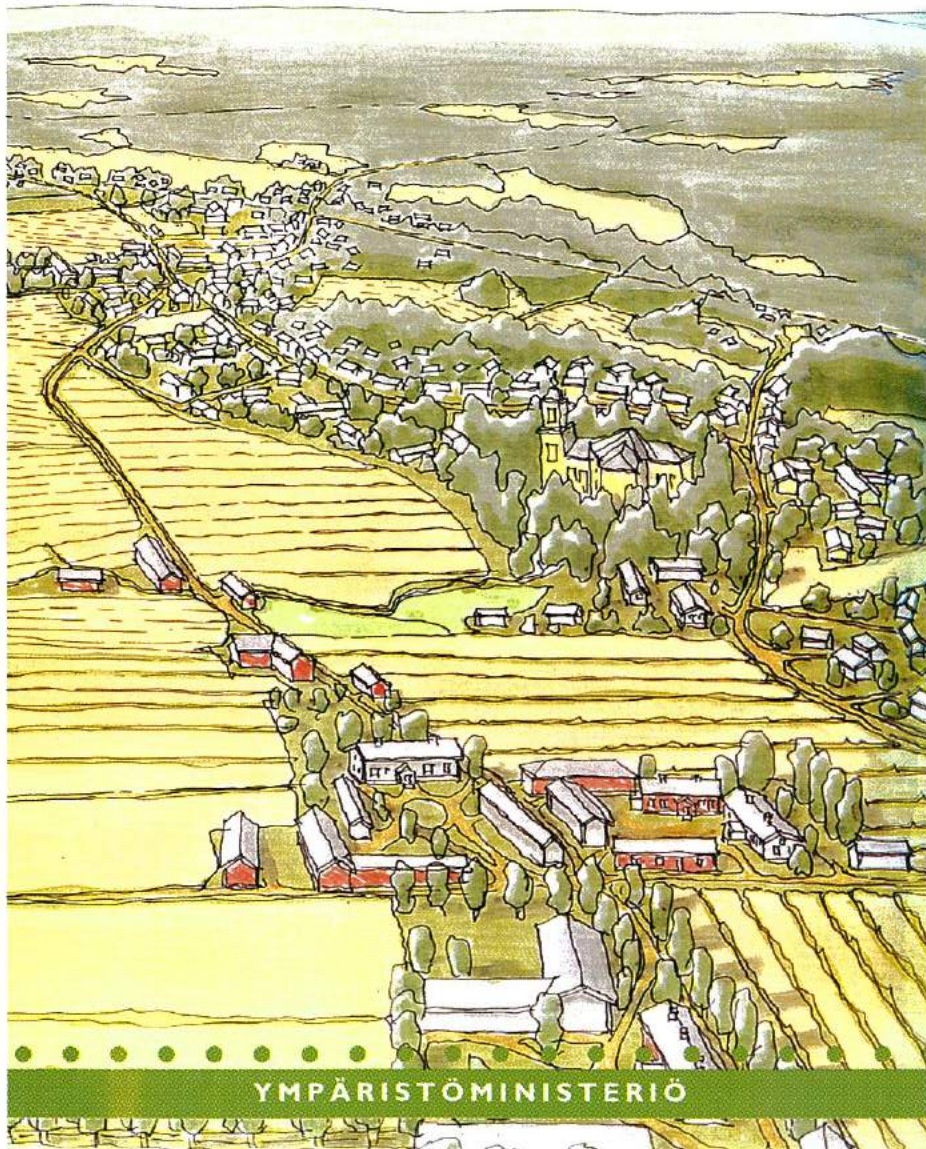

ALUEIDEN
KÄYTTÖ

Kankaanpään kulttuuriympäristö- ohjelma

YMPÄRISTÖMINISTERIÖ

Kankaanpään kulttuuriympäristö- ohjelma

HELSINKI 1997

Karvianjokea Veneskosken alapuolella.

Suomen ympäristö 127
Ympäristöministeriö
Alueidenkäytön osasto

ISBN 952-11-0969-6
ISSN 1238-7312

Piirrokset ja kartat: Immo Teperi
Taitto: Aino-Liisa Miettinen

Sinari Oy
Vantaa 1997

Esipuhe

Kulttuuriympäristöohjelmien tarkoitus on välittää tietoa rakennetusta ympäristöstä ja siihen sisältyvistä arvoista sekä esittää kulttuuriympäristön suunnitelmalliseen hoitoon tarvittavia toimenpiteitä. Kunnat ovat avainasemassa rakennetun ympäristön hoidossa. Kiinnostus ympäristöasioita kohtaan on jatkuvasti lisääntynyt. Kuntien oletetaan yhä enemmän olevan tietoisia kulttuuriympäristöjensä arvoista. Ensimmäinen kulttuuriympäristöohjelma laadittiin ympäristöministeriön toimesta Valtimon kuntaan. Se oli esimerkki maaseutukunnan ohjelmasta. Nopeasti kasvaneen kaupungin tarve kulttuuriympäristöjensä hoidossa näytti olevan erilainen kuin maaseutukuntien.

Aloite kaupunkikunnan kulttuuriympäristöohjelman laatimiselle tuli Satakunnan rakennuskulttuuriyöryhmältä, joka oli juuri saanut valmiiksi Satakunnan alueellisen kulttuuriympäristöohjelman. Lounais-Suomen ympäristökeskus esitti yhdessä Kankaanpään kaupungin kanssa ympäristöministeriölle ohjelman laatimista. Ohjelman rahoittivat kaupunki ja ympäristöministeriö. Osa Kankaanpään kaupungista kuuluu valtioneuvoston periaatepäätöksen mukaiseen valtakunnallisesti arvokkaaseen Vihteljärven-Niemenkylän maisema-alueeseen. Kaupungin alueella on runsaasti myös paikallista kulttuuriperintöä, jonka tunteminen kaupungin ja siihen liittyvän maaseudun aktiivisessa kehittämisessä tulisi olla suunnittelun perustana. Kankaanpään ohjelma on esimerkki siitä prosessista miten yksittäinen kunta kerää tietoa kulttuuriympäristöstään ja hyödyntää rakennettuun ympäristöön liittyviä kulttuuriarvoja. Kuntakohtaiset ohjelmat ovat aina yksilöllisiä kuvastaen kunnan kulttuurista kehitystä ja tavoitteita kulttuuriympäristönsä hoitamiseksi.

Ohjelman laati arkkitehti Immo Teperi. Tekstin laatimiseen ovat lisäksi osallistuneet rakennustutkija Liisa Nummelin ja kaupunginarkkitehti Maija Anttila. Immo Teperin runsas piirroskuviutus elävöittää tekstiä. Kankaanpään kulttuuriympäristöohjelman laatimista on valvonut yliarkkitehti Liisa Tarjanne ympäristöministeriöstä ja ylitarkastaja Soilikki Franssila Lounais-Suomen ympäristökeskuksesta sekä maakunnallisella tasolla Satakunnan rakennuskulttuuriyöryhmä. Kankaanpään kaupunki on saanut korkeatasoisen ja omaleimaisen kulttuuriympäristöohjelman, jonka toivoisi kuluvan sekä Kankaanpään päättäjien että kuntalaisten käsissä, silloin kun toimitaan rakennetussa ympäristössä.

Lounais-Suomen ympäristökeskus kiittää kaikkia Kankaanpään kulttuuriympäristöohjelman laatimiseen osallistuneita osapuolia hyvin sujuneesta yhteistyöstä.

Ympäristökeskuksen johtaja

Esko E. Rannikko

Esipuhe

Kankaanpään kaupunki otti mielihyvin vastaan mahdollisuuden ryhtyä laatimaan kuntakohtaista kulttuuriympäristöohjelmaa yhteistyössä Lounais-Suomen ympäristökeskuksen kanssa ensimmäisenä alueen kuntana. Tuntumaa asiaan oli saatu osallistumalla Satakunnan alueellisen ohjelman laadintaan, mihin mallikuntakortit täytettiin Kankaanpään kaupungista.

Kaupungin ominaisluonne heijastuu ohjelmasta. Karussa pohjois-Satakunnassa sijaitseva Kankaanpää on alueeltaan varsin laaja, nuori kaupunki. Kohdeluettelossa on niukasti valtakunnallisessa kategoriassa arvokkaita kohteita. Niinpä tarkastelukulmaa on vastaavasti laajennettu nostaten esiin vanhimman rakennuskantamme vaatimattomiakin esimerkkejä tai eri aikakausille tyypillisiä kohteita. Lisäksi tarkastelun aikaperspektiiviä on ulotettu nykypäivään ja tulevaisuuteenkin. Kulttuuriympäristö on nähty laajana käsitteenä. Siihen on luettu myös moderni arkkitehtuuri ja taide kaupunkikuvassa.

Kulttuuriympäristöohjelman laadinnassa haluttiin Kankaanpäässä korostaa viiranomaisyhteistyön merkitystä. Lähestymistavan haluttiin poikkeavan vireillä olleista, kulttuuriympäristön vaalimista painottavista osayleiskaavahankkeista Venesjärven ja Vihteljärven kyläalueille. Näistä jälkimmäinen, valtakunnallisesti arvokkaan maisema-alueen Vihteljärven-Niemenkylän osayleiskaava on tekeillä laajana yhteistyöprojektina kyläläisten ja eri sidosryhmien kanssa.

Tämän ohjelman laadintaa varten koottiin paikallinen seurantaryhmä, jossa ovat olleet mukana kulttuuriympäristöön vaikuttavat tahot: kaavoituksen, rakennusvalvonnan, kaupunginmuseon, asuntotoimen, maaseutukeskuksen, Kankaanpää Seuran ja taidekoulun edustajat. Tavoitteena oli samalla löytää ja vahvistaa toimintatapoja, joilla kulttuuriympäristön huomioon ottaminen tulisi osaksi jokapäiväistä toimintaa.

Ympäristön historian ja arvojen ymmärtäminen on ensimmäinen edellytys sen parempaan vaalimiseen. Ohjelman keskeisenä tarkoituksena onkin nähty kulttuuriympäristöä koskevan tiedon levittäminen. Toimenpide-ehdotukset puolestaan antavat eri tahoille konkreettisia toimintamalleja jatkoon. Raportin loppuun liitetty kohdeluettelo täydentää tekstiosuutta ja on tähän mennessä kattavin listaus Kankaanpään kulttuurihistoriallista arvoa omaavista kohteista. Kirjallisuusluetteloon on koottu kaikki tiedossa ollut lähdeaineisto aiheesta nimenomaan Kankaanpään osalta. Se on oiva aineisto kotikuntansa kehityskaaresta laajemmin kiinnostuneille.

Kankaanpään kaupungin puolesta haluan esittää parhaat kiitokset kaikille tämän raportin aikaan saamiseen vaikuttaneille tahoille.

Kaupunginarkkitehti

Maija Anttila

Sisältö

.....

Esipuhe	3
1 Johdanto	7
1.1 Mikä on kulttuuriympäristö	7
1.2 Kulttuuriympäristöohjelman laadinta ja tavoitteet	8
1.3 Kankaanpään kulttuuriympäristötyöryhmä	8
2 Kankaanpään kaupunki	10
3 Kankaanpään luonnon ja maiseman historiaa	12
3.1 Ensimmäiset kankaanpääläiset	12
3.2 Ikaalisten erämaata – Kankaanpään metallikaudet	13
3.3 1500-luku – Kustaa Vaasa ja erämaiden asuttaminen	14
3.4 1600-luvulta 1800-luvun alkuun – perinteisen maatalouden aikaa	15
Isojako	15
Pellot	16
Metsät	17
Karjanhoito, kalastus ja metsästys	17
Rakennustyypeistä	18
Asuinrakennukset	19
Kulkuyhteydet	20
Kyrönkankaan tie	21
3.5 Kankaanpää itsenäistyy	21
3.6 Maaseudun uudenaikaistuminen	22
3.7 1920- ja 30-luvut	23
Torpparit ja maareformi	23
Rautatie	24
Toripäivät	24
Niinisalon varuskunta ja kylä	25
4 Kankaanpään kulttuuriympäristön kehitys ja nykytila	28
4.1 Kankaanpäästä kehittyvä kaupunki	28
Keskustan kaavoitus	29
Taajamakuva	30
Kankaanpään väkiluvun kehitys	34
4.2 Maaseudun kulttuuriympäristön nykytila	34
Maisema	35
5 Arvokkaat alueet ja rakennukset	38
5.1 Valtakunnallisesti arvokkaat kohteet	38
5.2 Maakunnallisesti arvokkaat kohteet	39
5.3 Paikallisesti arvokkaat kohteet	40
5.4 Kohdeluettelo	41

6 Toimenpide-ehdotukset	42
6.1 Dokumentointi	43
6.2 Tiedottaminen	43
6.3 Rakennusten ja ympäristön hoito	46
6.4 Maankäytön suunnittelu	50
6.5 Kulttuuriympäristön kehittämisideat	51
Kirjallisuus ja muut lähteet	53
Liitteet	
Taloudellinen tuki kulttuuriympäristön hoitoon	56
Suomen ympäristö -sarjassa ilmestyneet kulttuurimaisemajulkaisut	58
Kansainvälisiä sopimuksia ja julistuksia	58
Kohdeluettelo	59
Kohdekartat: - Koko kunta	72
- Keskusta	73
- Niinisalo	74
Karttasarjat: - Niinisalo	75
- Kyynärjärvi	80
- Keskusta	84
Kuvailulehdet	89

Johdanto

1.1 Mikä on kulttuuriympäristö

Kulttuuriympäristöllä tarkoitetaan rakennettua ympäristöä, kulttuuri- ja perinnemaisemia sekä muinaisjäännöksiä. Kulttuuriympäristö on muodostunut luonnon edellytyksistä ja ihmisen toimenpiteistä. Kulttuuriympäristössä näkyvät ihmisen jäljet.

Muinaisjäännökset ovat maassa säilyneitä jälkiä entisajan ihmisten asumisesta ja toiminnasta. Kiinteät muinaisjäännökset ovat Suomessa lain suojaamia. Laki ei aseta muinaisjäännoksille ikärajaa. Muinaisjäännöksiä ovat mm. esikristillisen ajan haudat ja kalmistot, asuinpaikat, uhrilähteet ja -puut, muinaislinnat ja vallit sekä huomattavien kulkuteiden ja

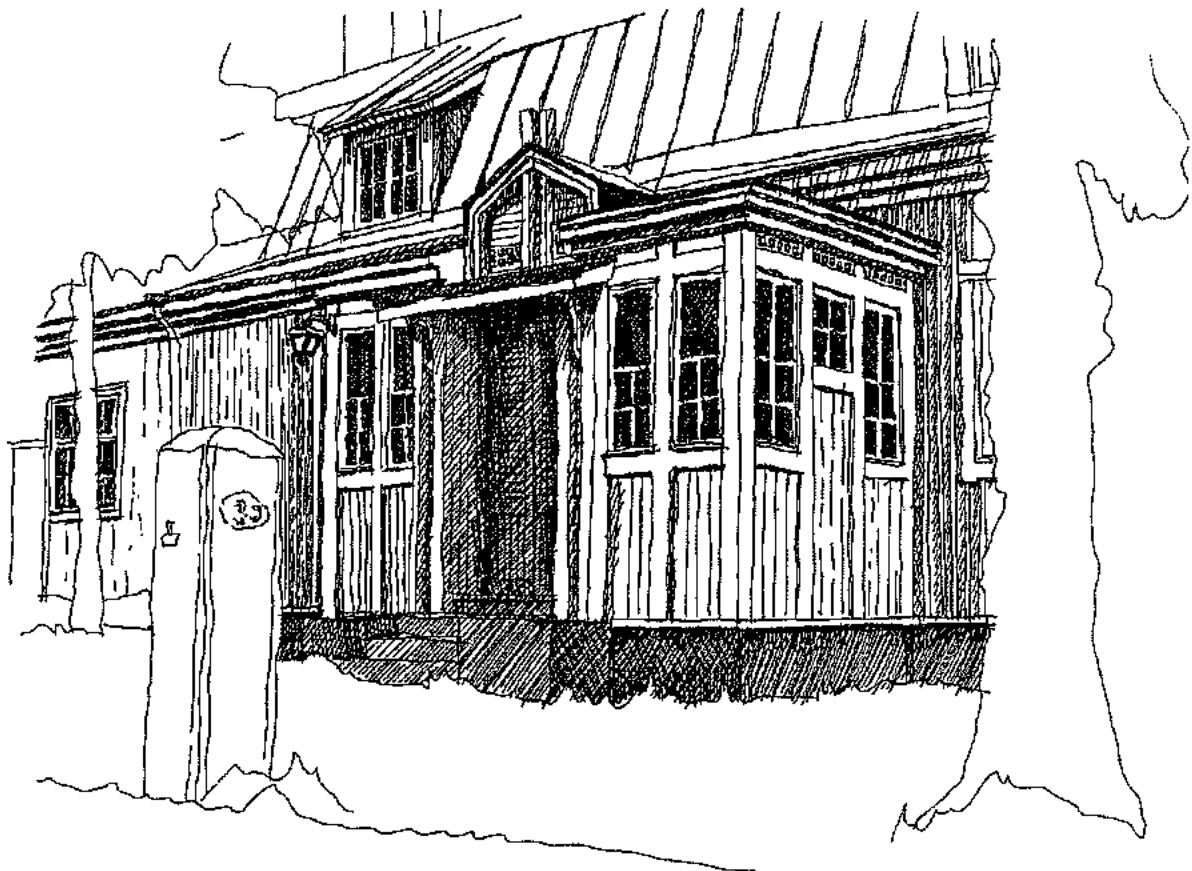
siltojen jäännökset. Esihistoriallisen ajan ihmisen toimintaa tutkii arkeologia, jonka tärkein lähde ovat kiinteät ja irtaimet muinaisjäännökset.

Kulttuurimaisema muodostuu toisaalta rakennetusta ympäristöstä, toisaalta ihmisen muokkaamasta luonnosta. Kulttuurimaisemaa ovat mm. viljely-, kaupunki- tai järvimaisema, jossa näkyy ihmisen jälki.

Perinnemaisemalla eli perinnebiotoopilla tarkoitetaan vanhojen maankäyttömuotojen, pääasiassa perinteisen karjatalouden muovaamia ympäristöjä ja eläinyhteisöjä. Tällaisia ovat mm. niityt, kaskeamisen tuloksena syntyneet ahot, hakamaat, metsälaitumet ja kaskimetsät.

Rakennettua ympäristöä ovat mm. rakennukset, rakenteet, tiet, sillat, kadut ja pihapiirit.

Koskelan päärakennuksen jugend-tyylinen kuisti.

1.2 Kulttuuriympäristö-ohjelman laadinta ja tavoitteet

Kulttuuriympäristöohjelmalla halutaan koota yksiin kansiin tiedot Kankaanpään kulttuuriympäristön historiasta ja nykytilasta ja esittää keinoja ympäristön dokumentointiin ja kehittämiseen. Ohjelman tavoitteena on edistää hyvää ympäristöä Kankaanpäässä. Hyvä ja viihtyisä ympäristö on yleensä myös historiallisesti monimuotoinen ja kerroksellinen. Siinä lomittuvat luonto ja ihmisen luoma ympäristö, siten että kulttuurimaiseman ja luonnonmaiseman raja on luonteva. Uutta rakennettaessa tulee olemassa olevan rakennetun ympäristön olla aina lähtökohtana. Historiallinen rakennuskanta tulisi saada hyväkuntoiseksi ja toimivaksi.

Ohjelmassa luodaan katsaus kaupungin kulttuuriympäristön kehitykseen, kartoitetaan sen nykytilanne eli tuodaan esiin perustietoa, jota voidaan hyödyntää kaavoituksessa ja muussa suunnittelussa sekä rakennuskulttuurin luettelointityössä. Ohjelmatyön keskeisenä päämääränä on vahvistaa ihmisten paikallisedentiteettiä sekä tietoisuutta ja ylpeyttä omasta ympäristöstä ja sen menneisyydestä. Kolmen esimerkkialueen, keskustaaajaman, Niinisalon ja Kynärjärven kautta kuvataan sekä taajaman että

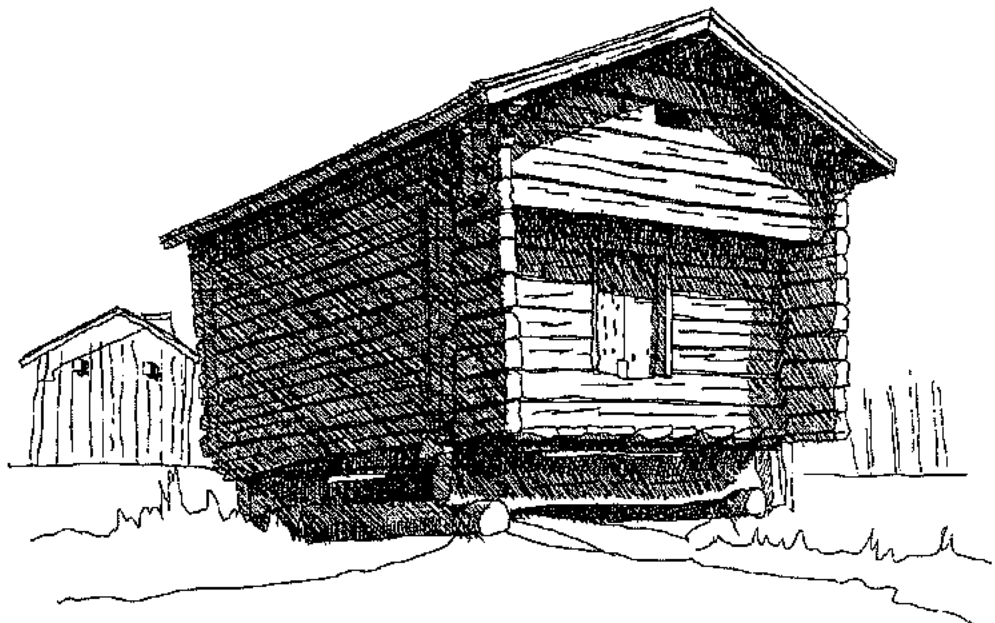
maaseudun kulttuuriympäristön kehitystä kaupungin eri osissa. Kohdeluetteloon on koottu tämän hetkiseen tietoon perustuva listaus ja kuvaus Kankaanpään kulttuuri- ja perinnemaisemista sekä kulttuurihistoriallisesti merkittävästä rakennuskannasta. Ohjelman lopussa esitetään toimenpide-ehdotuksia kulttuuriympäristön parantamiseksi ja hoitamiseksi.

1.3 Kankaanpään kulttuuriympäristötyöryhmä

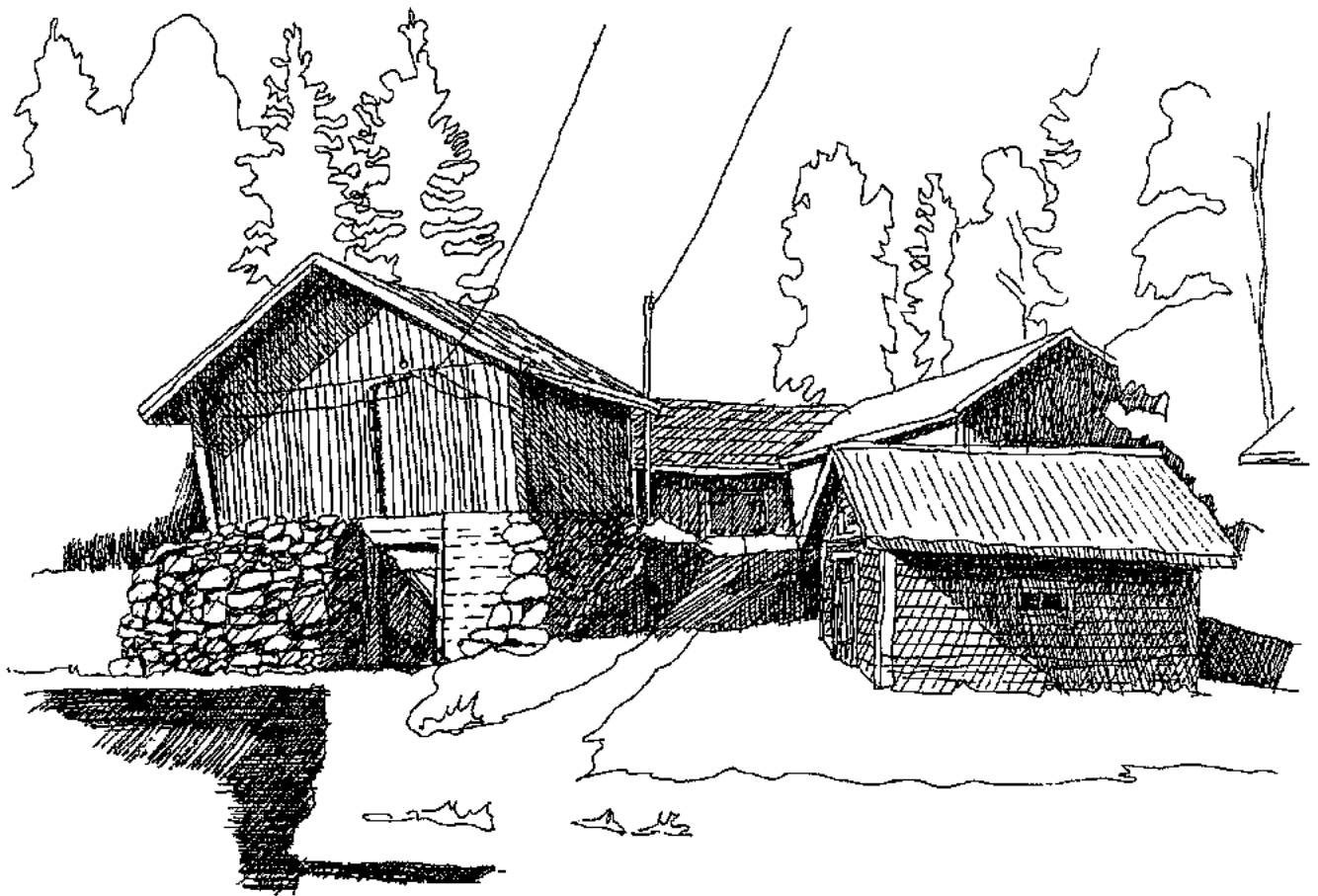
Kankaanpäässä kulttuuriympäristöohjelman laadintaa varten perustettiin paikallinen seurantaryhmä, johon kaupungin hallitus 22.1.1996 nimesi seuraavat kulttuuriympäristön vaalimisesta vastaavat viranhaltijat:

- kaupunginarkkitehti Maija Anttila, pj.
 - rakennustarkastaja Mikko Loukka-lahti
 - asuntosihtööri Jukka Luttinen
 - maataloussihtööri Laila Ryynänen
 - museonjohtaja Leena Sivula
- Lisäksi Kankaanpää Seuraa edusti työryhmässä:

- pj. Matti Antila
- Työhön ovat lisäksi osallistuneet:
- Kankaanpään taidekoulun rehtori Liisa Juhantalo
 - kaupungingeodeetti Esa Laakso
 - kaupunginpuutarhuri Ilpo Möttönen

Mattilan aitta vuodelta 1780.
Vihteljärvi.

Työskentelyä on ohjannut Satakunnan rakennuskulttuuriyöryhmä, jonka osalta pääasiallisen vastuun ohjelmatyön etenemisestä ovat kantaneet:

- ylitarkastaja Soilikki Franssila,
Lounais-Suomen ympäristökeskus
- rakennustutkija Liisa Nummelin,
Satakunnan Museo

Työskentely on edennyt vuorovaikutuksessa ohjelman laatijan arkkitehti Immo Teperin ja paikallisen kulttuuriympäristöryhmän kesken. Viranomaisyhteistyö

nähtiin tietoisesti tämän ohjelman laadinnassa voimavarana ja tavoitteeksi asetettiin lisäksi, että ryhmän toiminta voisi jatkossa vakiintua kulttuuriympäristöön kohdistuvien toimien edistämiseksi ja koordinoimiseksi kunnassa. Jo ohjelman laadinta on tuonut esiin yhteistyön myönteisiä vaikutuksia. Työryhmä on kokoontunut yhteensä kahdeksan kertaa keskittyen lähinnä ohjelman toimenpideosaan liittyvään ideointiin sekä tiedon keräämiseen.

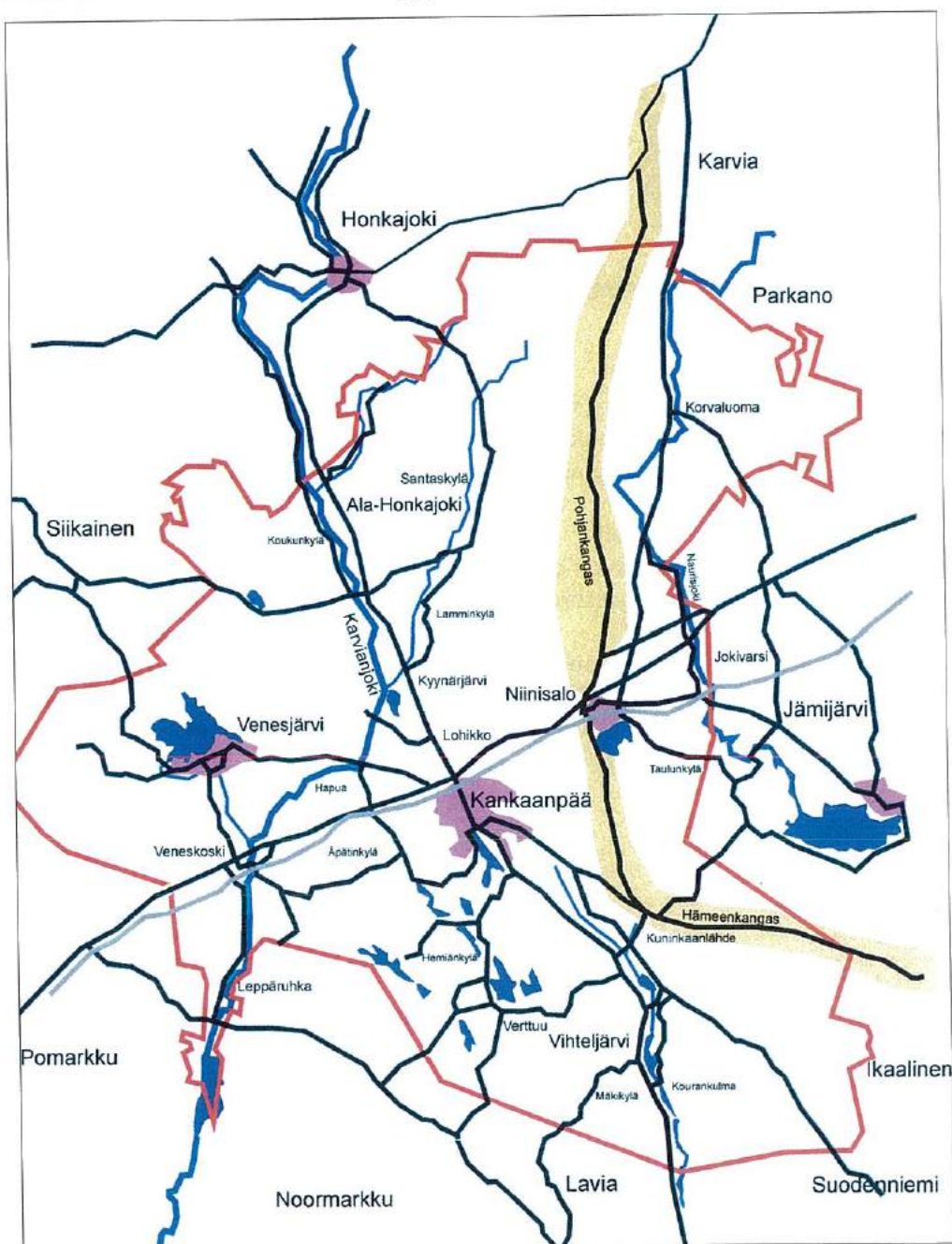
Nylundin pihapiirin rakennuksia Veneskoskelta Parin tien varresta. Vasemmalla rinteeseen rakennettu navetta, jonka päällä on hirsinen lato. Oikealla pieni sikala ja takana suuli ja riihi.

Kankaanpään kaupunki

Kankaanpää on 13 500 asukkaan kaupunki Pohjois-Satakunnassa. Sen pinta-ala on 705 km². Kankaanpää sijoittuu luonnonmaakuntien vaihtumisvyöhykkeelle Lounais-Suomen viljelyseutujen sekä Pohjanmaan ja Suomenselän välille, jossa Hämeenkaan ja Pohjankankaan seutu muodostaa oman maisematyypp-

pinsä. Kaupunki sijaitsee nimensä mukaisesti "kankaan päässä". Maisematyypille ovat ominaisia kuivat hiekkakan-kaat, maastomuodoiltaan paikoin laakeat, paikoin jylhiksi kohoavat. Harjujen molemmin puolin leviävät jyrkästi rajautuvat laajat suot. Harjujen ja soiden lisäksi tärkeimpiä maisemallisia elementtejä

ovat Karvianjoen vesistö siihen liittyvine viljelymaisema-alueineen. Asutus on vanhastaan keskittynyt vesistöjen läheisyyteen: Karvianjokilaaksoon, Naurisjoen jokirantaan, Vihteljärven laaksoon sekä Ruokojärven ja Venesjärven ympärille.

Kankaanpää oli eräaluetta aina 1500-luvulle asti, jolloin tulivat ensimmäiset vakinaiset asukkaat. Asutus tiheni Pohjois-Satakunnassa vasta 1700-luvulla, jolloin Kankaanpäänkin alueelle syntyi nopeasti kylä toisensa jälkeen. 1900-luvun alussa Kankaanpäässä oli jo 8100 asukasta. Haja-asutusalueen merkittäviä kyliä ovat Venesjärvi kaupungin länsiosassa kauniin Venesjärven rannalla, Vihteljärvi kaupungin eteläosassa, Veneskoski Karvianjoen ja Järvi-Suomen tien leikkauskohdassa sekä Ala-Honkakajoki kaupungin luoteisosassa.

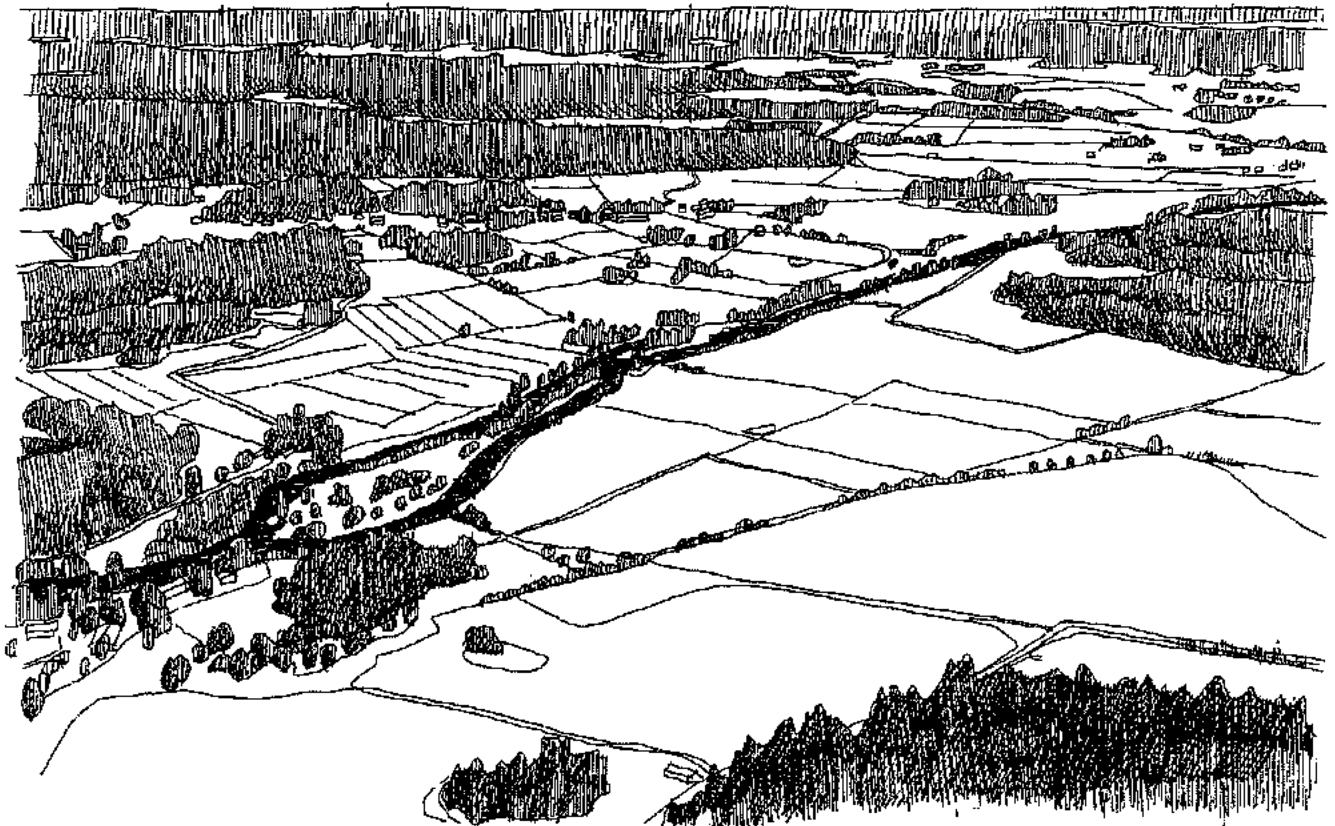
Kaupungin kehitys on edennyt säsäyksittäin. Merkittäviä kehitystekijöitä olivat 1930-luvulla Pori Haapamäki -ra-

dan rakentaminen sekä Niinisalon varuskunnan perustaminen. Varuskunta on edelleenkin kehitettävien varuskuntien joukkoon kuuluvana tärkeä voimavara seutukunnalle.

Pohjoisen Satakunnan karut luonnonolosuhteet on kautta aikojen korvattu sitkeällä yrittäjyydellä. Monipuolinen kotiteollisuus on korvautunut nykyaikaisella jalkine- ja vaatetusteollisuudella saaden rinnalleen erityisesti metalli- ja rakennusaineteollisuutta. Voimakas teollinen kehitys sekä siihen liittyvä kaupungistumiskehitys ajoittuivat 1960- ja 1970-luvuille. Kankaanpäästä tuli kauppalavuonna 1967 ja kaupunki vuonna 1972.

Nykyisellään Kankaanpää on vaikutusalueensa Pohjois-Satakunnan vireä ja monipuolinen palvelukeskus. Kaupallisia palveluja täydentävät erityyppiset koulutuspalvelut, terveys- ja kuntoutuspalvelut, hyvät liikuntapalvelut sekä monipuolinen taide- ja kulttuuritarjonta.

Karvianjoen vartta Poattikoskella.

Kankaanpään luonnon ja maiseman historiaa

Hämeenkan gas syntyi jääkauden loppupuolella, kun kutistuvan jäätikön sulaminen loppui joksikin aikaa ja jäätä vasten syntyi poikittaisharju. Pohjankangas on muinaisen jäävirran suulle syntynyt pitkittäisharju.

Jääkauden päättyessä noin 10 000 vuotta sitten koko Kankaanpään alue oli vielä meren peitossa ja vain osa Hämeenkan kan korkeimmista kohdista oli saarina. Ancyclusjärven aikaan, noin 9500 vuotta sitten, merenpinta oli vielä noin 130 - 140 m nykyisen merenpinnan yläpuolella, mutta maan kohoaminen nosti Kankaanpään harjuja hitaasti veden yläpuolelle. 8000 vuotta sitten rantaviiva oli laskenut noin 75 - 80 m nykyisen merenpinnan tasoa ylemmälle tasolle. Tuolloin kerrostuivat nykyisen Karvianjoen laakson paikalla olleeseen lahteen hedelmälliset savikerrokset. Tähän aikaan myös Niinisalon Valkiajärvi irtautui merestä. Noin 7500 vuotta sitten, Litorinavaiheessa syntyivät Vihteljärvi ja Kaukojärvi. Jääkauden päätyttyä ilmasto lämpeni hyvin nopeasti. Ensimmäinen valtapuulaji oli koivu, sen jälkeen koivikoihin ilmestyivät männyt. 8000 - 5000 vuotta sitten ilmasto oli lämpimimmillään ja rehevät lehdot levisivät alueelle. Pähkinäpensaat,

jalavat, tammet ja lehmukset alkoivat hävitä vasta noin 2500 vuotta sitten, jolloin ilmasto muuttui jälleen viileämmäksi. Kuusi oli levinnyt alueelle jo aikaisemmin, mutta havupuuvaltaiset metsät tulivat vallitseviksi vasta nykyisen ajanlaskun alun tietämissä.

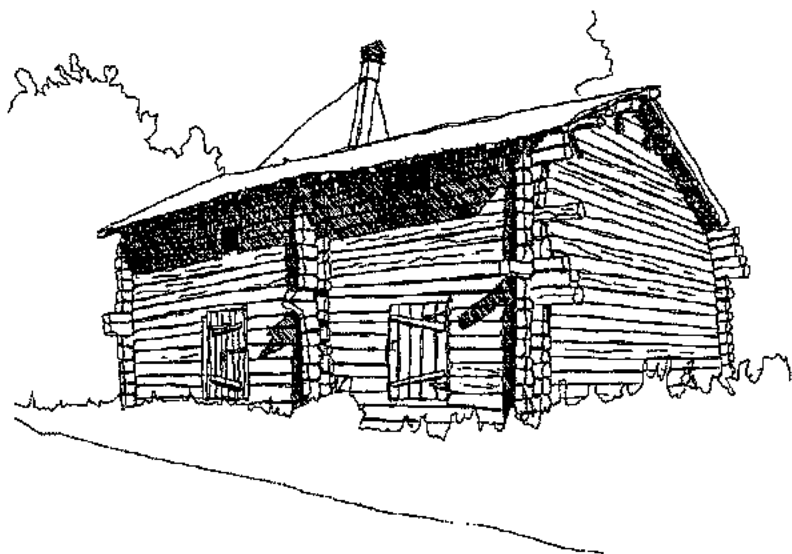
3.1 Ensimmäiset kankaanpääläiset

Noin 8000 vuotta sitten, kun maa oli Kankaanpään kohdalla kohonnut merestä, saapuivat ensimmäiset ihmiset alueelle. Nämä metsästyksellä, kalastuksella ja keräilyllä elantonsa hankkineet ihmiset kuuluivat nk. Suomusjärven kulttuuriin, joka oli ensimmäinen yli koko nykyisen Suomen levinnyt asutusvaihe. Tätä aikaa kutsutaan myös esikeraamiseksi ajaksi, sillä saviastioita ei vielä osattu valmistaa. Kankaanpään seudulla asutuksen on katsottu Suomusjärven kulttuurin aikaan keskittyneen nykyisen Karvianjoen rannoille. Ranta-alueilta on löydetty runsaasti kulttuurille tyypillisiä esinemuotoja, esim. alkeellisia kirveitä, käyräselkäisiä kourutalttoja sekä pallonuijia.

Kivikaudella – kuten tuhansia vuosia myöhemminkin – asutus levisi Hämeenkan gangasta ja Pohjankangasta pitkin.

Noin 6000 vuotta sitten saviastioiden valmistustaito levisi Suomeen. Tätä aikaa kutsutaan kampakeraamiseksi kaudeksi saviastioiden koristeena käytetyn, kam-malla tehtyä leimaa muistuttavan kuvion mukaan. Kampakeraamiselle ajalle kuuluvia löytöjä tunnetaan Kankaanpäästä melko runsaasti. Nämä esineet ovat lähinnä erilaisia kirveitä ja talttoja sekä hioimia ja tuuria. Elämä oli edelleen liikkuvaa ja vuodenaikojen mukaan siirtyttiin pyyntipaikalta toiselle. Elinkeinoissa ei kampakeraamisella ajalla juurikaan tapahtunut muutoksia.

Haapasillan riihi ja luuva Vihteljärvellä.

Kampakeraamisen kulttuurivaiheen loppuvuosina noin 4400 vuotta sitten Lounais-Suomen rannikolle saapui uutta väestöä Baltiasta. Tämä väestö kuului nuorakeraamiseen kansaan, joka samaan aikaan valtasi laajoja osia Keski- ja Itä-Euroopasta. Uuden väestön käyttämien, hyvälaatuisten ja reiällisten kirveiden mukaan kulttuuria kutsutaan vasarakirveskulttuuriksi. Vasarakirveskansa asetui ilmeisesti asumaan myös Kankaanpään seudulle. Kaupungin alueelta on löydetty yli kaksikymmentä vasarakirvestä ja muitakin kulttuurille tyypillisiä esinemuotoja. Vasarakirveskulttuurin asuinpaikkojen sijainti poikkesi kampakeraamisen väestön käyttämistä: ne eivät enää sijainneet yhtä lähellä rantaa. Elinkeinoissakin tapahtui muutoksia – ilmeisesti karjanhoito levisi Suomeen vasarakirveskulttuurin myötä. Pyynnin merkitys sitä vastoin näyttäisi olleen pienempi kuin kampakeraamisella väestöllä.

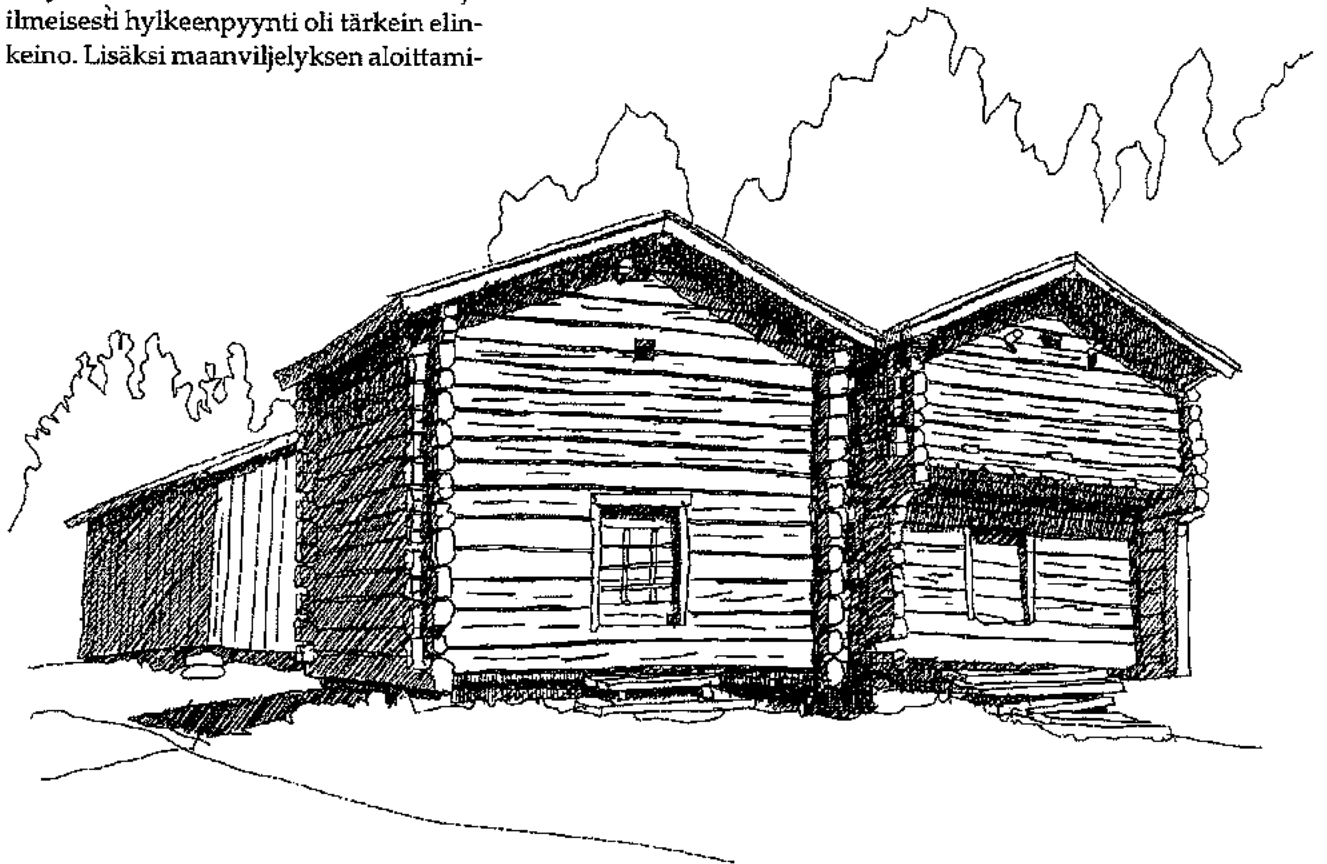
Kampakeraaminen väestö ja vasarakirveskansa sulautuivat Lounais-Suomessa vähitellen toisiinsa ja näin syntyneitä uutta kulttuuria kutsutaan Kiukaisten kulttuuriksi. Kiukaisten kulttuurin asuinpaikat sijaitsivat jälleen rannan – erityisesti meren rannan – tuntumassa ja ilmeisesti hylkeenpyynti oli tärkein elinkeino. Lisäksi maanviljelyksen aloittami-

sesta Kiukaisten kulttuurin aikana on luotettavia tietoja. Kankaanpäästä ei tunneta varmoja Kiukaisten kulttuuriin kuuluvia löytöpaikkoja. Ilmeisesti asutus siirtyi jo tässä vaiheessa lähemmäs pakenevaa merta.

3.2 Ikaalisten erämaata – Kankaanpään metallikaudet

Suomessa kivikauden muuttuminen pronssikaudeksi tapahtui hyvin hitaasti. Kivi oli edelleen yleisin käyttöesineiden raaka-aine – pronssiesineitä tunnetaan hyvin vähän. Satakunnassa läntisen pronssikulttuurin näkyvimpänä piirteenä ovat suuret röykkiöhaudat eli hiidenkiukaat. Kankaanpään Venesjärveltäkin tunnetaan yksi mahdollinen hiidenkiuas. Mielenkiintoinen pronssikaudelle ajoittuva löytö on Veneskoskelta Kuninkaisten talon rannasta löytynyt terävasärmäinen, rombimainen reikäkirves. Esinemuoto on Suomessa harvinainen. Kankaanpään alueella on siis liikuttu pronssikaudella, mutta pysyvää asutusta tuskin on ollut.

*Hemiän talon aitat.
Oikean puoleinen vilja-
aitta on vuodelta 1776.
Vasemman puoleisen liha-
aitan alimmat hirret
ovat suolan valkaisemat.
Hemiän kylä.*

Esihistoriallisen ajan viimeinen jakso, rautakausi, ei juurikaan tuonut muutoksia Kankaanpäähän. Lähin kiinteä asutus sijaitsi Ikaalisissa ja Kankaanpää oli erämaata, jossa käytiin metsällä ja kalassa. Tästä eränkäynnistä on todisteena joku-
nen irtolöytönä talletettu tuluskivi. Lisäksi Venesjärveltä tunnetaan neljä matalaa, kiven- ja maansekaista rautakauden tyyppistä röykkiötä, jotka saattavat olla hautaraunioita. Röykkiöiden ajoitus tai luonne on kuitenkin epäselvä.

Esihistoriallisen ajan päättyessä suuri osa Pohjois-Satakuntaa kuului aluksi laajaan Sastamalan pitäjään, josta Kyrö itsenäistyi 1300-luvulla ja Ikaalinen edelleen Kyröstä 1640-luvulla. Ikaalisten suurpitäjään kuului tuolloin lähes koko Pohjois-Satakunta.

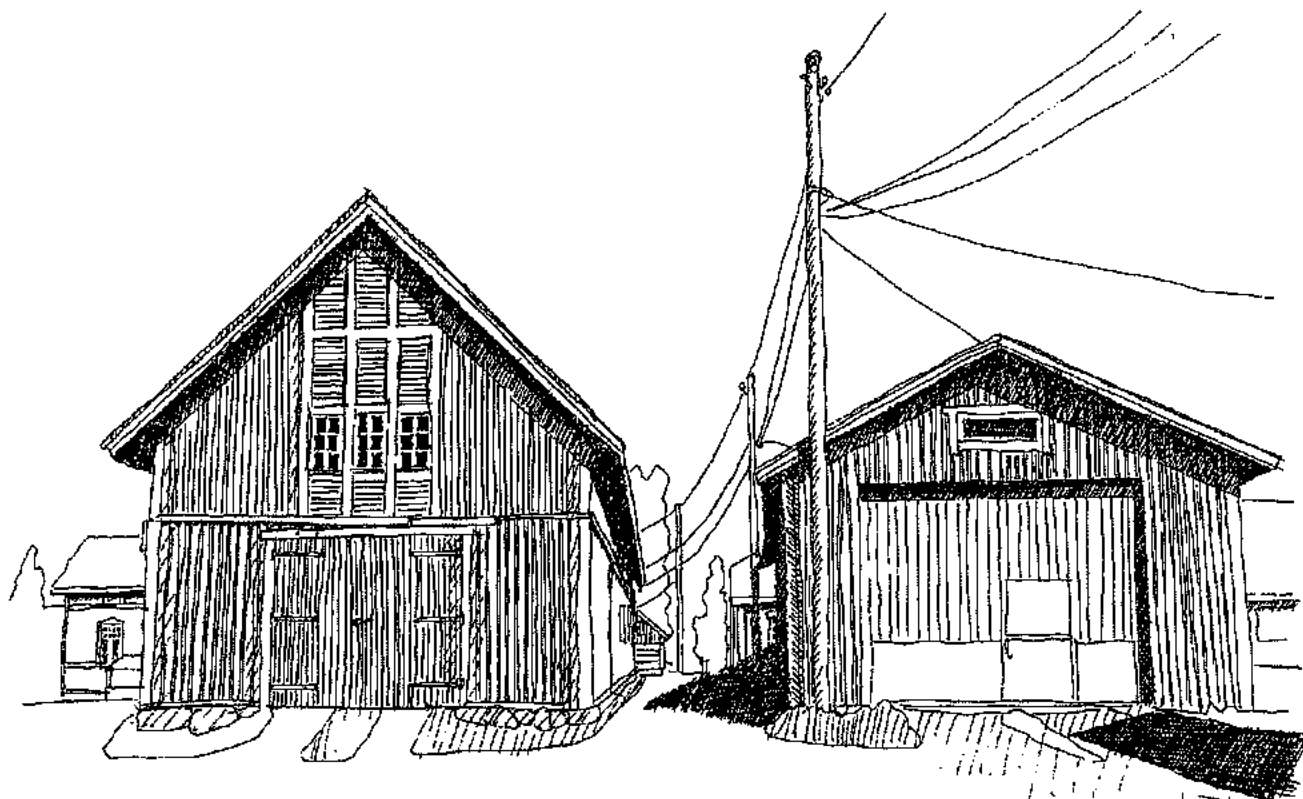
3.3 1500-luku – Kustaa Vaasa ja erämaiden asuttaminen

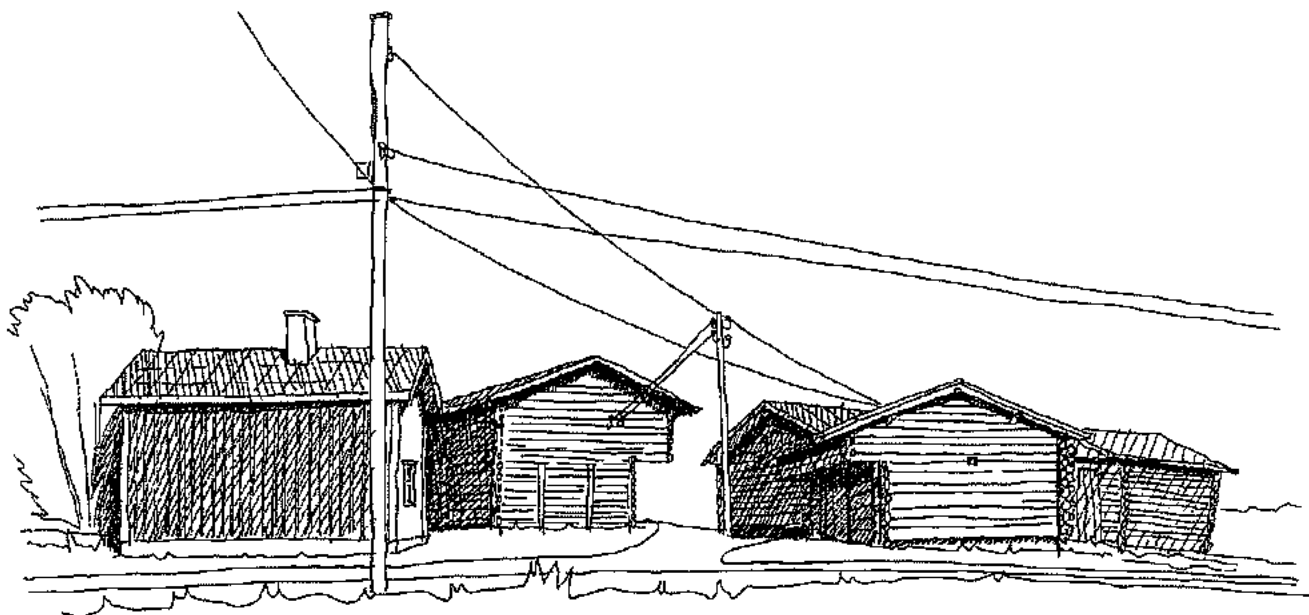
Tultuaan Ruotsi-Suomen kuninkaaksi vuonna 1523 Kustaa Vaasa alkoi kehittää voimakkaasti valtakuntaansa. Hän määräsi toimeenpantavaksi verojärjestelmän, jossa valtion verotulojen suuruus riippui veronmaksajien, maanviljelystilojen, mää-

rästä. Kruunulle oli siten edullista lisätä uudisasutuksen avulla tilojen määrää. Houkutellakseen erämaihin uudistalojen raivaajia, julisti Kustaa Vaasa 1542 kaikki asumattomat alueet Jumalan, kuninkaan ja kruunun omiksi sekä lupasi uudistiloille aluksi verovapauden. Kuka tahansa saattoi nyt asettua niihin asumaan, kun vain aikanaan maksoi kruunulle veroa.

Vielä 1500-luvun alussa Kankaanpää oli Kyrön talonpoikien tuottoisaa erä-
aluetta, jossa oli ainoastaan muutamia erämajoja tilapäistä asumista varten. Kauempaa tulevat talonpojat metsästivät ja kalastivat alueella, missä liikkumista helpotti alueen läpi kulkeva harjutie. Eränavutintaoikeuksiensa vuoksi eivät Kyrön isännät halunneet, että Kankaanpään alueita asutettaisiin. Entisten erä-
alueiden haltijat yrittivät estää uudisasukkaiden sijoittumista vanhoille nautinta-alueilleen. Toisaalta eräät talot olivat erätaloja, jotka sittemmin asutettiin ympärivuotisesti. Vastustuksesta huolimatta uudisasutus levisi Kyrön suurpitäjästä 1540-luvulta lähtien Kyrönkaan tien suunnassa Jämijärvelle ja Kankaanpäähän. Ensimmäiset vakituiset asukkaat elättivät aluksi itsensä metsästyksellä ja kalastuksella. Vähitellen he kaskesi-

Kankaanpään vanhin kylänraitti kulkee Ruokojärven Alakylässä Päiviken ja Vanha-Hongon piha-rakennusten välistä.

vat ja raivasivat itselleen ensimmäiset pellot. 1500-luvun puolivälissä oli Kankaanpäässä neljä tilaa Ruokojärven Alakylän alueella: Päivike, Oukari, Honko ja Kärki. Myös Vihteljärvellä oli asutusta jo 1560-luvulla. 1570-luvulla Kankaanpäässä oli kaikkiaan 8-10 taloa.

3.4 1600-luvulta 1800-luvun alkuun – perinteisen maatalouden aikaa

1500-luvun lopussa nuijasotaan otti osaa miehiä lähes jokaisesta talosta Ikaalisiin, johon Kankaanpääkin tuolloin kuului. Tappio ja sen jälkeiset kustotoimet autioittivat yli puolet pitäjän taloista. 1600-luvun loppua kohti autiotilat asutettiin ja uusia taloja raivattiin.

Isoviha koetteli 1700-luvun alussa myös Kankaanpään seutua. Sotajoukkoja kulki Kyrönkankaan tietä. Isonvihan jälkeen alkoi vaurastuminen. Kankaanpään kylistä oli pitkä matka kirkkoon Ikaalisiin, minkä vuoksi venesjärveläiset alkoivat puuhata omaa saarnahuonetta 1730-luvulla. Saarnahuone päätettiin kuitenkin rakentaa Ruokojärven kylään. Varojen puutteessa se saatiin valmiiksi vasta vuonna 1756. Kankaanpää erotettiin Ikaalisten seurakunnasta omaksi kappeliksi vuonna 1759. Ensimmäinen pappi kappeliin saatiin vasta 1777. Katovuosia sattui usein 1700-luvun aikana, mut-

ta vuosisadan loppupuolella olot helpotettiin. Uudistiloja raivattiin edelleen ja vielä 1800-luvullakin.

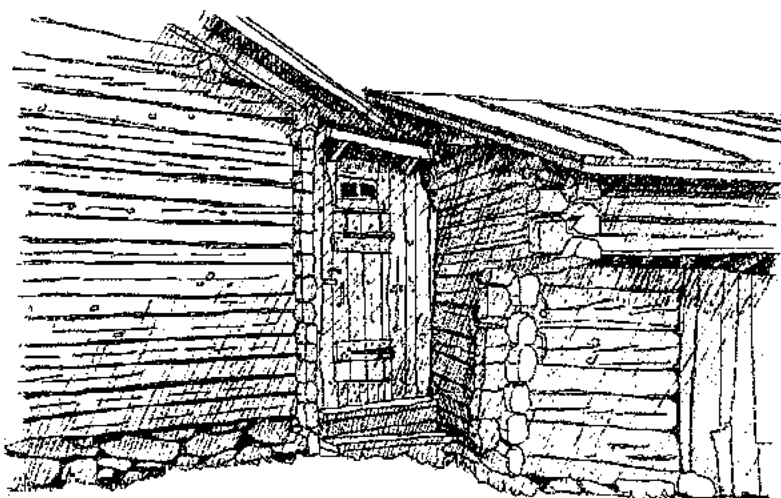
Kankaanpää pohjoisine lähipitäjiineen oli Kainuun ohella Suomen pahinta nälkämaata. Vielä 1830-luvulla Kankaanpää kuului alueeseen, jossa väestön valtaosa söi jopa normaali vuosina hätäleipää. Vuodesta 1850 lähtien oli 20 vuoden ajan pahoja katovuosia. Vuosien 1868-70 suurina nälkävuosina kuoli Kankaanpäässä lähes 20 % väestöstä.

Isojako

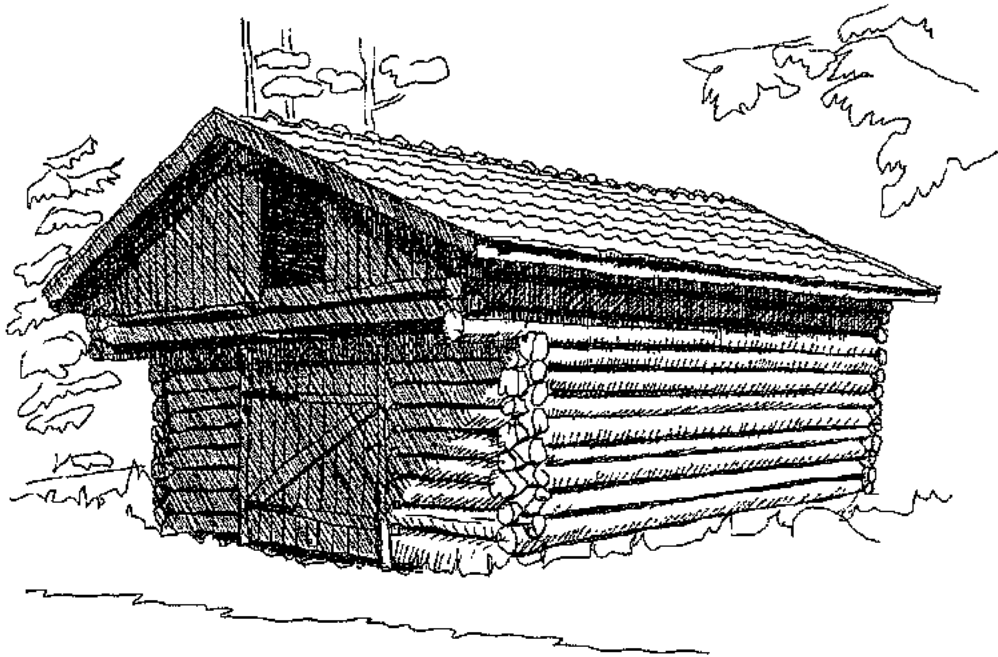
Ala-Satakunnan kylissä talojen pellot oli enimmäkseen yhdistetty yhteisiksi viljavainioiksi, jotka jaettiin pitkiin sarkoihin muinais- eli sarkajaossa 1300-luvulta 1500-luvulle. Pohjois-Satakunnan metsä-

Setälän talon rakennuksia Vihteljärvellä.

Setälän talon käymälä piharakennusten välissä. Vihteljärvi.

Lato Ala-Paattikoskelta. Vanhimpina aikoina heinä varastoitiin niityille heinäsuoviin, kekomaisiin korkeisiin heinäkasoihin, jotka olivat maan yläpuolelle rakennetuilla alustoilla. Kuninkaankartanoista levisivät heinäladot, joissa heinä säilyi paremmin. Satakunnassa latojen seinät levenivät usein ylöspäin. Pyöröhirret on harvaan salvottu, puupalikat pitävät hirret irrallaan toisistaan.

seuduilla talot olivat enimmäkseen yksinäistaloja, joilla oli omat peltonsa kunkin tilan ympärillä ja talot sijaitsivat kaukana toisistaan. Maanomistusolojen selkiinnyttämiseksi pantiin Suomessa 1770-luvulta lähtien toimeen isojako, jolla kylien yhteiset viljavainiot erotettiin erillisiksi peltolohkoiksi. Kankaanpäässä isojako käynnistyi muun valtakunnan tavoin 1700-luvun lopulla, jolloin useimpien kylien maat mitattiin. Varsinainen jako tapahtui vuosisadan vaihteessa tai 1800-luvun alussa.

Isojako ei vaikuttanut kovin paljon talojen pihapiireihin ja kylien maisemaan, koska tiiviitä ryhmäkyliä, joita jako maan kauimmin asutuissa osissa hajoitti, ei Kankaanpäässä ollut. Isojaossa Kankaanpään laajat erämaat, jotka olivat olleet kylien yhteiskäytössä, jaettiin talojen kesken. Erämaita katsottiin kuitenkin olevan enemmän kuin talot tarvitsevat omaan käyttöönsä ja suuret osat niistä varattiin kruununmaiksi. Taloilla sai olla vain 600-1200 tynnyrinalaa (noin 300-600 ha) maata, loput kuuluivat kruunulle.

Pellot

Peltoja viljeltiin Suomessa 1600-luvulla pääasiassa kaksivuoroviljelyllä, jossa yksi lohko oli viljelyksessä ja toinen kesantona. Ruista ja ohraa viljeltiin suunnilleen yhtä paljon. Pienemmillä tiloilla saatettiin viljellä pelkästään ohraa. Vielä 1600-luvun aikana ruis ohitti ohran. Sen sijaan

kauraa viljeltiin vähän. Vasta 1800-luvun loppupuolella, kun karjataloutta alettiin maassamme kehittää määrätietoisesti, nousi kaura pääviljalajiksi. Siihen saakka karjaa pidettiin lähinnä lannan tuotannon vuoksi peltoviljelyn tarpeiksi. Kesantopelloilla viljeltiin hennettä ja papua. Karjan takia pellot jouduttiin aitaamaan, mikä oli taloille suuri rasitus. Aidat olivat näkyviä maisemassa.

Peltoviljely ohitti suurimmassa osassa Suomea kaskiviljelyn jo varhain. Ala-Satakunnassa peltoviljelyn määrä ylitti kaskeamisen jo keskiajalla. Sen sijaan Kankaanpäässä tehtiin vielä 1700-luvulla suuri osa kylvöistä kaskiin. Koska kylien lähimaat kaskettiin muutaman kymmenen vuoden välein, olivat ne vain pienikasvuista lehtoa ja kaskiin piti tuoda lisäpuuta kauempaa. Kauempaan sijaitsevia havumetsiä poltettiin suuriksi huddiksi. Kasket, kuten viljelyksetkin piti aidata, ettei karja päässyt niitä sotkemaan ja syömään. Huhtaan kylvettiin yleensä aina ruista, pienempään kaskeen ruista, ohraa, naurista tai pellavaa. Kaskesta saatiin sato parina vuonna: ensimmäisenä vuonna nauriita, seuraavana ruista.

Nykyisistä pelloista valtaosa on syntynyt vasta tällä vuosisadalla. Salaojituksen ja aitojen vähenemisen myötä pelto- maisema on muuttunut paljon. Jokivar- sissa pienet peltotilkut on yhdistetty toisiinsa ja laajoihin niittyihin, jolloin on syntynyt laajoja peltoaukeita.

Metsät

Ennen isojakoa metsät olivat suurimmaksi osaksi yhden tai useamman kylän muodostamien jakokuntien omistuksessa. Kankaanpäässä metsävarat olivat lähes rajattomat, ennen kuin isojaossa käytiin jako kylien maiden ja kruunun yhteismaiden välillä. Vasta kaskiriidat vaikiinnuttivat lopullisesti rajat Suomen erämaalle. Vaikka metsää oli paljon ei sitä ollut loputtomasti kaskeamiseen ja tervan polttoon. Täysikasvuista metsää sai hakea ehkä kaukaakin. Koska soita ei osattu hyödyntää muuten, poltettiin niistä kytöjä.

Kankaanpäässä harrastettiin kaupallista tervan polttoa 1700-luvulta lähtien. Mitä ei kaskettu, se poltettiin tervaksi. Kylien lähimetsät olivat nuoria. Männyistä kiskottiin pettua, parhaina vuosina eläimille, normaaleina vuosina myös ihmisille. Hirsien, lautojen ja tervan hyödyntämisessä oli suurin ongelma puuttuvat kuljetusreitit. Porintien valmistuminen helpotti tuotteiden saamista markkinoille. Kankaanpään moniin koskiin rakennettiin sahoja.

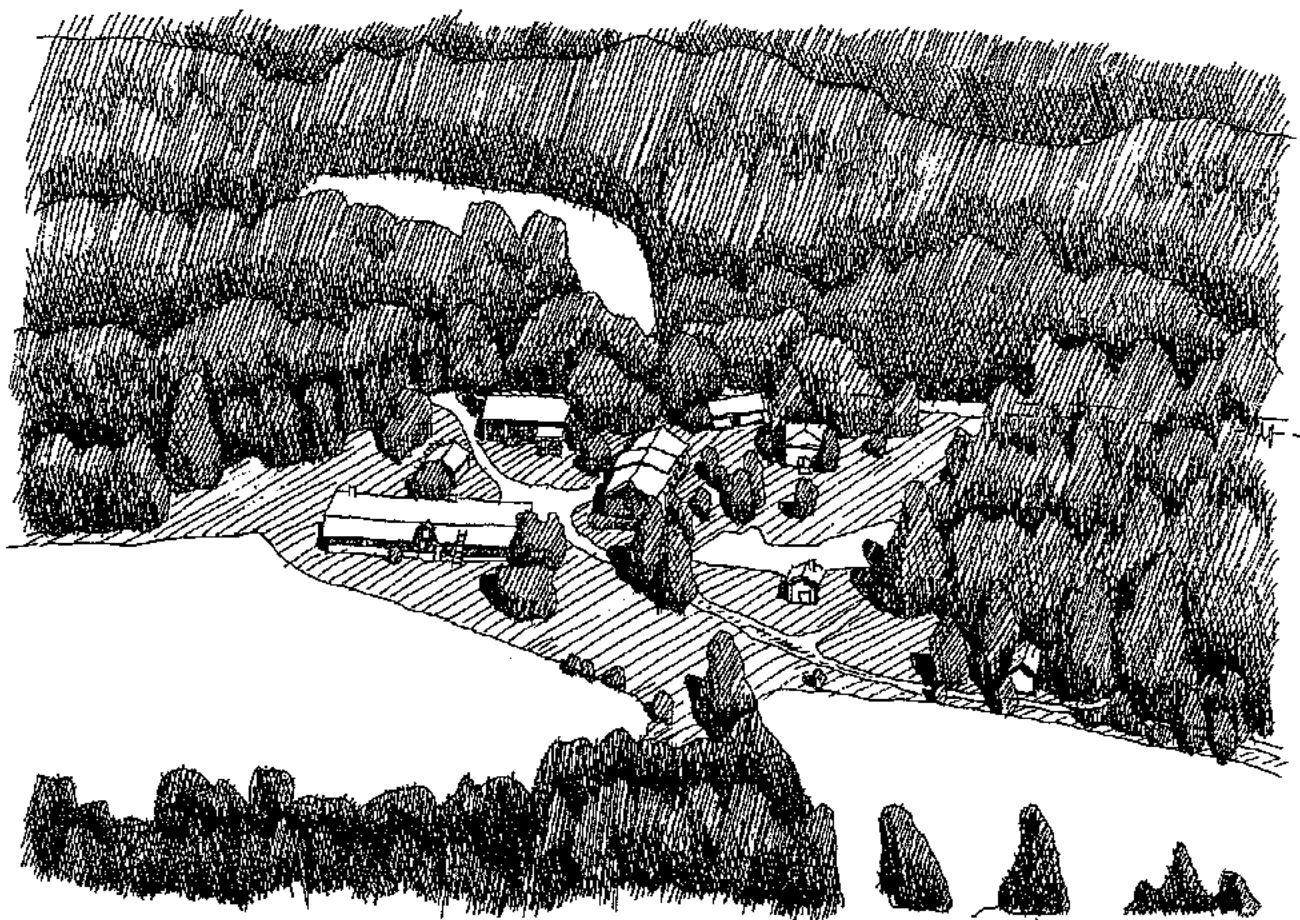
Tällä vuosisadalla on tervanpolton, kaskeamisen ja metsälaiduntamisen jäljet lähes hävinneet Kankaanpään maisemasta. Nuorten huonokuntoisten metsien tilalle on kasvanut nykyinen sankka ja isokasvuinen metsä.

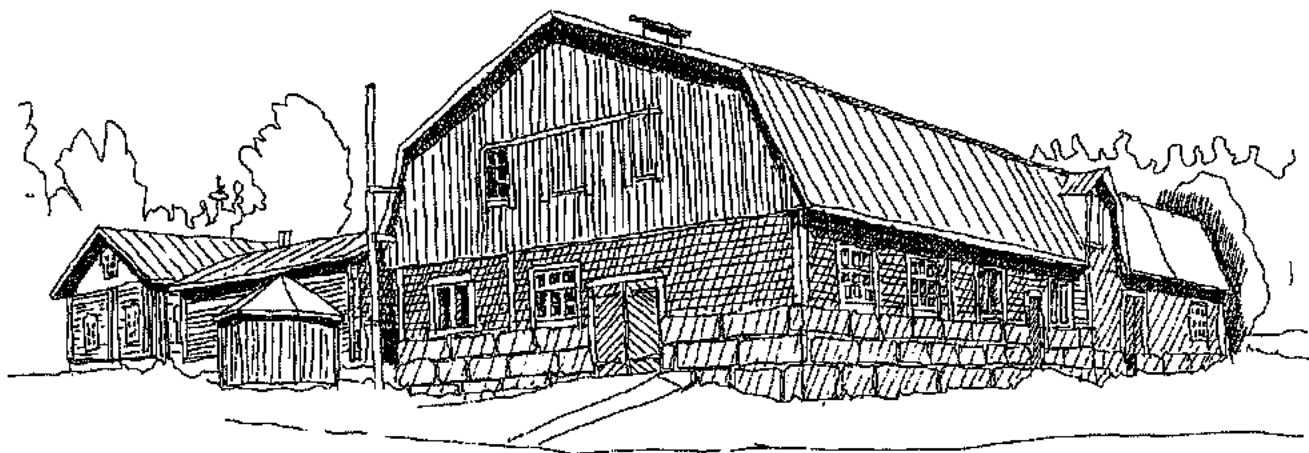
Karjanhoito, kalastus ja metsästys

Karjaa pidettiin ennen kaikkea, jotta saataisiin voita myyntiin ja lantaa peltoihin. Niityt olivat tärkeitä karjalle. Heinä varastoitiin niityille heinäsuoviin, kekomaisiin korkeisiin heinäkasoihin, jotka olivat maan yläpuolelle rakennetuilla alustoilla. Kuninkaankartanoista levisivät heinäladot, joissa heinä säilyi paremmin. Satokunnassa latojen seinät levenevät usein ylöspäin. Karjaa laidunnettiin keväällä pelloilla, kesällä metsässä. Karjan laiduntamisen takia oli pellot aidattava. Loppukesän niittylaidunnus heinän teon jälkeen lihotti karjan. Metsälaiduntamisen loppuminen on hävittänyt lähes kokonaan metsälaitumien maisemat ja kasvilisäyksen.

Toistuvien katovuosien takia kalastus oli tärkeä elannon lisä. Joista saatiin

Voipion talo Vihteljärvellä on Kankaanpään parhaiten säilyneitä pihapiirejä. Rakennukset ovat säilyttäneet alkuperäisen asunsa.

Voipion talon navetta Vihteljärveltä. Vanhimmat navetat on rakennettu hirrestä.

1800-luvun loppupuolelta saakka isoissa taloissa on ainakin navetan alaosa rakennettu kivistä. Torpissa ja mökeissä ovat navetat yleensä puisia.

lohta, lahnaa ja haukea. Myös järvikalastuksella oli merkitystä. Kalaa pyydettiin liistekatiskoin ja rysin. Rapuja pyydettiin myyntiin. Paattikoskella oli hyvät kalapajat, jotka tuhoutuivat 1950-luvulla joen perkauksen yhteydessä.

Kruunulla oli Kankaanpäässä 1600-luvulla turkishankintaa varten kruununmetsästäjiä. Virat lopetettiin 1600-luvun lopulla, kun turkisriista oli jo vähentynyt, vaikka tuolloin seudulla tavattiin vielä peuroja ja poroja. Lintuja pyydettiin pelloille pystytetyllä kahalla, lintukatiskalla. Lintuja toimitettiin Porin kaupunkiin ja säätyläistiloille. Kalastus- ja metsästysmenetelmien muutos on poistanut maisemasta vanhat liiste- ja lintukatiskat.

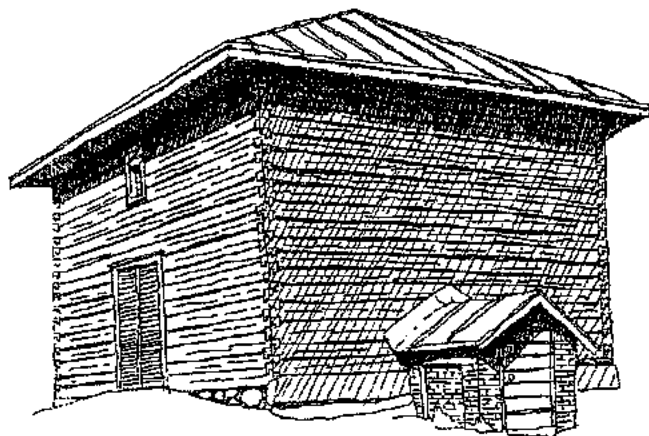
Rakennustyypeistä

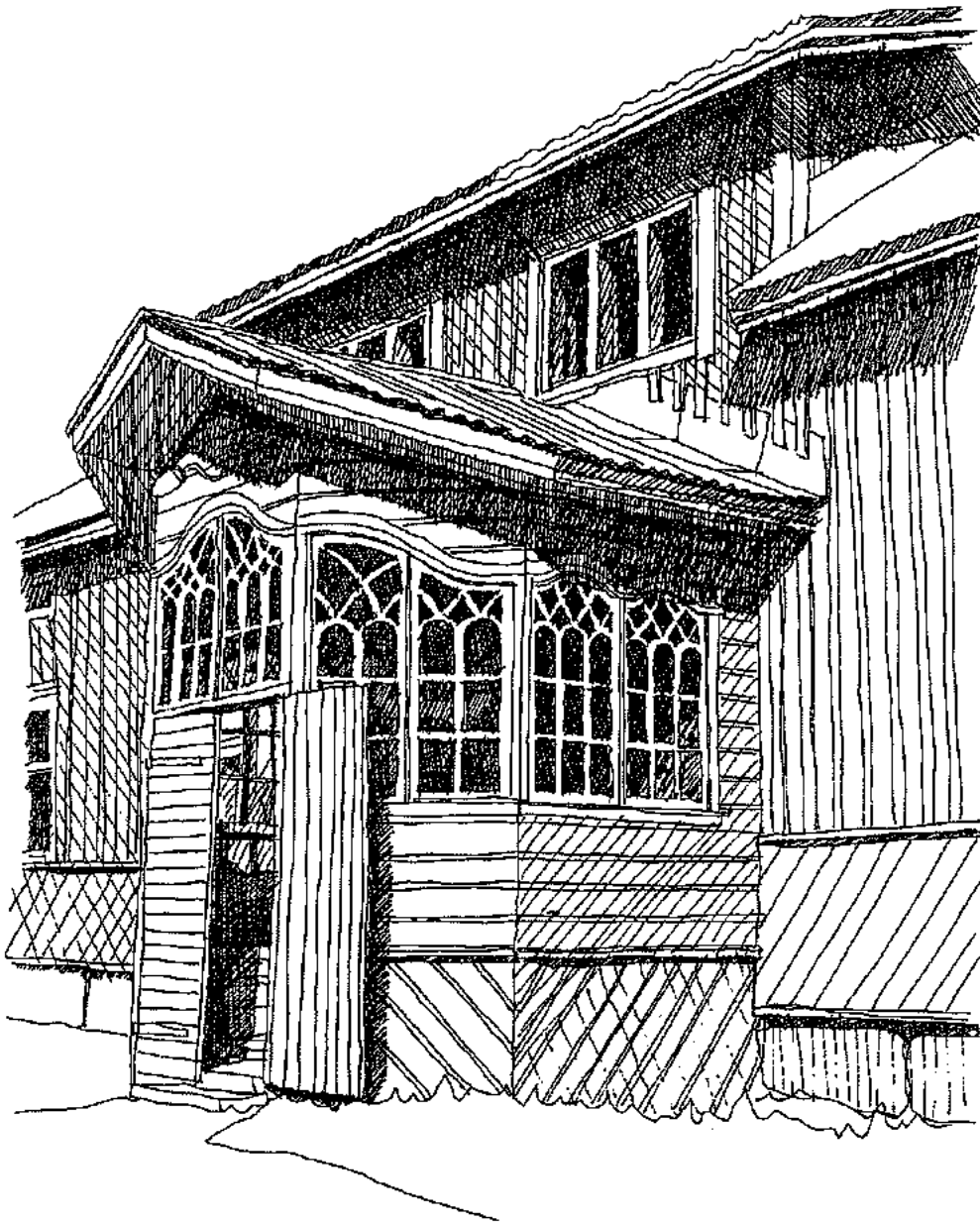
Aina toiseen maailmansotaan saakka lähes kaikki puurakentaminen oli Suomessa hirsirakentamista. Arvokkaimpien rakennusten seinähirret veistettiin tasaisiksi piilukirveellä ja vain syrjäisten latojen hirret jätettiin pyöreiksi. 1800-luvun lop-

pupuolelle saakka rakennusten nurkat jätettiin yleensä pitkiksi. 1900-luvun alkuun tultaessa lyhyt nurkkasalvos yleisty. 1800-luvun aikana vauraimpien talojen päärakennusten seinä alettiin myös laudoittaa ja maalata – ensin punamullalla, sitten vähitellen keltamullalla ja myös vaaleilla öljymaaleilla kartanoiden tapaan, mutta vieläkin syrjäisistä kylistä löytyy harmaita vuoraamattomia vanhoja rakennuksia. Suomessa perinteiseksi muodostuneet puna- ja keltamullalla maalatut talot sopivat yhtä hyvin talviin kuin kesäiseenkin maisemaan.

Viimeistään 1800-luvun aikana, joskin Länsi-Suomessa yleensä jo aikaisemmin myös viimeiset savutuvat varustettiin uloslämpiviivillä uuneilla. Samaan aikaan asuinhuoneiden valoisuutta lisäsivät myös ikkunoiden suureneminen. Rakennusten tavallisimpia katemateriaaleja olivat aina 1800-luvun jälkipuolelle saakka tuohi, olki ja lauta, jotka päre ja vähitellen myös huopa syrjäyttivät 1800-luvun viimeisten vuosikymmenten aikana. 1900-luvun alussa etenkin asuinrakennuksia, mutta joskus myös karjasuojia katettiin käsin saumatulla pellillä. Toisen maailmansodan jälkeen ovat sementistä valetut kattotiilet olleet kaikkein tavallisin katemateriaali niin maaseudulla kuin taajamissakin.

Voipion vilja-aitta ja kellari Vihteljärveltä. Aitan nurkat on salvottu tasaisiksi.

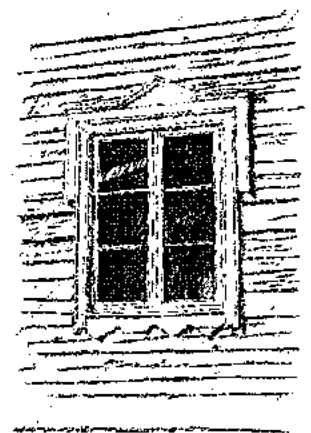

Voipion talon kuisti Vihteljärveltä.

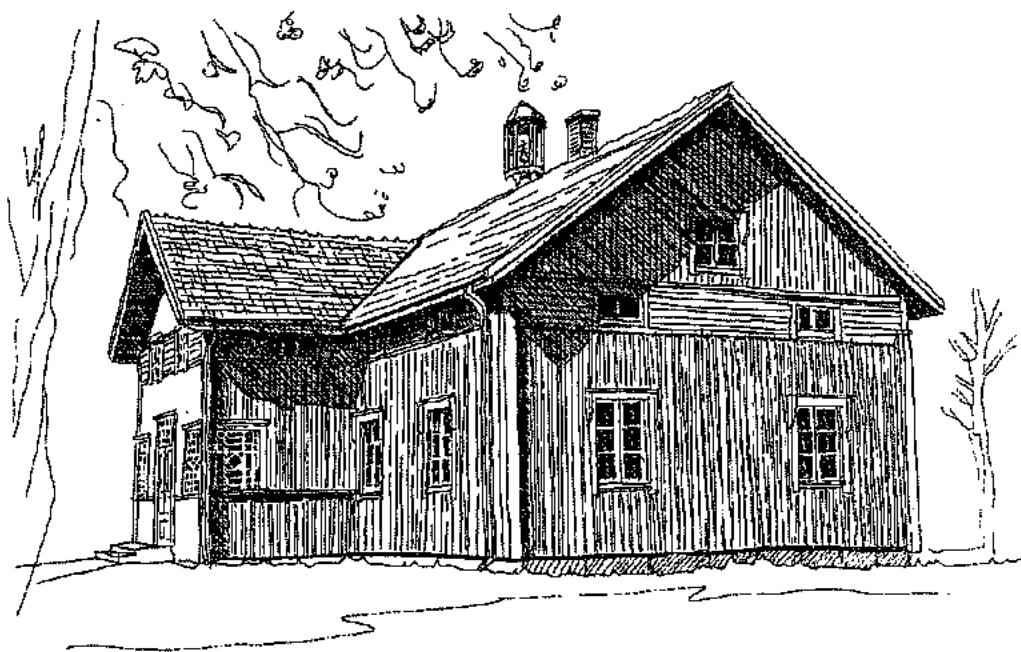
Asuinrakennukset

Vielä 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla maatilan asuinrakennus muodostui tavallisimmin kahdesta tuvasta sekä niiden väliin jäävistä porstuasta sekä kamarista sen perällä. Tällaisessa parituparakennuksessa toisessa tuvassa oli yleensä leivinuuni ja toisessa asuintuvassa pysty lämmitysuuni. 1800-luvun aikana toinen tuvasta saattoi saada paremman huoneen, salin aseman. Parihuoneratkaisun rinnalla kulki aina 1700-luvulta lähtien sotilasvirkatalojen ja pappiloiden mukana levinnyt keskeissaliratkaisu eli karoliininen pohjakaava, jossa rakennuksen sydämen muodosti suuri sali ja kaksi kamaria salin molemmissa päissä.

1800-luvun jälkimmäisen puoliskon aikana yleistyivät sydänseinäiset rakennukset ja vaihtelevammat pohjakaavaratkaisut sekä uutena huoneena tupaa pienempi keittiö. Sali kuului huoneiden joukkoon etenkin suuremmissa taloissa edelleen. Rakennuksiin johti joko keskellä yksi kuisti tai kaksi kuistia, joista toisesta kuljetaan saliin, toisesta arkisempiin huoneisiin. Näyttävät kuistit yleistyivät 1800-luvun lopulla metsäteollisuuden nousun myötä, joka toi käteistä rahaa taloihin ja mahdollisti kuistien tekoon erikoistuneiden kirvesmiesten palkkaamisen. Pihapiiriin kuului usein toinen ja jopa kolmaskin asuinrakennus, salirivi, pakarirakennus tai syytinkitupa. Piha-

Voipion toisen asuinrakennuksen ikkuna vuodelta 1885. Vihteljärvi.

Uusitalo Niinisalon
Jokivarresta.

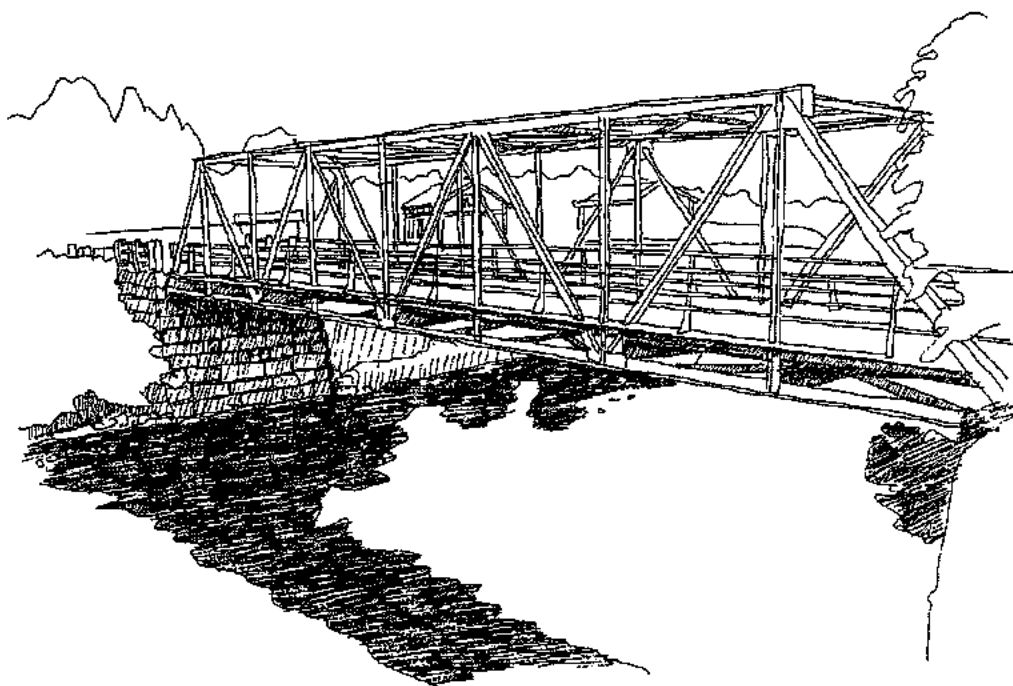
maa rajautui yleensä kaikilta sivuiltaan rakennuksilla. Pihan perällä oli navetta ja yhdellä sivulla aitat sekä ratasvaja. Piha saattoi jakautua myös joko aidalla tai rakennuksella mies- ja karjapihaan. Kauemmas pihasta sijoitettiin palonarat sauna ja riihi.

Kulkuyhteydet

Kyrönkankaantie oli aina 1800-luvun alkupuolelle saakka Kankaanpään ainoa yleinen tie. Turkuun kuljettiin 1600- ja 1700-luvuilla Hämeenkyrön ja Lauttakylän kautta, Merikarvialle ja Kristiinan-

kaupunkiin taas Kangastietä myöten. Poriin ei kunnollista yhteyttä ollut. Talouselämän kannalta ratkaisevan tärkeä oli uusi tieyhteys Porista Pomarkun ja Kankaanpään kautta Parkanoon ja Kuruun. Tie mahdollisti puutavaran, tervan ja kotiteollisuustuotteiden viennin Poriin. Tie oli ajokelpoinen Kankaanpäästä Poriin vuonna 1828 ja Parkanoon vuonna 1839.

Porintie vähensi yhteyksiä entiseen Ikaalisten emäpitäjään ja Kyrönkankaantien käyttö väheni 1800-luvun loppua kohden. Uutta tietä pitkin kuljetettiin erityisesti puutavaraa. Tärkein silta oli Ve-

Laurin vanha silta Ala-
Honkajoella.

neskoskella. Sillan oli piirtänyt 1830-luvun alussa Keisarillisen koskenperkausjohtokunnan ensimmäinen päällikkö Carl von Rosenkampff. Raskaiden puulastien takia se jouduttiin uusimaan 1850-luvulla. Ensimmäiset kievarit Porintien varrelle tulivat jo 1830-luvulla.

Kyrönkankaantie

Jo ennen kuin Kankaanpään seudulla oli vakituista asutusta, kulki Hämeenkaalta Pohjankankaalle Kyrönkankaantie, jota on kutsuttu myös Sikaintieksi, Yliseksi Vaasan maantiekseksi ja Kangastiekseksi. Tie oli käytössä keskiajalta lähtien ja se liittyy mahdollisesti Etelä-Pohjanmaan asuttamiseen keskiajalla. Kyrönkankaantie mainitaan raivattuna jo vuonna 1556. 1600-luvun alussa se kunnostettiin osaksi postitietä Turusta Vaasaan. 1600-luvulla tien kunto oli niin hyvä, että purilaiden käytöstä siirryttiin vähitellen rattaiden käyttöön.

Maantiet olivat tuohon aikaan kapeita ja heikkokuntoisia, eikä niitä yleensä käytetty kuin kesäaikaan. Talvella Kyrönkankaantietä parempi ja suorempi reitti Parkanon kautta Pohjanmaalle kulki Kyrösjärven yli. Silti Kyrönkankaantie oli Ruotsin suurvaltakaudella, 1600-luvulla yksi Suomen pääteistä. Sen aikainen tien laatu oli suunnilleen samanlainen kuin 1900-luvun alun sivuteillä. Kyrönkankaantien varrella oli useita kestikieverei-

ta. Niistä Niinisalon kievari perustettiin 1660-luvulla. Hämeenkaan etelärinteellä olevalla Kuninkaanlähteellä juotettiin matkaajien hevoset.

Vielä 1600-luvulla harjua pitkin kulkeva Kyrönkankaantie oli Turusta lähtenyt rannikkotietä tärkeämpi yhteys Pohjanmaalle. Rantatietä kunnostettiin 1600-luvun lopulla ja vuonna 1676 postin kuljetus siirrettiin sinne, jolloin sen merkitys virallisena kulkuyhteytenä vähitellen syrjäytti Kyrönkankaantien. Harjutie säilytti kuitenkin asemansa matkasotilas- ja kirkkotienä. Hyvän kulkuyhteyden vuoksi Kankaanpäästä kuljettiin etupäässä Kyröön, Merikarvialle sekä Pohjanmaalle. Tärkeimmät kaupungit olivat pitkään Turku ja Kristiinankaupunki – ei Pori. Harjutie säilyi Kankaanpään tärkeimpänä liikenneväylänä aina 1800-luvulle saakka. Kauppamatkat tosin tehtiin yleensä talvella vesistöjä seuraavia talviteitä pitkin.

3.5 Kankaanpää itsenäistyy

Kankaanpään pitäjä syntyi vuonna 1852, kun Ikaalisten seurakunta jaettiin. Uuteen pitäjään kuuluivat aluksi myös Karvian ja Honkajoen kappelit, jotka itsenäistyivät vuonna 1891. Kankaanpään keskukseksi kehittyi Ruokojärven kylä, jonne oli rakennettu oma kappeli vuonna

Kankaanpään kirkko valmistui vuonna 1839.

1756. 1800-luvun alussa kappeli alkoi käydä niin huonokuntoiseksi, että uuden kirkon rakentamista ryhdyttiin puuhaamaan. Yli-intendentti C. L. Engelin suunnittelema uusi kirkko valmistui vuonna 1839 ja vanha kappeli purettiin kaksi vuotta myöhemmin. Vain sakaristo on säilynyt muualle siirrettynä.

3.6 Maaseudun uudenaikaistuminen

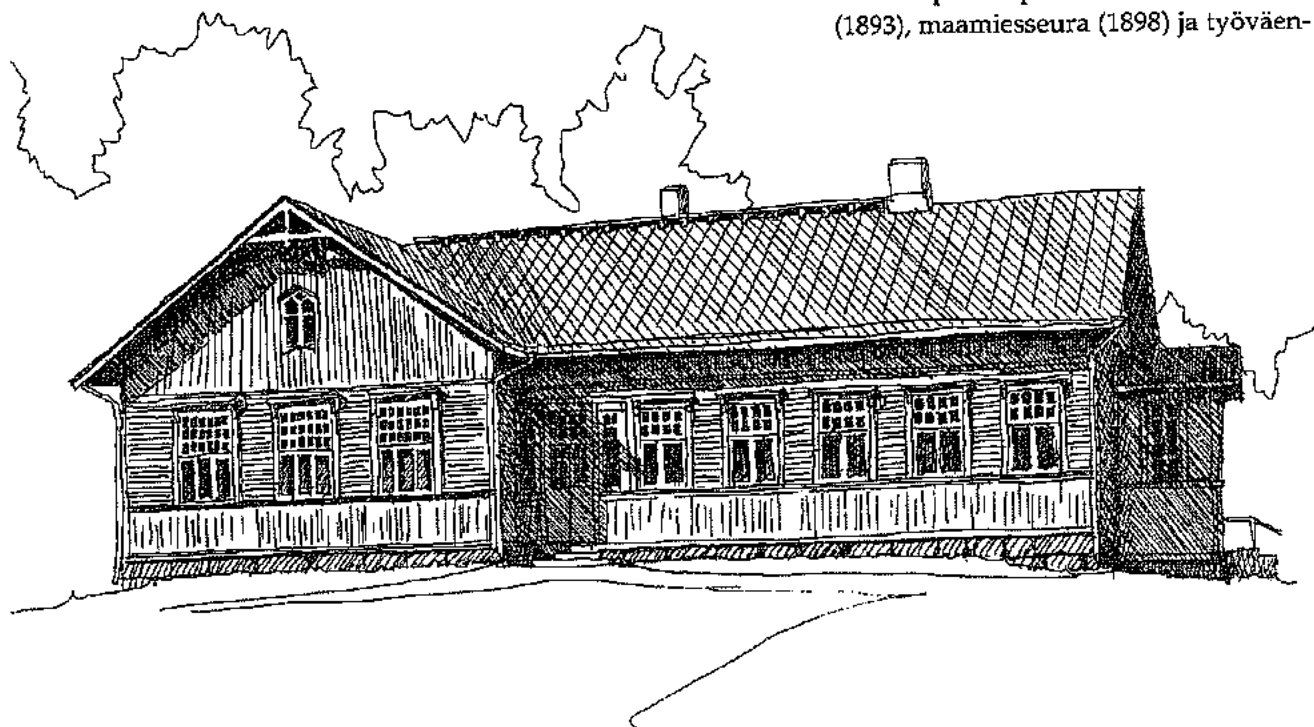
Viljan viljelyyn keskittyneen maatalouden haavoittuvuus oli jouduttu katkerasti kokemaan 1860-luvun nälkävuosina, jolloin katovuosien sattuessa ei pystytty turvautumaan mihinkään vaihtoehtoihin ravintoaineisiin. 1800-luvun jälkipuolella aloitettiin määrätietoinen maatalouden kehittäminen, minkä myötä erityisesti karjatalouteen ja sen tarvitsemaan rehun tuotantoon alettiin kiinnittää huomiota. Tuona aikana rakennettiin Kankaanpäähänkin aiempaa suurempia parempia karjasuojia ja mm. pääosa paikkakunnan kavinavetoista on peräisin vuosisadan vaihteesta.

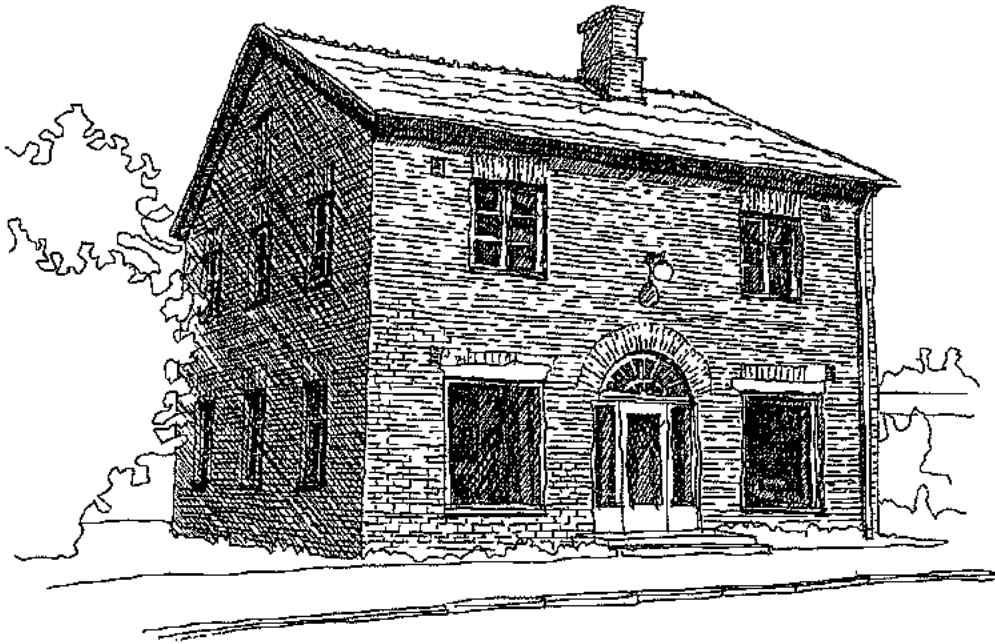
Maatalouden ohella muussakin elinkeinoelämässä tapahtui 1800-luvun jälkipuolella ennennäkemätön muutos. Maakauppa vapautettiin Suomessa vuonna 1858, minkä jälkeen myös kaupunkien

ulkopuolelle sai perustaa kauppia. Kankaanpään ensimmäiset kaupat syntyivät kirkonkylään. Yleinen elinkeinovapaus säädettiin vuonna 1879. Sen myötä eri puolilla Kankaanpäästä kehittyi vireä kotiteollisuus. Vihteljärvellä tehtiin kenkiä ja Veneskoskella pärekoreja. Hieman myöhemmin Korvaluomalla rakennettiin viskureita ja keitettiin punamultaa. Kotiteollisuudella hankittu vaurastuminen näkyi vilkastuneena rakentamisena.

Uusi aika toi maaseudulle myös uusia tapoja ja uusia rakennustyypppejä. Kankaanpäähän perustettiin ensimmäinen kansakoulu vain muutamia vuosia pahojen nälkävuosien jälkeen vuonna 1873. Pari vuotta myöhemmin valmistui koulurakennus kirkonkylään. Kirjasto oli perustettu jo vuonna 1861. Seuraavat koulut rakennettiin Vihteljärvelle (1893), Lauriin Ala-Honkajoelle (1897), Venesjärvelle (1901), Niinisaloon (1910), Verttuulalle (1917) ja Veneskoskelle (1920). Vuonna 1865 erotettiin kunnat seurakunnista ja kirkkoherrat vapautuivat kunnallisista tehtävistä. Kankaanpään rakennuskulttuuria rikastuttivat myös vuonna 1875 perustettu säästöpankki, vuonna 1886 kirkonkylälle tullut postiasema, vuosina 1889-98 toiminut yksityinen meijeri sekä vuonna 1903 perustettu osuusmeijeri. Uusien aatteiden leviämisestä kertovat myös vuosisadan vaihteen molemmin puolin perustetut nuorisoseura (1893), maamiesseura (1898) ja työväen-

Niinisalon Jokivarren koulu 1910-luvulta. Rakennus toimi kouluna 1910-67. Nykyään sitä käytetään paikallisen maamiesseuran talona.

Entinen postitalo 1930-luvun alusta Kankaanpään keskustassa.

yhdistys (1906) sekä vuonna 1906 toimintansa aloittanut Pohjois-Satakunnan kansanopisto. Kyläkaupat, koulut ja monet muut uudet rakennukset ja rakennustyypit tekivät kylien rakenteesta tiiviimmän.

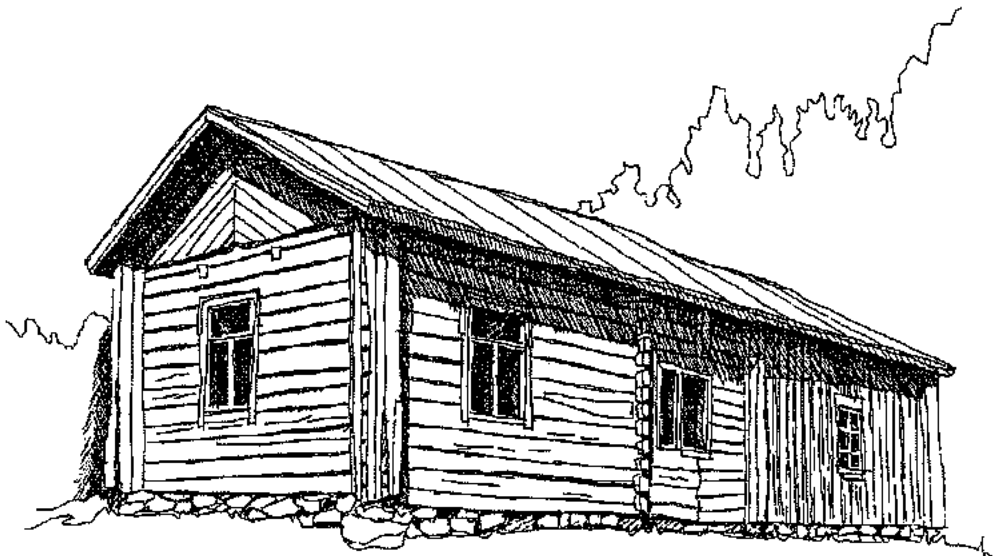
3.7 1920- ja 30-luvut

Taloudellinen kasvu oli 20- ja 30-luvulla nopeaa vuosikymmenen vaihteen pulavuosia lukuun ottamatta. Viljelymenetelmät kehittyivät, kotiteollisuus alkoi saada teollisuuden piirteitä, maanteitä parannettiin ja uusia kouluja rakennettiin. Yhteislyseo perustettiin vuonna 1929. Karvianjoen suurimpaan koskeen, Vatajan koskeen rakennettiin vuonna 1926 voi-

malaitos. Pappilan maille tehtiin 1932 palstoitussuunnitelma. Kuninkaanlähteelle ehti valmistua lomahotelli juuri ennen sotaa vuonna 1939.

Torpparit ja maareformi

Suomen itsenäistyttyä oli uuden valtakunnan suurimpia ongelmia maaseudun tilaton väestö. Vaikka Kankaanpään asukasmäärä oli sadassa vuodessa moninkertaistunut, oli tilojen määrä kasvanut vain vähän. Tiloja oli vain alle 200, kun torppia oli lähes 500. Muuttoliike vei ihmisiä Amerikkaan ja lähikaupunkeihin, mutta maan nälkä oli kova. 1920-luvun aikana tilojen määrä kasvoi moninkertaiseksi, kun torpparit saivat vuonna 1918 säädetyn torpparilain myötä oikeuden

Jussilan torppa Hemiän kylästä. Asuinrakennuksen lisäksi pihapiirissä on pari aittaa ja pieni navetta. Kankaanpäässä on säilynyt vielä muutamia pieniä itsellisten mökkejä, joissa on yleensä vain yksi tai kaksi pientä huonetta. Vielä 1930-luvulla pitäjässä oli pieniä mökkejä joiden kamarissa asui kakonainen perhe ja tuvassa pidettiin mökin para eläintä.

Käytöstä poistettua Haapamäki-Pori-rautatietä. Liikenne välillä Kankaanpää-Pori alkoi vuonna 1934. Radan matkustajaliikenne loppui 1972 ja tavaraliikenne välillä Niinisalo-Pori 1980-luvun alussa.

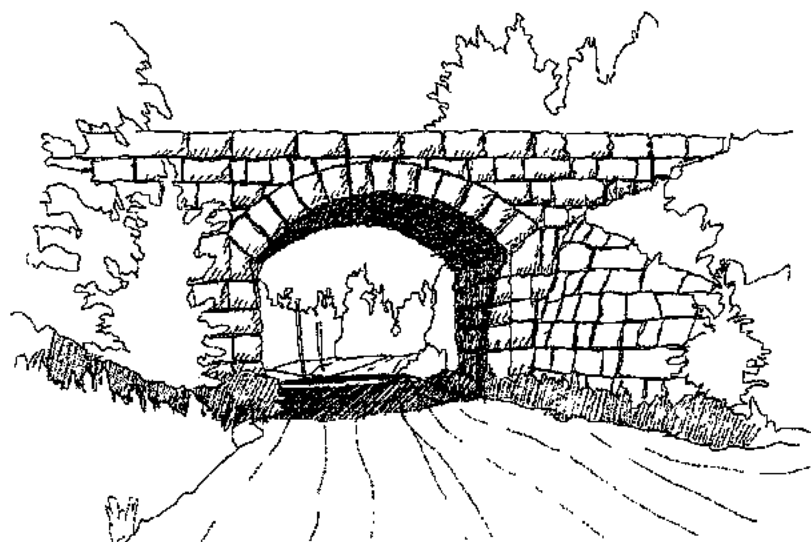

lunastaa viljelemänsä maat itselleen. Torppareista tuli talollisia.

Rautatie

Pori-Haapamäki rautatietä alettiin rakentaa 1930-luvulla. Rataa oli suunniteltu jo vuosisadan alusta asti. Vuonna 1929 vahvistettiin radan rakentamissuunnitelmat. Radan pengerrustyöt saatiin valmiiksi Niinisaloon asti vuonna 1932 ja kiskotus vuonna 1933. Radan rakennustyö tarjosi 1920- ja 30-lukujen vaihteen lamakauden aikana monille tervetulleeseen työmahdollisuuden. Pori-Kankaanpää -rataosuus avattiin liikenteelle vuonna 1933 ja Niinisalo-Parkano -rataosuus vuonna 1935. Koko rata Porista Haapamäelle oli valmis vuonna 1938.

1930-luvulla rakennettu rautatiesilta Veneskoskelta.

Radan varren asema-alueet toteutettiin VR:n tyyppipiirustusten mukaisesti 1930- ja 40-luvuilla. Edustava ja hyvin hoidettu Kankaanpään asema-alue palkittiin useaan otteeseen VR:n pihakilpailuissa. Kohde on säilynyt kunnostettuna asuin- ja ateljeekäyttöön. Radan matkustajaliikenne lakkautettiin 1972. Porin ja Kankaanpään välinen tavaraliikenne lopetettiin 1980-luvun alkupuolella. Rataosuus Kankaanpäästä itään on kuitenkin edelleen tavaraliikenteen ja erityisesti varuskunnan käytössä.

Toripäivät

Toripäiviä alettiin Kankaanpäässä järjestää vuodesta 1902 lähtien kirkon edessä olevalla aukiolla. Myyntiartikkeleita olivat keitto, kahvi ja vehnäleipä, kotitalous- ja maataloustuotteet sekä rihkama. Nykyiseen paikkaansa tori siirrettiin vuonna 1912. Tuolloin myös keskustan painopiste vaihtui kirkon luota pappilan luo ja keskustan tuleva rakenne ratkesi. Torialue oli aluksi vain noin kolmannes nykyisestä. Vähitellen torikauppa alkoi laajentua ja myös eläimiä tuli myyntiin. Toria laajennettiin ja myyjille rakennettiin pärekattoiset katokset. Toripäivistä muodostui Pohjois-Satakunnan markkinat. Toripäivät vaikuttivat osaltaan Kankaanpään nousemiseen talousalueen keskuksiksi. Myöhemmin eläinkauppa siirrettiin erilliselle eläintorille. Toripäiviä vie-

tettiin kaksi kertaa kuukaudessa. Nykyään toripäivä on kerran viikossa.

Niinisalon varuskunta ja kylä

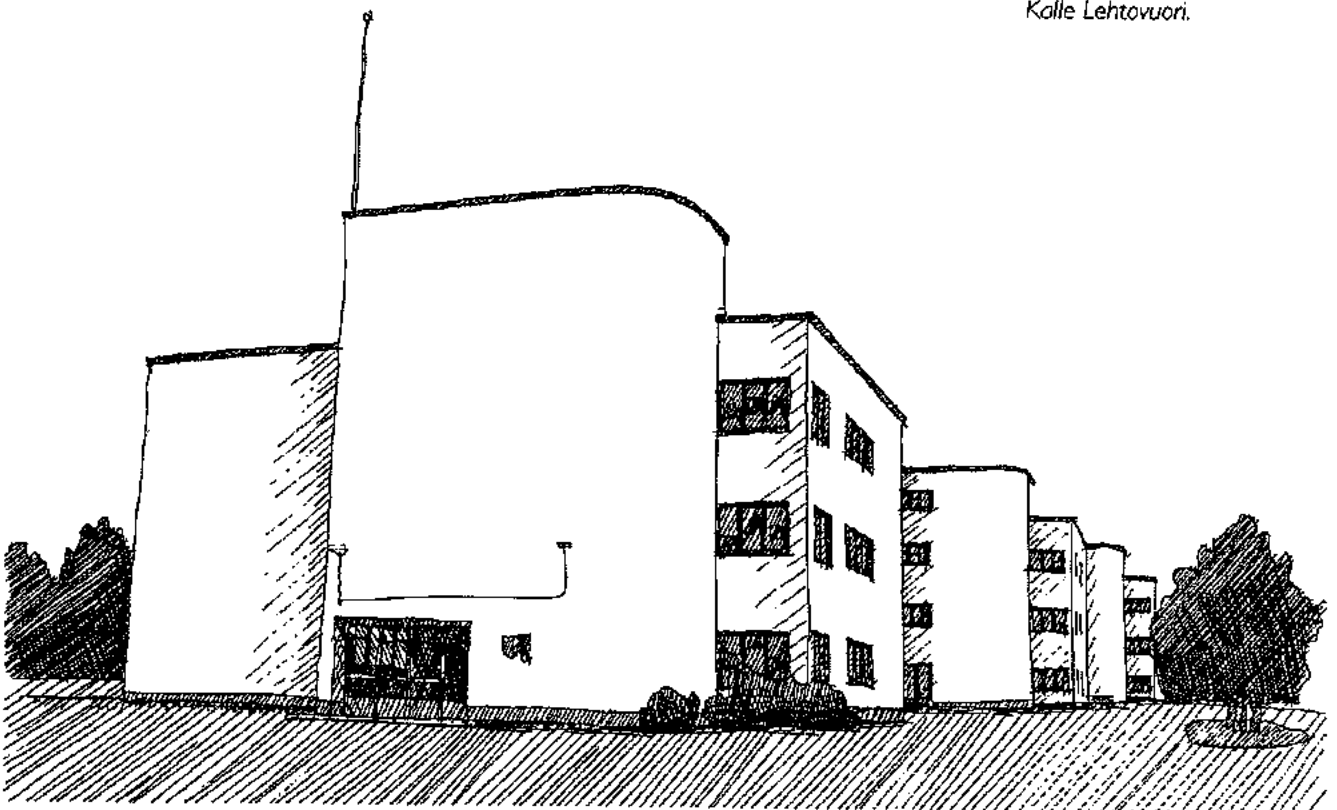
Samaan aikaan, kun rautatietä suunniteltiin, valittiin Niinisalo valtakunnalliseksi reservin harjoituskeskukseksi. Lamellikasarmien rakennustyö alkoi vuonna 1935, ja ensimmäiset kertausharjoitukset pidettiin vuonna 1936. Varuskuntasairaala ja ruokalarakennus valmistuivat ja asuntorakentaminen alkoi vuonna 1937. Varhaisimmat rakennuskohteet toteutettiin puolustusvoimien omaksuman linjan mukaisesti puhdaslinjaiseen funktionalistiseen tyyliin. Sodan aikana reserviupseerikoulu siirrettiin Niinisaloon. Vuosina 1945-47 Niinisalossa toimi sisäoppilaitos, internaatti, jossa rintamalta palaavat miehet saivat käydä sodan vuoksi kesken jääneen koulunsa loppuun. Reserviupseerikoulu ja internaatti vilkastuttivat elämää myös Niinisalon asemakyläs-

sä: kylänraitin varressa oli parhaimmillaan useita kahviloita, hotelli, elokuva-teatteri, jne. Reservikoulutuskeskuksen muuttuminen vakinaiseksi varuskunnaksi kasvatti edelleen Niinisalon kylää nykyisellään noin 1000 asukkaan yhdyskunnaksi.

Vuodesta 1947 lähtien on Niinisalo ollut Suomen suurin tykistövaruskunta ja puolustusvoimien tärkein varuskunta- ja koulutuskeskus Länsi-Suomessa. Vuonna 1966 alkoi Niinisalossa YK-koulutus, mikä nykyäänkin antaa varuskunnalle oman kansainvälisen leimansa. Varuskunta-alueesta kasarmi- ja asuin-alueineen on aikaa myöten muodostunut omaleimainen, eri aikakausille tunnusomaisista rakennuksista koostuva kokonaisuus, jolla voidaan katsoa olevan valtakunnallistakin arvoa.

Seuraava perspektiivikuvasarja ja liitteenä oleva karttasarja sivuilla 75-79 kuvaavat Niinisalon kylän kehityshistoriaa.

Niinisalon lamellikasarmi. Puolustusvoimien kertausharjoituskeskukseksi vuonna 1935 rakennettu kasarmirakennus. Funktionalistinen lamellirakennus suunniteltiin puolustusministeriön rakennusosastolla, arkkitehtina Kalle Lehtovuori.

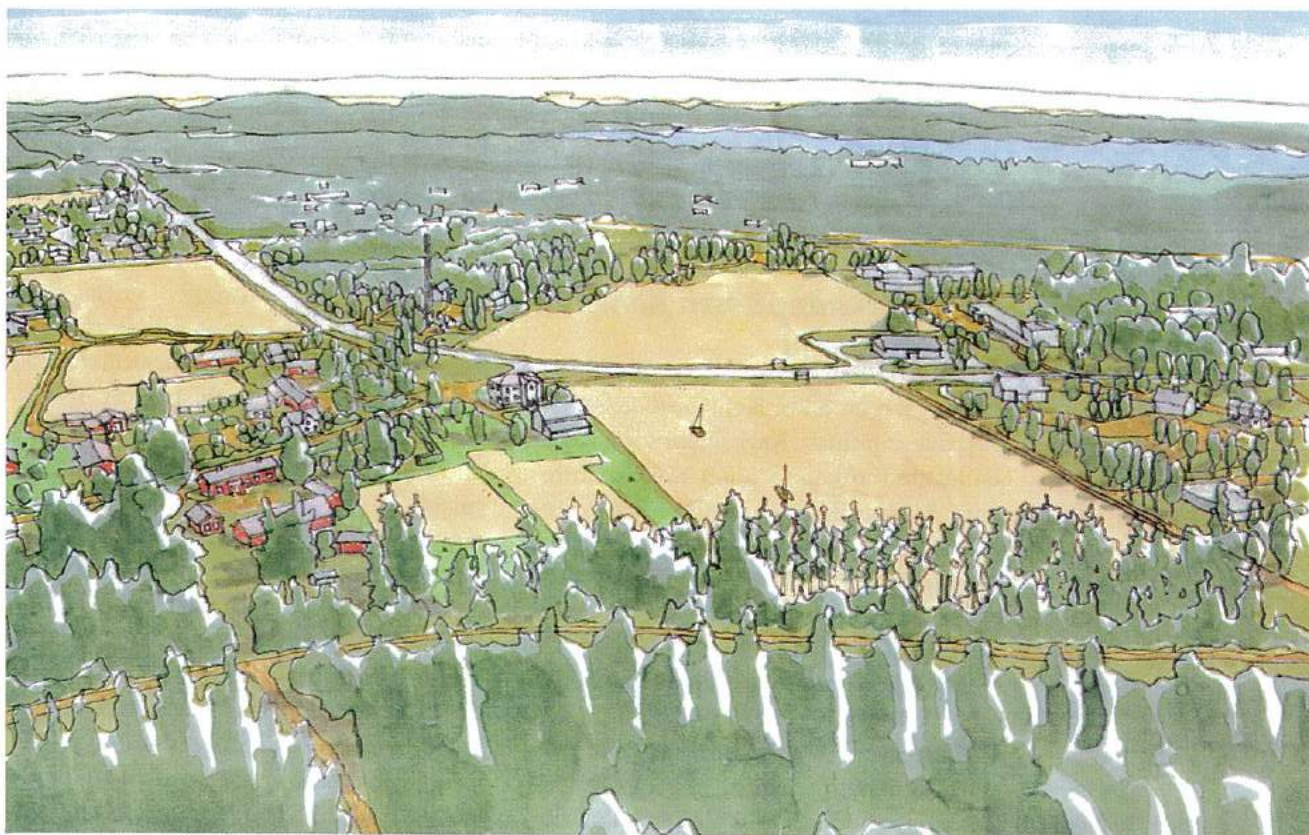

Niinisalon kylää vuonna 1800 isojaon kartan mukaan. Niinisalon asemakylän paikalla oli Niinisalon kestikievari, joka sijaitsi nykyisen Kiparin mutkan paikalla. Kievarin ympärillä oli pieniä peltopalstoja, joiden välissä ja ympärillä oli niittyä. Kartasta ei käy selville montako yksittäistä rakennusta kievarin tilalla oli.

Niinisalon kylää vuonna 1937 topografigunnan ilmakuvaan. Varsinainen kylä sijaitsee entisen kestikievarin lähellä Kiparin mutkassa. Kylän pellot ovat laajentuneet, kun metsää ja soita on raivattu pelloiksi. Taustalla näkyy vastavalmistunutta rautatietä. Kylän kautta kulkevat maantiet Parkanoon ja Jämijärvelle.

Niinisalon kylää 1996. Kiparin mutkaa on oikaistu niin, että entisen kestikievarin sijaintipaikka on jäänyt oikaisun alle. Kylän hajanaista rakennetta jakavat vielä muutamat säilyneet pellot. Vasemmalla ylhäällä näkyy uutta pientaloaluetta. Kylän vaatimattomat palvelut keskittyvät kuvassa keskellä oikealla näkyvälle alueelle. Varuskunta-alue on oikealla kuvan ulkopuolella.

Kankaanpään kulttuuriympäristön kehitys ja nykytila

4.1 Kankaanpäästä kehittyvä kaupunki

Sotien jälkeen alkoi Kankaanpäässä vilkas rakentaminen. Karjalaista siirtoväkeä asutettiin Kankaanpäähän lähinnä Hiitolasta. Uusia tiloja lohkottiin sekä siirtoväelle että rintamamiehille. Jälleenrakennuskauden 1½ kerroksinen rakennustyyppi sai kirkonkylän liepeillä omat alueensa ja yleistyi myös kylissä. Suuret ikäluokat edellyttivät uusien kansakoulujen rakentamista ympäri kuntaa. Maaseudulla 1950-luku oli kaiken kaikkiaan nopean kehityksen aikaa. Karvianjokea perattiin. Korvaluoman kylätien tilalle rakennettiin Niinisalo-Karvia maantie vuonna 1953.

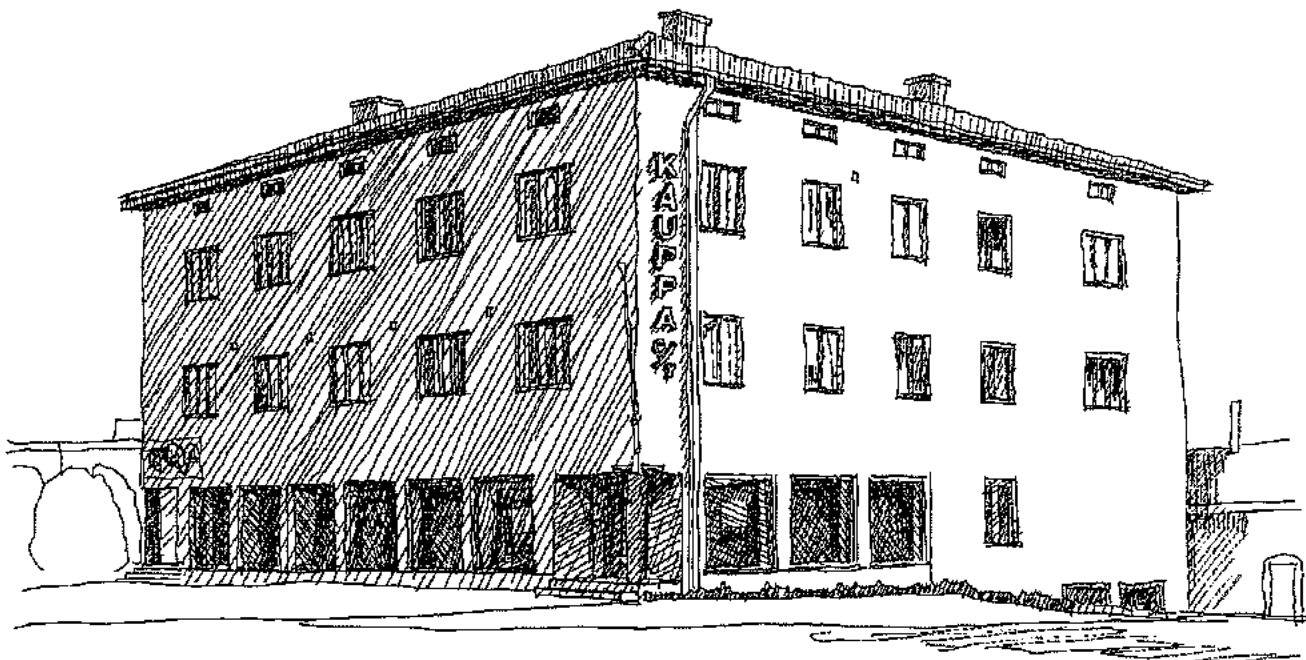
Kankaanpään teollistuminen oli voimakasta erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla. Perinteisen saha-, tiili-, jalkine- ja vaa-

tetusteollisuuden rinnalle syntyi mm. metalli- ja rakennusaineteollisuutta. Palvelut lisääntyivät ja monipuolistuivat. Kansanopiston ja yhteislyseon lisäksi kuntaan perustettiin ammatti-, kauppa-, taide- ja musiikkikoulut. Päiväkoteja perustettiin, Lohikon vanhainkotiä laajennettiin ja toteutettiin monipuoliset liikunta- ym. vapaa-ajan palvelut.

Kankaanpäästä tuli kauppa 1967 ja kaupunki viisi vuotta myöhemmin 1972. Vielä 1960-luvulla väestön enemmistö asui maaseudulla, 1970-luvun alussa asui enemmistö jo taajamissa. Vuonna 1961 asui keskustassa 3500 henkeä ja nykyään siellä asuu jo yli 8000 henkeä. Kankaanpään keskusta muuttui ulkoiselta ilmeeltäänkin kirkonkylästä kaupungiksi 30 vuodessa. Niinisalon kylä kehittyi varuskuntaan tukeutuvaksi taajamaksi.

Näkymä Kappelinkadulta. Hiitolankadun-Kappelinkadun alue on yhtenäinen omakotiasutus 1940-50-luvulta, rakennukset ovat 1½ kerroksisia.

Keskustan kaavoitus

Ensimmäinen keskustaa koskeva suunnitelma oli Aulis Vännön pappilan maiden palstoitusuunnitelma vuodelta 1932. Suunnitelma koski pitkää kapeaa aluetta Keskuskadun varressa Pappilasta Lorvikylään saakka. Suunnitelman mukaan rakennettiin Lorvikylän omakotialue sotien jälkeen. Suunnitelmassa oli jo ideaa tuleva Rauhankadun alue.

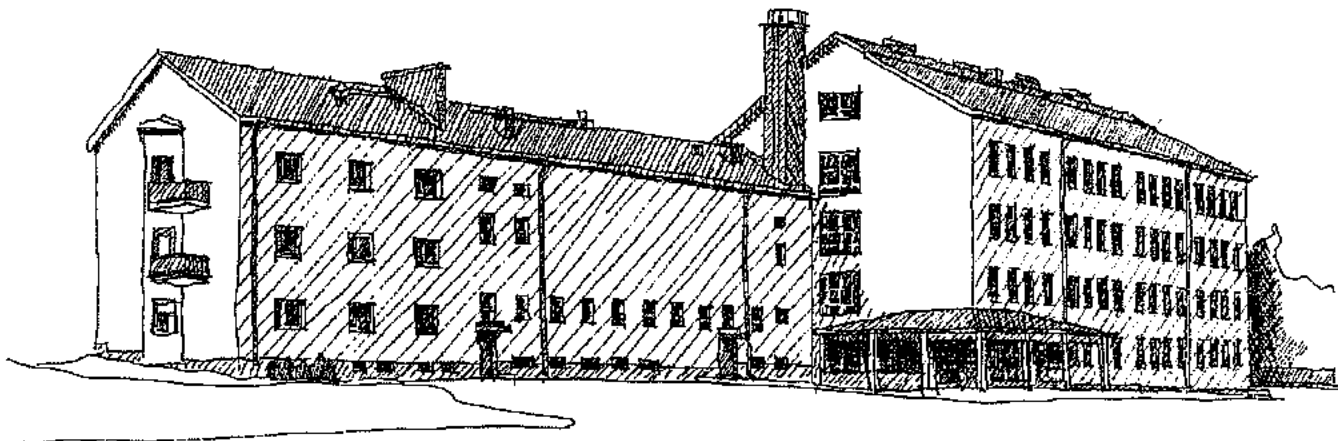
Ensimmäinen varsinainen kaava-suunnitelma oli Katri Jahnssonin rakennussuunnitelma vuodelta 1941. Jahnsson täydensi suunnitelmia vielä 1945-46. Suunnitelman keskeisenä ajatuksena oli ohikulkutie "Valtakatu", joka olisi kiertänyt keskustan idän puolelta. Jahnsson hioi kauniimmaksi Vännön palstoitusuunnitelman eräitä ajatuksia. Kaavan mukaan

rakennettiin 1940- ja 1950-luvuilla 1 1/2 -kerroksiset omakotialueet mm. Rauhankadun ja Mettälänkankaan alueille.

Arkkitehtitoimisto Olli Kivinen toimi kaavoittajana Kankaanpäässä 1950-luvun loppupuolelta alkaen 30 vuoden ajan. Kivisen ensimmäisiä tehtäviä oli olla mukana suunnittelemassa Lavian tien linjausta. Päinvastoin kuin Jahnssonin suunnitelmassa päätettiin nyt rakentaa uusi tie keskustan länsipuolitse. Vuoden 1967 rakennuskaavan mukaan rakennettiin Kankaanpään ensimmäiset rivijä kerrostaloalueet ja uusia omakotialueita keskustan reunoille mm. Myllymäen ensimmäisenä osa-alueena ns. Veljestenkatujen alue. Kivinen suunnitteli myös uuden hallinto-, koulu- ja urheilukeskuksen maankäytön. 1960- ja 1970-

Kauppa Oy:n funktiohenkinen liiketalo Kankaanpään keskustassa valmistui vuonna 1949.

Kankaanpään keskuskansakoulu valmistui 1953.

luvun asemakaavoissa ei aikakaudelle tyypilliseen tapaan arvostettu kirkonkylän vanhaa rakennuskantaa ja rakennetta, vaan kaavat mahdollistivat keskustan vanhan ilmeen hävittämisen.

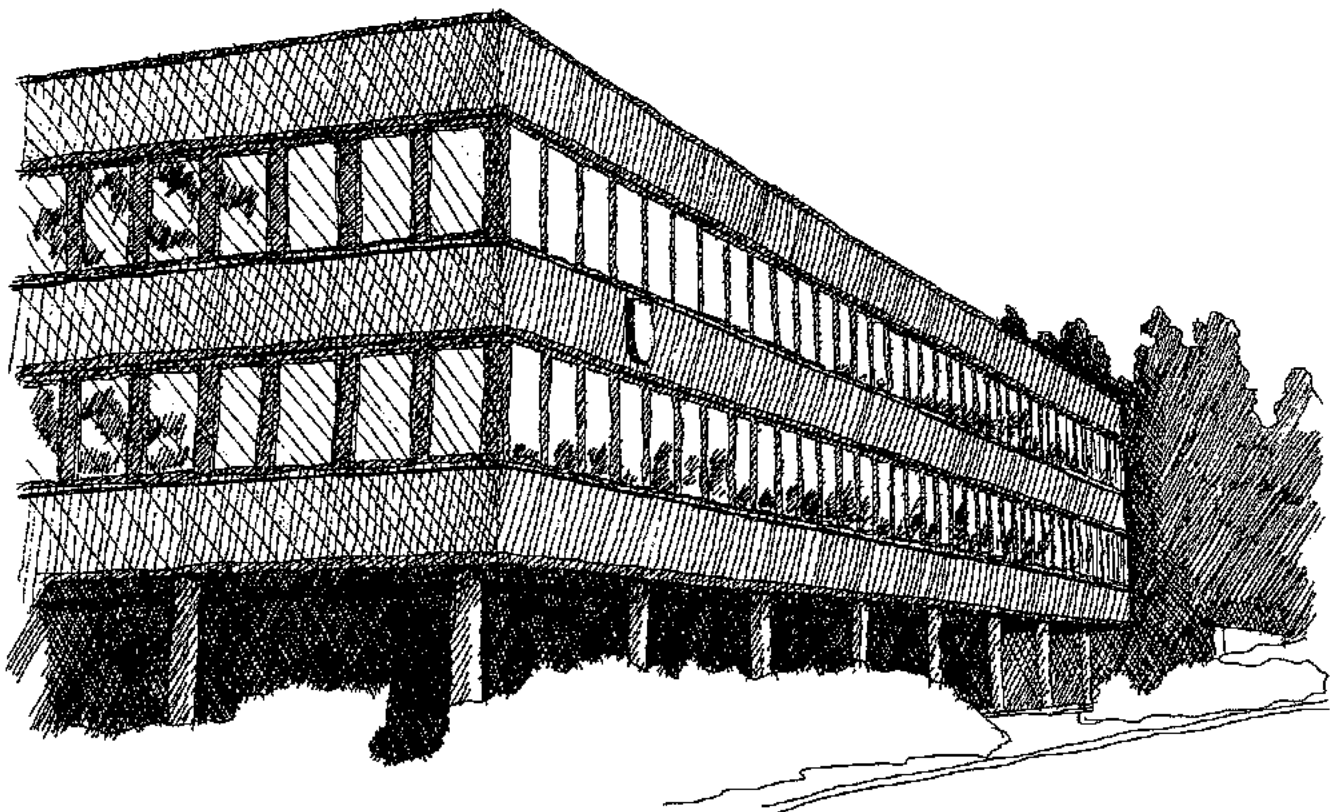
Yleiskaavatyö käynnistettiin Kankaanpäässä heti yleiskaavoituksen tultua lain mukaan pakolliseksi kaupunkikunnissa 1960-luvun lopulla. Arkkitehtitoimisto Kivisen laatimat selvitykset ja yleiskaavaluonnokset yhdessä jäntevästi hoidetun maapolitiikan kanssa ovat luoneet perustan kaupungin tasapainoiselle kehittämiselle ja järkevälle yhdyskuntarakenteelle: asuntoalueet ympäröivät keskustaa vuosirenkaiden tavoin, ristikkäiset viherakselit jäseröivät keskustaa, taajaman rajana pohjoiseen toimivat rautatie ja valtatie, joiden tuntumaan suunnataan teollisuutta ja raskasta kauppa.

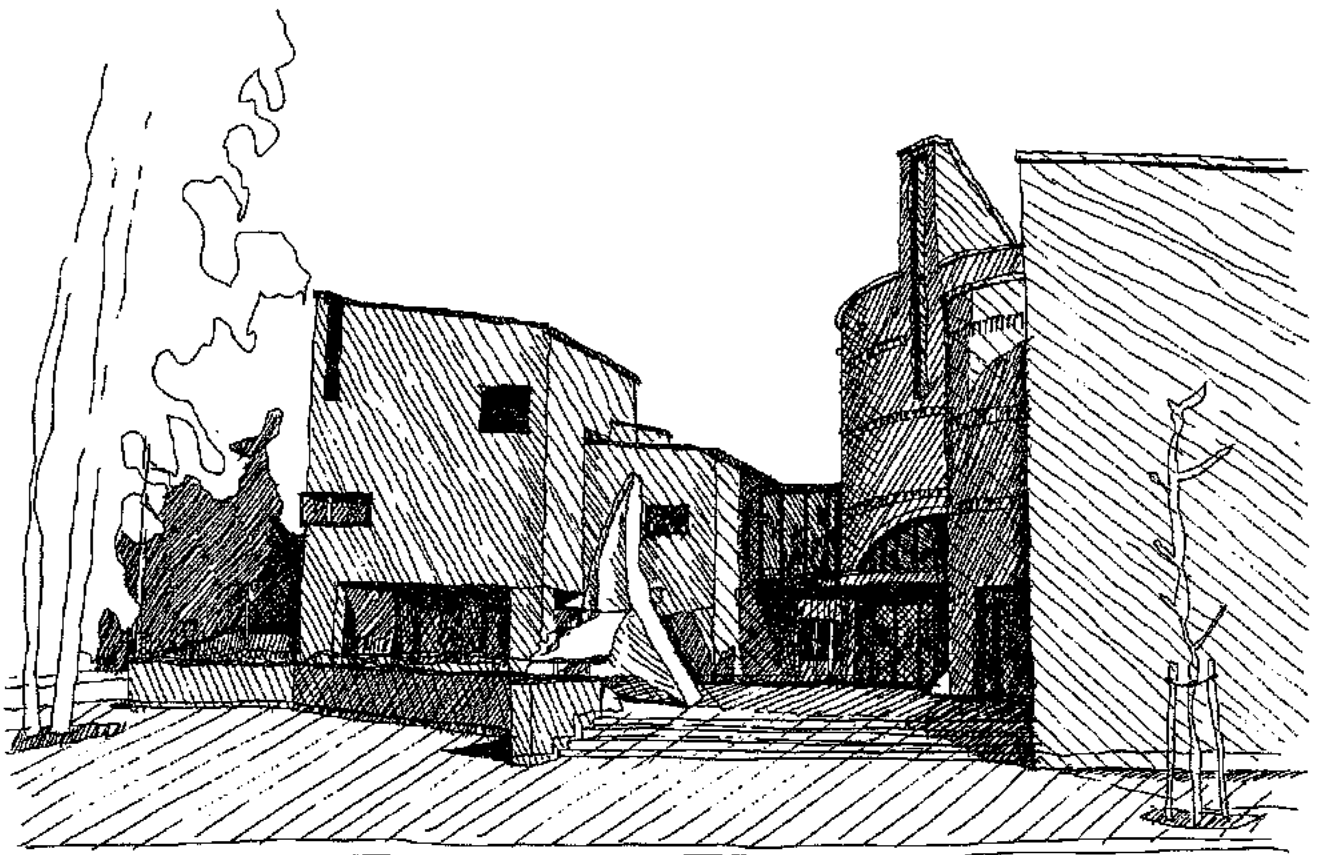
Taajamakuva

Päinvastoin kuin monessa muussa uudessa kaupungissa, on Kankaanpään keskustasta onnistuttu luomaan kaupunkimainen. Tiivis kaupunkimainen rakenne on keskittynyt torin ympärille. Koska kaupunki on nuori, vanhoja rakennuksia on kaupungin keskustassa vain vähän. Muutamia arvokkaita rakennuksia, kuten vanha pappila, on valitettavasti purettu. Jäljellä olevaa ajallista kerroksisuutta pyritään kuitenkin vaalimaan.

Uudempaa rakentamista leimaa punatiilen käyttö julkisivumateriaalina. Aluksi luonnostaan, paikallisen teollisuuden tuotteena ja myöhemmin tietoisien valinnan tuloksena on tiilimateriaalia suosittu niin julkisessa kuin asuin-, liike- ja teollisuusrakentamisessakin. Männyrunkojen kanssa sopiva tiiliarkkitehtuuri on nähty kaupungin imagotekijänä.

Kankaanpään kaupungintalo. Arkkitehdit Kaija ja Heikki Siren ovat suunnitelleet Kankaanpään kaupungintalon, joka valmistui 1967. Rakennuksen julkisivut ovat punatiiltä.

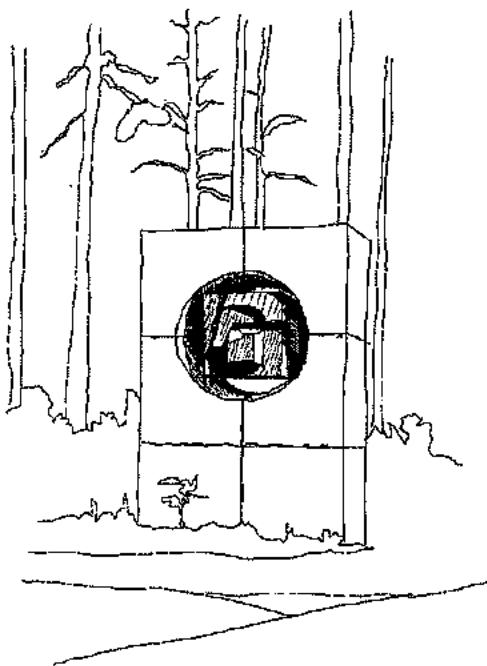

Julkisissa rakennushankkeissa on Kankaanpäässä oltu kunnianhimoisia ja käytetty nimekkäitä arkkitehteja, 1960-70-luvulla etenkin Kaija ja Heikki Sireniä. Myös uudempi julkinen rakentaminen on ollut poikkeuksellisen korkeatasoista, mikä on antanut viihtyisän ilmeen kau-

pungin keskustalle. Taidekaupungin leima alkaa myös vähitellen näkyä kaupunkikuvassa.

Keskustaajaman kehitystä eri aikakausina on kuvattu seuraavilla perspektiivipiirroksilla ja liitteinä olevilla kartoilla sivuilla 84-87.

Kiinteistö Oy Kankaanpään Virastokeskus. Kankaanpään punatiilistä arkkitehtuuriperinnettä jatkava virastotalo, joka sisältää valtion ja kunnan tiloja. Kutsukilpailu 1988. Valmistui 1992. Arkkitehtuuritoimisto Kauvo & Partanen. Sisäntuloaukiolla Kari Tykkyläisen veistos "Ajatus".

Yrittäjäpatsas "Sampo vuoressa" (kuvanveistäjä Kauko Räike).

Kankaanpään keskusta vuonna 1800 isojaon kartan mukaan. Etualalla näkyy kolme Ruokojärvenkylän taloa Päivike, Oukari, Vanha-Honko. Kärjen talo jää kuvan ulkopuolelle oikealla. 44 vuotta vanha kappeli sijaitsee lähellä nykyistä kirkon paikkaa. Kauempana näkyy kappalaisen pappila, joka on vasta hieman yli 20 vuotta vanha. Pellot ovat pieniä ja ne on erotettu toisistaan ja kylän raitista aidoin. Järven ja puron rannat ovat niittyinä. Ympäristön metsät ovat todennäköisesti keskenkasvuissa, sillä niitä on poltettu kaskiksi. Oukarin talon runko lieene säilynyt nykypäivään asti. Rakennukset ovat olleet todennäköisesti aika lähellä nykyisiä rakennuspaikkoja, vaikka yksittäisten rakennusten sijainteja ei ole piirretty jakokarttaan.

Kankaanpään keskustaa vuonna 1937 ilmakuva ja pitäjänkartan mukaan. Alakylän vanhojen talojen ympäristö on säilynyt lähes ennallaan. Uusi asutus on keskittynyt uuden kirkon itäpuolitse kulkevan maantien varteen. Vanha Alakylän läpi kulkeva raitti kulkee vielä suoraan pappilaan. Entiset niityt on muokattu pelloiksi, jotka jatkuvat järven rantaan asti. Pelloja halkovat avo-ojat, vasta muutamia peltöjä on salaojitettu.

Kankaanpään keskustaa vuonna 1996. Kirkonkylästä on kasvanut kauppala ja sitten kaupunki. Uusi Laviantie halkaisee laajaksi kasvaneen kaupungin. Alakylän ympäristö on säilynyt hyvin alkuperäisenä. Keskustassa kerrostalot ovat korvanneet vanhat matalat puurakennukset. Voimakas puuston kasvu on alkanut sulkea ennen niin avointa maisemaa. Vanhaa Alakylän raittia on vielä hieman näkyvissä.

Kankaanpään keskustaa vuonna 2020 Kaupungin kasvu on keskustassa keskittynyt lähinnä vanhojen alueiden tiivistämiseen ja viimeistelyyn. Viimeiset rippeet Alakylän peltomaisemasta on säilytetty. Kirkon ympäriltä on harvennettu hieman puustoa, jotta kirkko näkyisi paremmin maisemassa. Järven rantaan on rakennettu kävelypolku Kankaanpään opistolta Alakylän laiturille.

Kankaanpään väkiluvun kehitys

Kankaanpään väkiluku ei ole kehittynyt tasaisesti, vaan välillä se on myös vähentynyt. Vuodesta 1865 vuoteen 1871 väestöstä kuoli lähes 20 % nälänhädän takia. Myös tämän vuosisadan alussa väkiluku laski, todennäköisesti siirtolaisuuden ja kansalaissodan takia.

Vuosi	Väkiluku
1750	500
1805	2 028
1841	3 593
1855	4 851
1865	5 526
1871	4 800
1909	8 467
1920	8 129
1948	11 912
1961	12 714
1987	13 600
1994	13 513

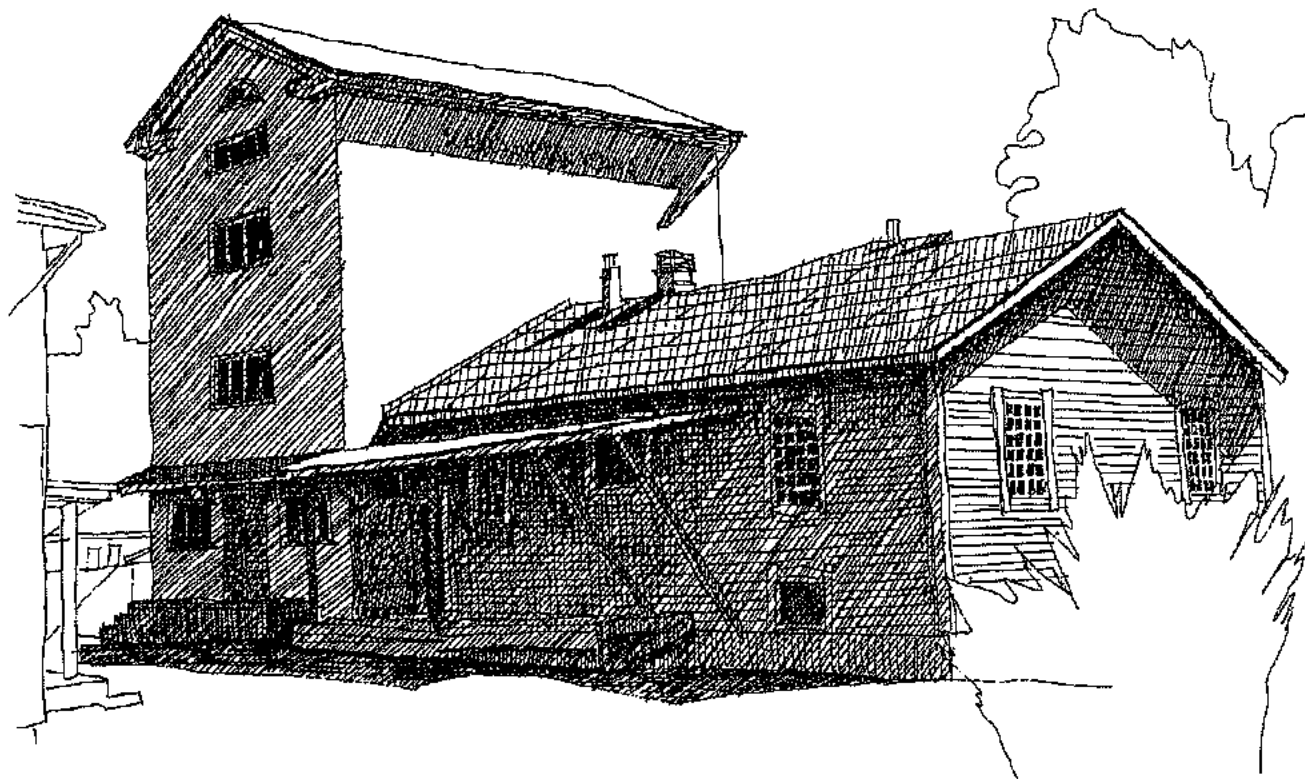
4.2 Maaseudun kulttuuriympäristön nykytila

Kankaanpään vehnämylly lähellä keskustaa on toiminut 1930-luvun lopulta saakka.

Enimmillään, heti toisen maailmansodan jälkeen Kankaanpäässä oli yli 1400 maatilaa. 1980-luvun lopussa tilojen määrä oli

laskenut jo 800:n ja vuonna 1995 maatiloja oli aktiiviviljelyssä enää alle 500. Tilojen lukumäärän arvioidaan vähenevän vielä noin 300:aan. Samalla kun maatilojen lukumäärä on laskenut on tilojen keskikoko kasvanut hieman. Suuri osa viljelijöistä on nykyisin osa-aikaisia. Väen vähentyminen maaseudulla ja keskustan palveluiden kehittyminen on aiheuttanut useiden maaseudun kauppojen kuoleman ja koulujen sulkemisen.

Asukkaiden väheneminen maaseudulta ja maatalouden tuotantomuodon muutos on jättänyt paljon maaseudun rakennuskantaa tyhjilleen ja vaille hoitoa. Erityisesti pihapiiriin kuuluneet lukuisat talousrakennukset ja niittyjen ladot ovat käyneet tarpeettomiksi. Kankaanpään useista vesimyllyistä ei ole enää jäljellä ainuttakaan. Viimeisenä purettiin Ylikosken mylly Niinisalon jokivarressa vuonna 1995. Maaseudun niukkeneva väestö ei maatalouselinkeinon edellytysten jatkuvasti tiukentuessa pysty pitämään kaikkia, maiseman kannalta ehkä arvokkaitakin rakennuksia kunnossa. Tästä huolimatta Kankaanpäässä on edelleen jäljellä lukuisia valtakunnallisestikin katsottuna edustavia pihapiirejä ja laajempia rakennusten ja maiseman muodosta-

mia ympäristökokonaisuuksia. 1960-80-luvuilla maatilan vanha päärakennus on monin paikoin korvattu pihapiiriin huonosti sopivalla uudisrakennuksella. Viimeisten vuosien aikana on jälleen herätty huomaamaan maaseudun vanhojen rakennusten kauneus ja käyttökelpoisuus ja tilojen varhoja rakennuksia kunnostetaan jälleen nyt ehkä aiempaa paremmin perinteisen rakennuskulttuurin kauneusarvoja ymmärtäen. Ehkä parhaan kuvan osittain jo kadonneesta Kankaanpään vanhasta rakennuskulttuurista saa Kankaanpään kaupunginmuseon ja Museoviraston valokuva-arkistojen aineistosta. Kankaanpään rakennusperinnettä valokuvasi professori U.T. Sirelius jo 1910-luvulla. Eino Nikkilä kuvasi ja piirsi kansanperinnettä useissa Kankaanpään kylissä vuonna 1935.

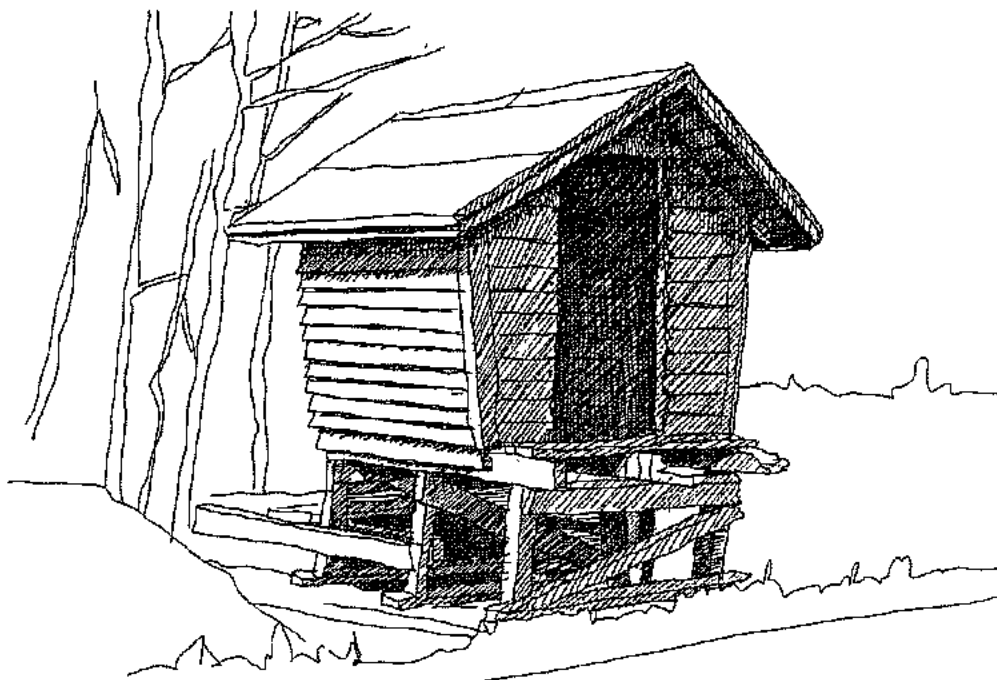
Maisema

Monet järvien laskut ovat muuttaneet Kankaanpään maaseutumaisemaa paljon. Rantavedet ovat muuttuneet vesijättömaiksi ja vesijättömaat ensin niityiksi ja myöhemmin viljelysmaiksi. Salaojitus

ja niittyjen raivaaminen pelloiksi on muuttanut pienet peltoläiskät laajoiksi yhtenäisiksi peltoaukeiksi. Peltoja rajanneet aidat ovat tulleet tarpeettomiksi, karjan laiduntamisen muuttuessa ja vähentyessä. Suuritoiset puuaidat on korvattu piikkilanka- tai sähköaidoilla. Pihapiirejä rajaavien kyläraittien varsien puuaidat ovat lahonneet ja jäljelle ovat jääneet ainoastaan kivitolpat. Huonokuntoiset kylätiet on kunnostettu ja levennetty autoteiksi.

Metsiä käytettiin vielä 1800-luvulle ennen muuta eränkäyntiin, tervanpolttoon, kaskeamiseen ja karjan laiduntamiseen. Metsäteollisuuden synty ja parantuneet kuljetusyhteydet nostivat puutavaran ennennäkemättömään arvoon. Tervanpolttoa ja kaskeamista alettiin pitää metsän haaskaamisena. Vuosikymmenien saatossa Kankaanpään metsät ovat kasvaneet hyväkuntoisiksi ja puiden keskikoko on kasvanut.

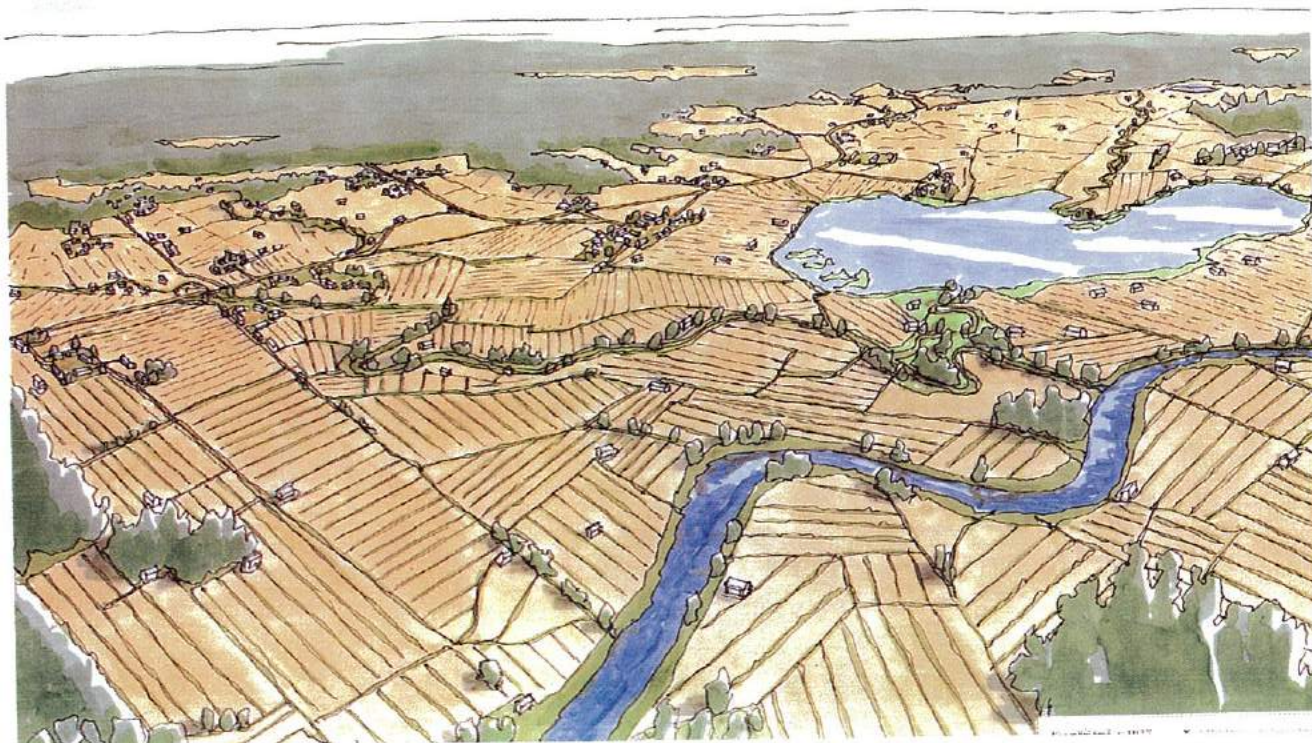
Maiseman muuttumista havainnollistavat seuraava ilmakuvasarja ja liitteistä sivuilla 80-83 löytyvä karttasarja Kyyjärjärveltä.

Luoman talon maitolaituri Vihteljärveltä. Maitolaiturit ovat jo lähes kadonnut osa rakennuskulttuuriamme.

Kyynärjärven kylää vuonna 1800 isojaon kartan mukaan. Kyynärjärven rannalla oli kolme taloa. Talojen ympärillä oli pieniä peltopalstoja. Järven, joen ja purojen varret olivat niittyinä. Nykyiseen verrattuna maisema on ollut hyvin metsäinen.

Kyynärjärven kylää vuonna 1937 ilmakuvan ja pitäjänkartan mukaan. Karvianjoen ja Kyynärjärven rannoille on raivattu laaja yhtenäinen peltoaukea. Kyynärjärven pintaa on laskettu. Uusia taloja on syntynyt jakamisen ja torppien itsenäistymisen kautta. Kylätien tilalle on rakennettu Pohjanmaalle vievä maantie. Yhtenäisiä pelloja jakavat avo-ojat. Pellot on ulotettu aivan järven ja joen rantoihin.

Kyynärjärven kylää vuonna 1996. Kylän rakenne ei ole muuttunut paljoa 30 vuodessa. Uusia taloja on tullut vain muutamia. Uusi Pohjanmaantie oikaisee peltöjen läpi. Pellot on salaajitettu. Jokien ja järven rannoille on jätetty entistä leveämmät viljelemättömät suojakaistat. Avonainen maisema on alkanut uudestaan sulkeutua rantojen pusikoituessa.

5.1 Valtakunnallisesti arvokkaat kohteet

Ympäristöministeriö ja Museovirasto julkaisivat yhteistyössä vuonna 1993 selvityksen valtakunnallisesti merkittävistä kulttuurihistoriallisista ympäristöistä: *Rakennettu kulttuuriympäristö* (Museovirasto. Ympäristöministeriö, 1993). Selvityksen tavoitteena on edistää kulttuuriympäristön säilyttämistä, kehittämistä ja hoitoa. Tarkoitus on, että eri tahojen päätöksenteossa kiinnitetään erityistä huomiota valtakunnallisesti arvokkaiden ympäristöjen asianmukaiseen vaalimiseen. Kankaanpään kaupungin alueelta on luetteloitu neljä valtakunnallisesti arvokasta kulttuurihistoriallista ympäristöä: Kankaanpään kirkko ja Alakylän kulttuurimaisema, Vihteljärven kulttuurimaisema, Hämeenkankaan-Pohjakankaan tie ja Karvianjoen kulttuurimaisema (Kyynärjärvi).

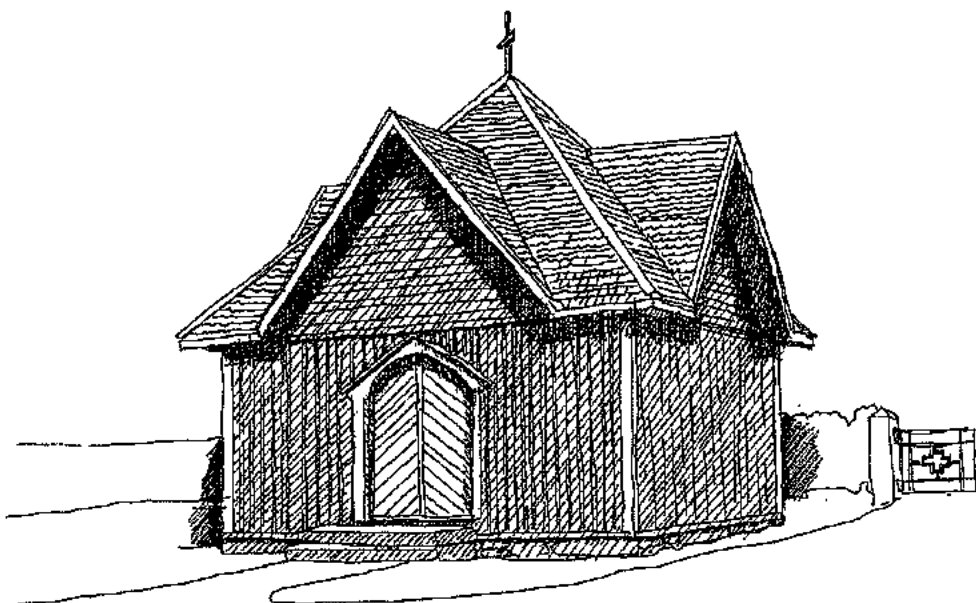
Vuoden 1992 aikana valmistui ympäristöministeriön asettaman maisema-alue työryhmän mietintö (osa I Maisemanhoito, osa II Arvokkaat maisema-alueet). Työryhmä laati maisema-alueiden inventointiohjeet, täydensi inventointeja sekä teki alueiden arvoluokituksen ja lopullisen valinnan. Mietinnössä selvitetään maisemanhoidon menetelmiä ja kustannuksia. Mietinnössä on kuvaus maamme edustavimmista kulttuurimaisemista sekä ehdotukset niiden säilyttämisestä ja hoidon järjestämisestä.

Kankaanpäästä on valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi katsottu Lavian puolellekin jatkuva Vihteljärven - Niemenkylän laakso.

Valtioneuvosto teki 5.1.1995 periaatepäätöksen valtakunnallisesti arvokkaista maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämisestä. Periaatepäätöksen tarkoituksena on edistää maisemanhoitoa maaseu-

Vihteljärveä etelästä kohti pohjoista. Etualalla oikealla Kourankulma. Vasemmalla horisontissa kaupungin keskusta.

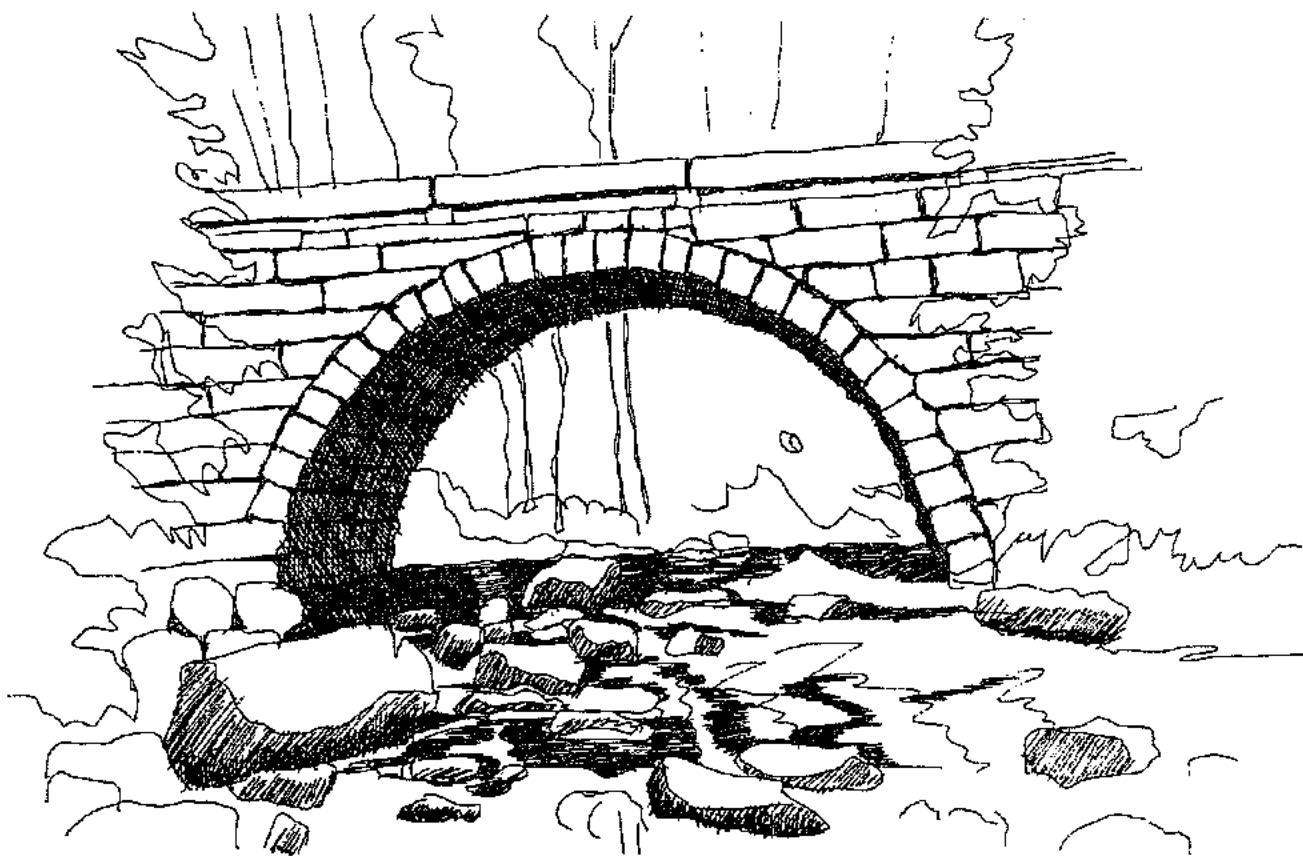
Kankaanpään uudella hautausmaalla sijaitseva vanha paanukattainen ruumishuone on vuodelta 1890.

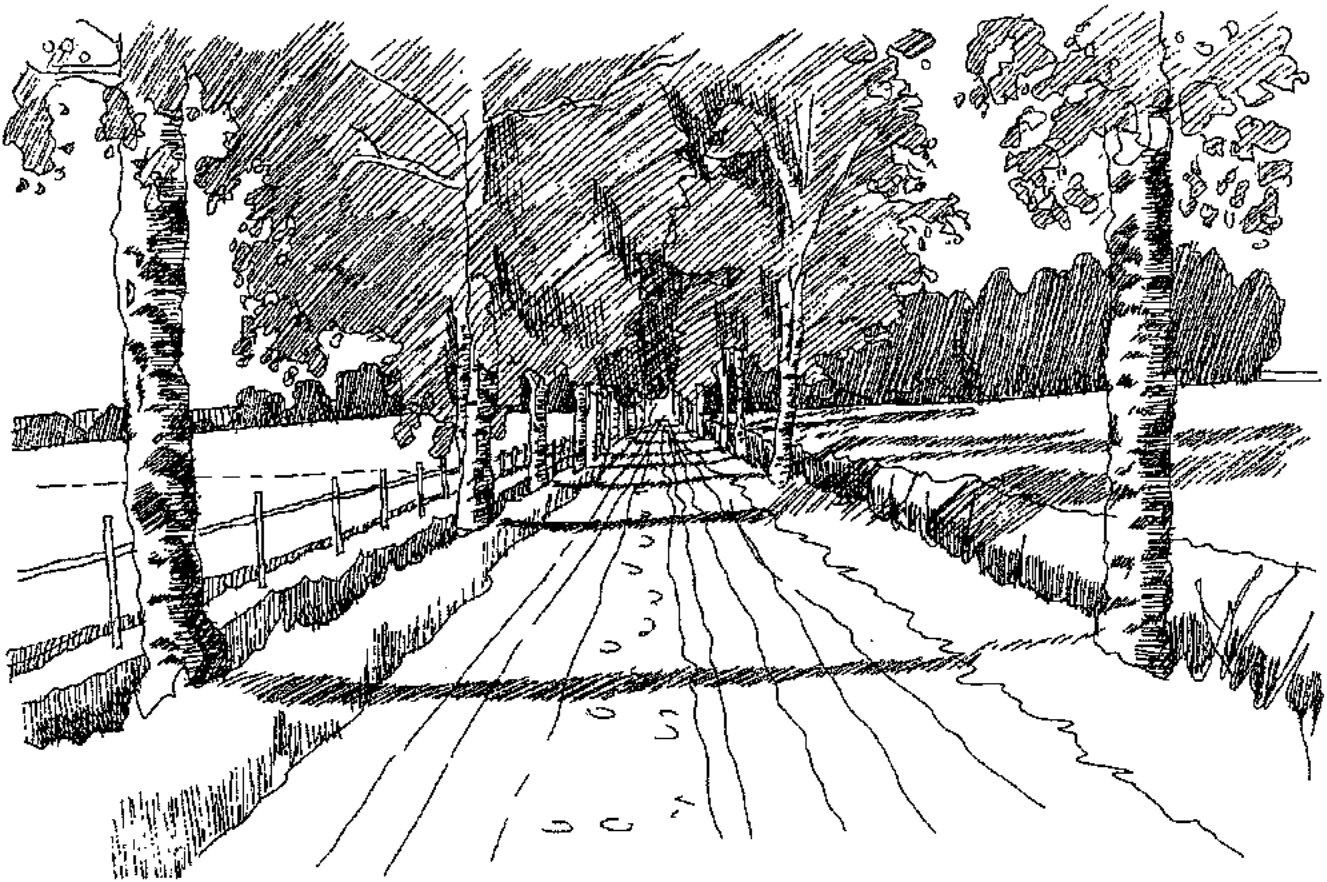
dun arvokkailla maisema-alueilla. Periaatepäätöksessä valtioneuvosto toteaa valtakunnallisesti arvokkaisiin maisema-alueisiin liittyvät arvot ja elinvoimaisen maaseudun merkityksen kulttuurimaisemien vaalimisessa. Päätöksessä mainittuja maisema-alueiden hoitotoimenpiteitä ovat viljelymaisemien avoimina pitäminen, rakennussuojelun toimenpiteet, maankäytön suunnittelu, tiedotus, neuvonta ja koulutus.

5.2 Maakunnallisesti arvokkaat kohteet

Seutukaava on yleispiirteinen suunnitelma, jonka päätehtävä on olla ohjeena laadittaessa yksityiskohtaisempia kaavoja (yleiskaavoja, rakennus- ja asemakaavoja sekä rantakaavoja) tai järjestettäessä alueiden käyttöä. Satakunnan vahvistettuihin seutukaavoihin sisältyy muinaismuistoalueita ja kulttuurihistoriallisesti

Vesasen kivilta vanhalla Parkanon tiellä.

Isosalon talon koivukujaa
Kyynejärveltä.

merkittäviä alueita sekä kohteita. Satakunnan seutukaavan 5 ehdotus on hyväksytty 10.6.1996. Seutukaavalla 5 korvataan kaikki aikaisemmat Satakuntaa koskevat seutukaavat. Uusi seutukaavaehdotus perustuu mm. seuraaviin perusselvityksiin: Satakunnan kiinteät muinaisjäännökset, Satakunnan rakennusperinne ja Satakunnan perinnemaisemat. Kankaanpäästä on luetteloitu 18 esihistoriallista kohdetta ja 20 kulttuurihistoriallisesti merkittävää kohdetta.

Seutukaavaehdotuksen kulttuurihistoriallisesti arvokkaita alueita ja kohteita koskee yleismääräys, jonka mukaan niillä tulee yksityiskohtaisemmassa kaavoituksessa ja rakentamisessa kiinnittää erityistä huomiota kulttuurihistoriallisen arvon säilyttämiseen. Lisäksi yleissuositusten mukaan kulttuurihistoriallisesti arvokasta ympäristöä ei tulisi turmella ympäristöön huonosti soveltuvalla rakentamisella, uusien liikenneväylien ja pääsähkolinjojen rakentamisella, maainesten otolla, arvokkaiden rakennusten ja rakenteiden purkamisella tai muilla vastaavilla toimenpiteillä. Lisäksi ennen

kulttuurihistoriallista ympäristöä merkittävästi muuttaviin toimenpiteisiin ryhtymistä tulisi ottaa yhteys kunnan kaavoitusviranomaiseen ja Satakunnan Museoon.

Äskettäin valmistui julkaisu Satakunnan perinnemaisemista. Satakuntaliiton alueelta inventoitiin yli 270 perinnemaisemaa, joista 59 katsottiin maakunnallisesti arvokkaaksi. Maakunnallisesti arvokkaita perinnemaisemia ovat Kankaanpäässä Kavokosken laidun, Salomaan laitumet ja Kulhuan laitumet.

5.3 Paikallisesti arvokkaat kohteet

Kankaanpäässä on inventoitu rakennuskulttuuria kolmen kylän alueella. Niinisalon kylässä on kerätty tiedot 92 kohteen, Venesjärvellä vuonna 1993 44 kohteen ja Vihteljärvellä vuonna 1995 noin 100 kohteen rakennushistoriasta ja nykytilasta. Inventointien perusteella on Venesjärven osayleiskaavassa merkitty suojeltavaksi useita kohteita.

Ydinkeskustan kaavarunkotyössä 1980-luvun lopulla otettiin selkeästi kantaa kaupunkiympäristön ajallisen kerroksisuuden puolesta pyrkien kaupunkikuvan eheyteen suojelunäkökulman pohjalta. Keskustaa ja Niinisaloa koskevassa, kaupunginvaltuuston hyväksymässä taajamien osayleiskaavassa vuodelta 1992 on listattu suojelukohteita yhteensä 47 ja lisäksi erityispiirteitä omaavia kohteita 15 kappaletta. Kohdevalinnat eivät kuitenkaan perustuneet inventointeihin. Ansio-kasta työssä oli monien asuntoaluekokonaisuuksien nostaminen esiin alueina, joilla ympäristö säilytetään.

Asemakaavoituksen yhteydessä on suojeltu 10 kohdetta: Kankaanpään kirkko, Kärjen tilan asuinrakennukset, Osuuspankin vanha rakennus, entisen rautatieaseman alueella asemarakennus, asuinrakennukset sekä talousrakennukset, Varumon rakennus, entinen säästöpankin toimitalo, entinen kappalaisen pappila ja Venetmäki, Lohikon vanhainkodin vanhin osa sekä Kankaanpään opiston asuntola- ja pääarakennus. Kunta on hankkinut omistukseensa rautatieaseman alueen ja laatinut sinne suojelevan asemakaavan. Kolme asuinrakennusta on myyty edelleen suojeluvuorokirjoit. Asemarakennus on korjattu taiteilijoiden työti-

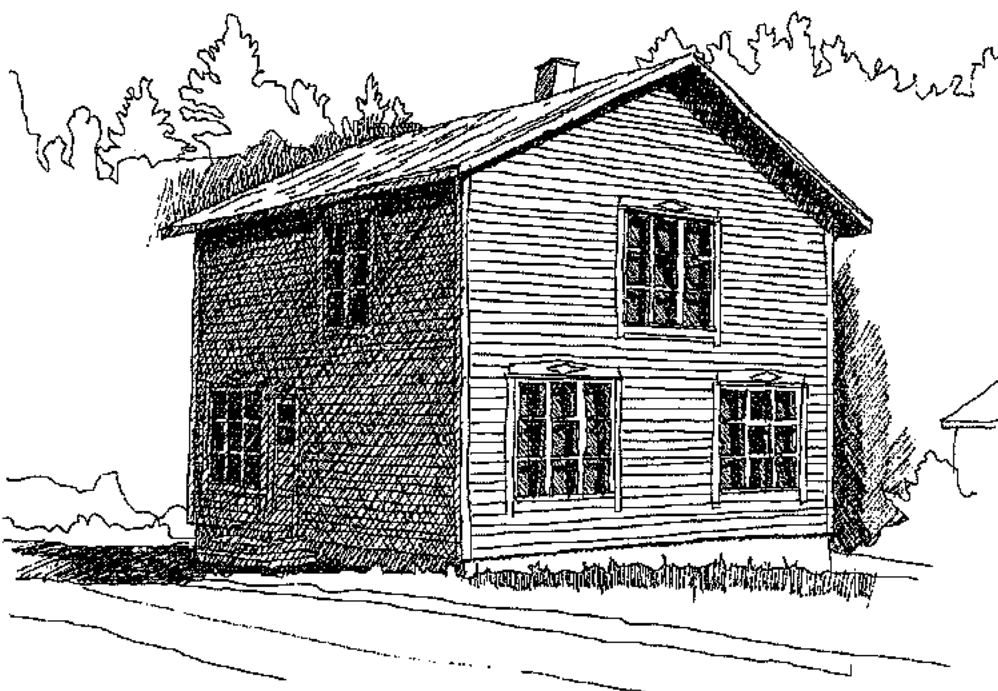
loiksi mm. ympäristöministeriön avustuksella. Projekti on toteutunut mm. edullisen asuntolainoituksen turvin.

Vireillä on kaavasuurmittelmia, joissa huomioidaan rakennusten ja maiseman suojelutarve. Vihteljärven-Niemenkylän osayleiskaava on työn alla vuosina 1995-1998. Hiljattain on käynnistetty myös ydinkeskustaprojekti ja asemakaavan tarkistaminen suojelunäkökulmaa edelleen korostaen.

5.4 Kohdeluettelo

Kohdeluetteloon on koottu tämänhetkisten selvitysten pohjalta tiedot Kankaanpään arvokkaista kulttuuriympäristöistä, rakennuksista ja perinnemaisemista sekä ohjelmatyön aikana esiin tulleet uudet kohteet. Muinaismuistoja ei luetteloon ole sisällytetty, koska niistä on valmistunut oma julkaisunsa vuorona 1996. Luettelo on suhteellisen kattava vain kaupungin keskustan, Niinisalon, Venesjärven ja Vihteljärven osalta. Rakennusinventoinnin edetessä se tarkentuu ja kohteita tulee lisää myös kaupungin muista osista.

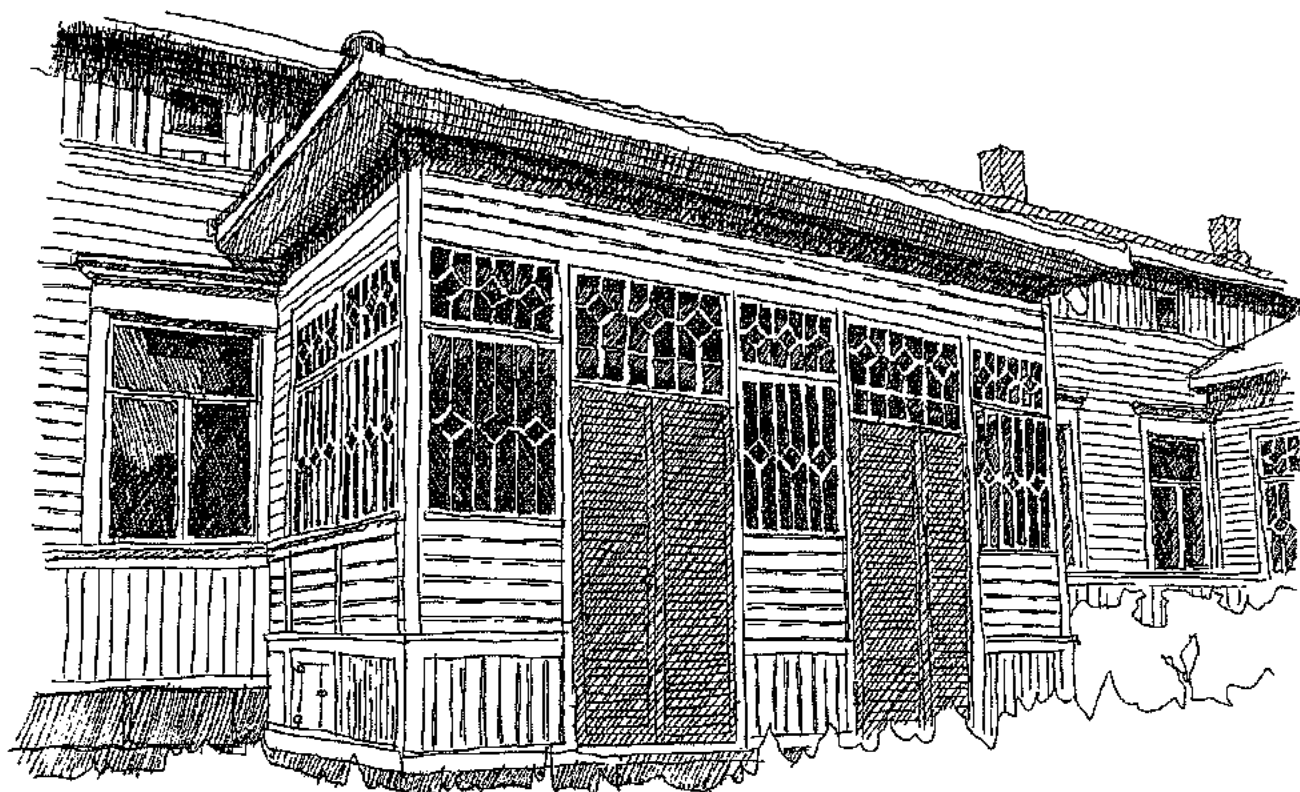
Kohdeluettelo ja siihen liittyvät kartat ovat raportin liitteinä alkaen sivulta 59.

Nk. Pönttölän kauppa
Ässälän kulmalla Luomajärvellä.

6

Toimenpide-ehdotukset

Kärjen talon kuisti.

Kankaanpään kulttuuriympäristötyöryhmä listasi ohjelmatyön kuluessa suuren joukon ideoita ja toimenpide-ehdotuksia kulttuuriympäristön vaalimiseksi ja kehittämiseksi. Tavoitteena oli myös löytää keinoja, joilla kulttuuriympäristön huomioonottaminen voitaisiin saada osaksi jokapäiväistä toimintaa eri sektoreilla. Toimenpiteet jaoteltiin seuraavasti:

- dokumentointi
- tiedottaminen
- rakennusten ja ympäristön hoito
- maankäytön suunnittelu
- kulttuuriympäristön kehittämisideat

Toimenpiteillä pyritään säilyttämään ja hoitamaan kulttuuriympäristön arvokaimmat ja kauneimmat osat, korostamaan ympäristön ominaispiirteitä sekä korjaamaan ympäristön vaurioita. Kult-

tuuriympäristön kokonaisuus tulee olla suunnittelun ja täydennysrakentamisen pohjana. Kuitenkin on otettava huomioon, että vain elävä ja toimiva rakenne voi säilyä terveenä. Uusi tulee sopeuttaa vanhaan kokonaisuuteen.

Kulttuuriympäristöohjelman tavoitteena on jo sinänsä lisätä ymmärrystä ja arvostusta Kankaanpään historiaan, maisemaan ja perinteeseen. Ohjelma on tarkoitettu rohkaisemaan vapaaehtoiseen työhön ja harrastukseen ympäristön puolesta. Toimenpide-ehdotukset on tarkoitettu vinkeiksi eri tahoille tässä työssä sekä herättämään ideoita uusiksi toimintamalleiksi. Ohjelmasta tulee tiedottaa ja sitä tulee hyödyntää suunnittelussa, koulutuksessa jne. Ohjelman toteutumista tulee seurata ja ainakin sen toimenpideosa tulisi uusia määrävälein.

6.1 Dokumentointi

Rakennusinventointi

Rakennusinventointia tulee jatkaa kunnes se kattaa koko kunnan. Kunnasta on nyt inventoitu Vihteljärvi, Venesjärvi ja osa Niinisalosta. Haja-asutusalueiden rakennusinventoinnin vastuutahona on

kaupunginmuseo, kaava-alueiden perusselvitykset tekee ympäristökeskuksen kaavoitusyksikkö kaavatyön yhteydessä. Talousarvioon tulisi museota varten varata vuosittain noin 20.000 markan määräraha yhden tutkijan palkkaamiseksi 1-3 kuukauden ajaksi.

Tärkeysjärjestys

- Karvianjokivarsi: Ala-Honkajoki, Kyynärjärvi, Veneskoski
- Keskusta: asemakaavan uudistamisen edetessä
- Niinisalon Jokivarsi ja Taulunkylä
- Verttuu ja Luomajärvi
- Lamminkylä ja Santaskylä
- Korvaluoma
- Sillat
- Kesämökkikulttuuri

Vastuutaho

Kaupunginmuseo
Kaavoitusyksikkö
Kaupunginmuseo
Kaupunginmuseo
Kaupunginmuseo
Kaupunginmuseo/
Tielaitys

Muu dokumentointi

- tyhjillään olevien rakennusten inventointi ja tietopankin perustaminen tyhjillään olevista uusio- käyttöön sopivista haja-asutusalueen kiinteistöistä
- hautausmaamuistomerkkien inventointi Museo- viraston ohjeen mukaan
- arvokkaiden dokumenttien hankinta kaupungille (esim. Kaj Nordbergin valokuvasarja "Katoava Kankaanpää")
- luettelo Museoviraston kansatieteen kuva-arkiston Kankaanpäästä koskevista valokuvista ja piirroksista tulisi hankkia kaupunginmuseolle
- yksityisten merkittävien kokoelmien dokumentointi
- ATK:n ja paikkatietojärjestelmien hyväksikäyttäminen rakennuskulttuurin dokumentoinnissa

Kylätoimikunnat/
Pohjois-Satakunta
Säätiö (Leader
2-raha)
Seurakunta/
hautausmaa-
kulttuuryöryhmä
Kaupunginmuseo
Kaupunginmuseo
Kaupunginmuseo/
kylätoimikunnat
Ympäristökeskus/
LoSyk/Satakunta-
liitto

6.2 Tiedottaminen

Näyttelyt

Kaupungilla ja yksityisillä kaupunkilaisilla on runsaasti arvokasta materiaalia, joka tulisi saattaa yleisön nähtäville

- inventointeja, tehtyjä selvityksiä ja laadittuja suunnitelmia tulee hyödyntää asettamalla niitä näytteille

Kaupunginmuseo

- yksityismuseoiden ja -kokoelmien esillepano esim. vuosittaisin teemanäyttelyin Kaupunginmuseo
- Kankaanpään kirkonkylä 1935, pienoismallin teettäminen Keskushallinto

Tiedot tukimahdollisuuksista ja korjausinformaatiosta

- tehostetaan tiedottamista rakennuskorjausten tukimuodoista ja pyritään parantamaan rahoitusmahdollisuuksia Asumispalvelut
- säännöllisiä suunnittelijoille ja vastaaville työnjohtajille suunnattuja infotilaisuuksia jatketaan painottaen kulttuuriympäristön vaalintaan ja vanhojen rakennusten kunnostamiseen liittyviä kysymyksiä Rakennusvalvonta
- edistetään kuntalaisten tietoa Porin rakennuskulttuuritalo Toivosta. Hyödynnetään Museoviraston korjauskortistoa asiakasneuvonnassa Rakennusvalvonta
- järjestetään korjausrakentamiskursseja (Vanha Kankaanpää-piiri, omakotirakentajan piiri) Kansalaisopisto
- perustetaan ”kyläkirjasto” Venesjärvelle Pettu-Eerikin hoviin eli saatetaan erilaiset oppaat ja ohjeet helposti kylälaisten käytettäviksi. Toteutetaan myös muihin kyliin mahdollisuuksien mukaan. Kaavanlaatija / kaavoitusyksikkö
- Rakennustaiteen museon kiertonäyttelyitä esille Kankaanpäähän, esim. Varjele modernia Ympäristökeskus

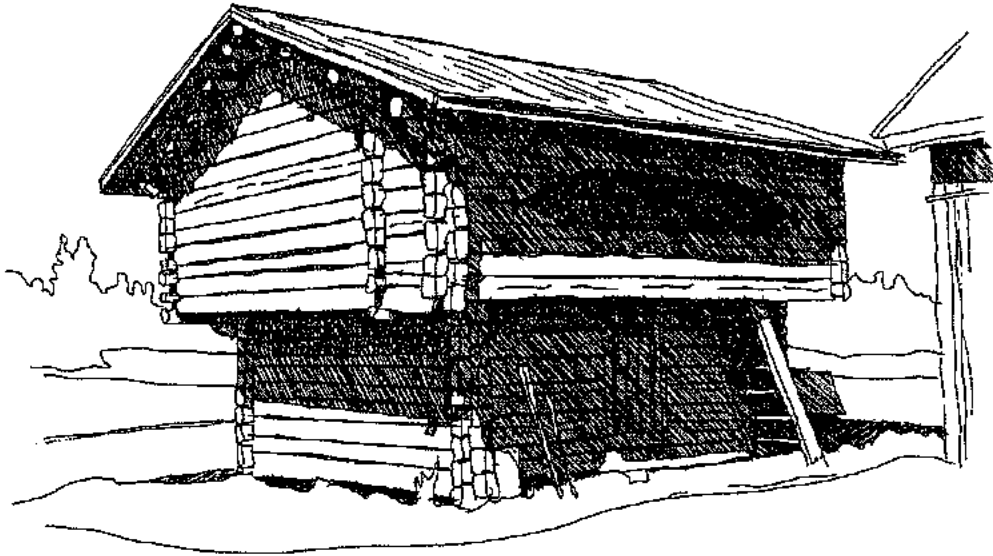
Kaupunginmuseo

- kaupunginmuseo on syrjässä keskustasta Niinisalon entisellä kansakoululla. Kaupunginmuseo tulisi siirtää keskustaan tai sille tulisi saada näyttelytila keskustaan. (vrt. kohta Rakennusten hoito)
- kaupunginmuseon painopistealueina tähdätään taidemuseon ja varuskuntamuseon perustamiseen eli paikallisten erityispiirteiden korostamiseen
- museotarkoitukseen entisen yhteislyseon tontille siirretty Toivontien torppa on tällä hetkellä huonossa kunnossa, eikä kukaan vastaa siitä kunnolla. Torppa on Kankaanpään vanhin säilynyt rakennus (yli 300 vuotta). Torppaa ei kannata siirtää lukion tontilta ennen kuin ulkomuseo-alue tms. pysyvä sijoituspaikka löytyy, vaan se tulisi välttämättömimmiltä osin korjata ja torpan ympäristö pitäisi raivata. Kaupunginmuseo / Tekninen keskus

Kulttuurireitit ja -esitteet

10 vuoden aikana tulee valmistaa esitteet ja kartat kävely- ja polkupyöräreiteistä, jotka tutustuttavat kaupunkilaiset ja matkailijat kulttuuriympäristön eri osa-alueisiin.

- kulttuurimaisemareitit Kaavoitusyksikkö / Kankaanpään Yrityspalvelu Oy / vapaa-aikakeskus

Mattilan luhti vuodelta
1834. Vihteljärvi.

- arkkitehtuurireitti ja -esite
- taidereitit esitteet kaupungin julkisesta taiteesta
- Kyrönkankaantie -kirja ja esitteet

Kaavoitusyksikkö/
Satakunnan
arkkitehdit SAFA

Kaupunginmuseo/
Taidekoulu

Lions Club

Yhteysverkon luominen

Kulttuuriympäristön tilasta vastaavat kaupungin viranomaisten lisäksi myös lukuisat muut tahot ja viranomaiset kuten metsänhoitoyhdistykset, maaseutuelinkeinopiiri, maaseutukeskus, tiepiiri, puolustusvoimat ja VR.

- kerran vuodessa tulisi sidosryhmille järjestää Kankaanpään kulttuuriympäristön kehittämispäivä, jotta eri viranomaiset tietäisivät millaisia hankkeita muilla aloilla on koskien kulttuuriympäristöä
- kulttuuriympäristötyöryhmä voisi toimia edelleen myös tämän ohjelman toteutumisen seurantaryhmänä

Kulttuuriympä-
ristötyöryhmä

Yleinen tiedottaminen

- Kankaanpäästä koskevissa esitteissä, internet-kotisivuilla ja muussa tiedottamisessa nostetaan kulttuuriympäristön arvot esiin
- valmistetaan kalvo- ja diasarjat eri osa-alueista: rakennusperinne, kulttuurimaisema ja perinnemaisema
- teetetään postikorttisarjat Kankaanpään rakennusperinteestä, Räikkeen taidekokoelmasta ym.
- pitkän tähtäyksen tavoitteena on kankaanpääläistä rakennusperinnettä esittelevän julkaisun aikaansaaminen
- Kankaanpään Joululehden kyläesittelyt
- korkeatasoinen, yhtenäinen ja omaleimainen opastus kohteisiin

Keskushallinto

Kaavoitusyksikkö/
Kaupunginmuseo

Taidekoulu/
Kaupunginmuseo

Kankaanpää
Seura/Ympäristö-
keskus

Kankaanpää Seura

Tekninen keskus

- koulujen ja päiväkotien innostaminen kulttuuriympäristöasioihin

Koulutuspalvelukeskus ja sosiaalikeskus

6.3 Rakennusten ja ympäristön hoito

Maaseutuympäristö

Kankaanpäässä kuten muuallakin maaseudun kulttuuriympäristö voi säilyä vain jos maaseutu pysyy elävänä ja maata viljellään.

- maanviljelyn edistäminen, jotta pellot ja laitumet pysyvät käytössä ja erityisen huomion kiinnittäminen tässä suhteessa kulttuurimaiseman arvokkaimpiin osiin
- metsänhoito vaikuttaa voimakkaasti maisemaan. Peltojen ja järvien reunuspuusto tulisi säilyttää, toisaalta halutaan eräin paikoin avata näkymiä esim. järville

Maaseutukeskus

Paikallinen metsänhoitoyhdistys/kylätoimikunnat

Ympäristön vauriokohtien korjaaminen

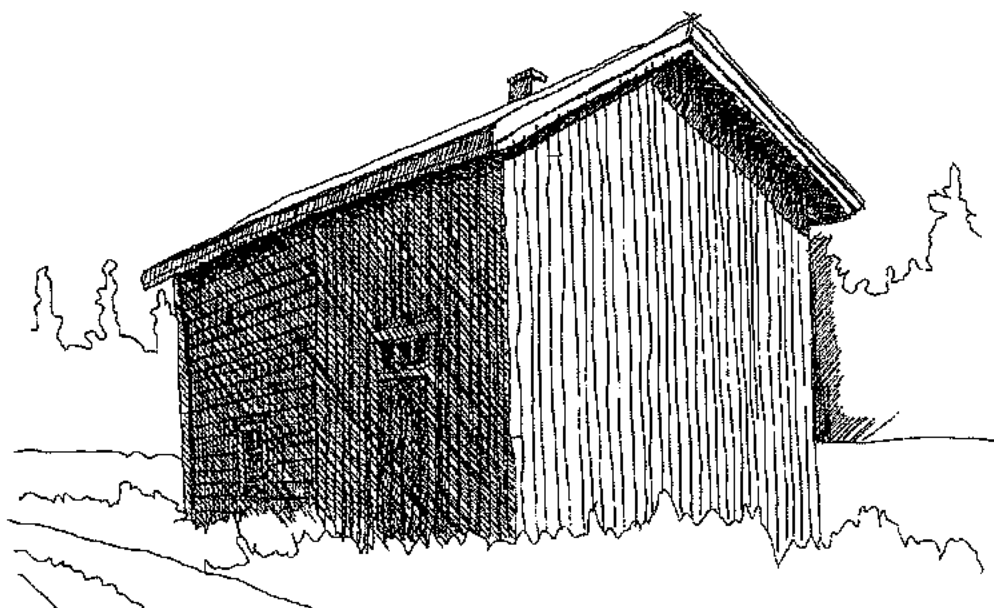
Kankaanpäässä on aika paljon hiekkakuoppia, mutta ne sijaitsevat syrjässä suurimmista teistä, joten ne eivät häiritse pahasti maisemaa. Hiekkakuopat rumentavat kuitenkin monin paikoin kyläympäristöä.

- vanhojen hiekkakuoppien maisemointi. Rakentamisessa syntyvä ylimääräinen maa-aines voitaisiin käyttää läheisten hiekkakuoppien täyttämiseen.
- turvetuotantoalueiden viimeistely

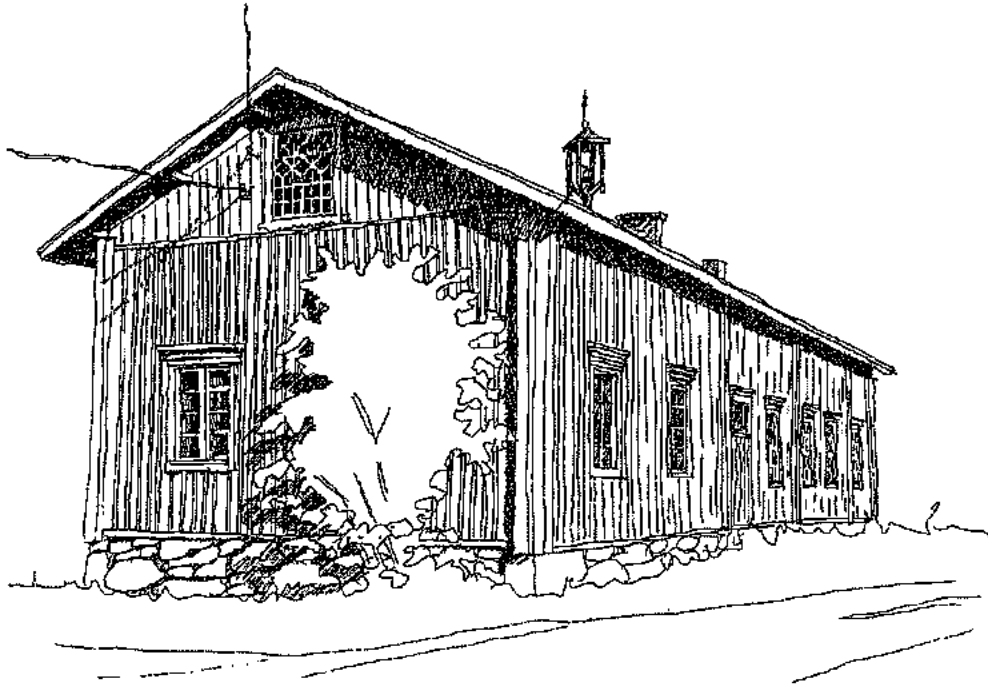
Tielaitos/Tekninen keskus

Rakennusten hoito

Vanhat rakennukset ovat ympäristön arvokkainta osaa. Monet arvokkaat kohteet ovat kuitenkin päässeet huonoon kuntoon ja niiden säilyminen on epävarmaa. Muutamia hienoja rakennuksia on vuosien varrella rumennettu korjauksilla.

Honkasalon mallassavusauna Ala-Honkajoenalla.

Velhonojan talo Ala-Honka-joella. Talon katolla on vellikello. Vellikellot yleistyivät 1800-luvulla. Suurin osa kelloista on ostettu muualta, mutta myös Kankaanpäässä oli kellovaluri. Kellojen korkeus 30-40 cm, painoa usein 25 kg. Kellot sijaitsivat yleensä päärakennuksen keskellä, luhdin tai aitan päässä.

- uhanalaisten rakennusten pelastaminen; esim. Velhonojan talo, Jussilan ja Kaivolantorpat.
- korjattavia ja entisöitäviä rakennuskohteita: Entinen postitalo, Varumon liiketalo, Kärjen talo, Kauppa Oy (remontti käynnissä 1997)
- tyhjilleen jääneet vanhat kiinteistöt eivät säily, jos niille ei löydetä uutta käyttöä. Meijeriltä voisi osoittaa tilat esim. kaupunginmuseolle ja taidemuseolle. Musiikkiopiston siirtyessä palokunnantalolle, voitaisiin entiset musiikkiopiston tilat entisöidä lääkärintalomuseoksi. Kurinkaanlähden lomahotelli sopii parhaiten matkailua palvelevan yritystoiminnan käyttöön; uuden omistajan myötä näin tulee tapahtumaan 1997.
- huonokuntoisten rakennusten korjaus: Keskustan ala-asteen korjaus

Kiinteistön
omistajat

Koulutus -
palvelukeskus

Tielympäristön hoito

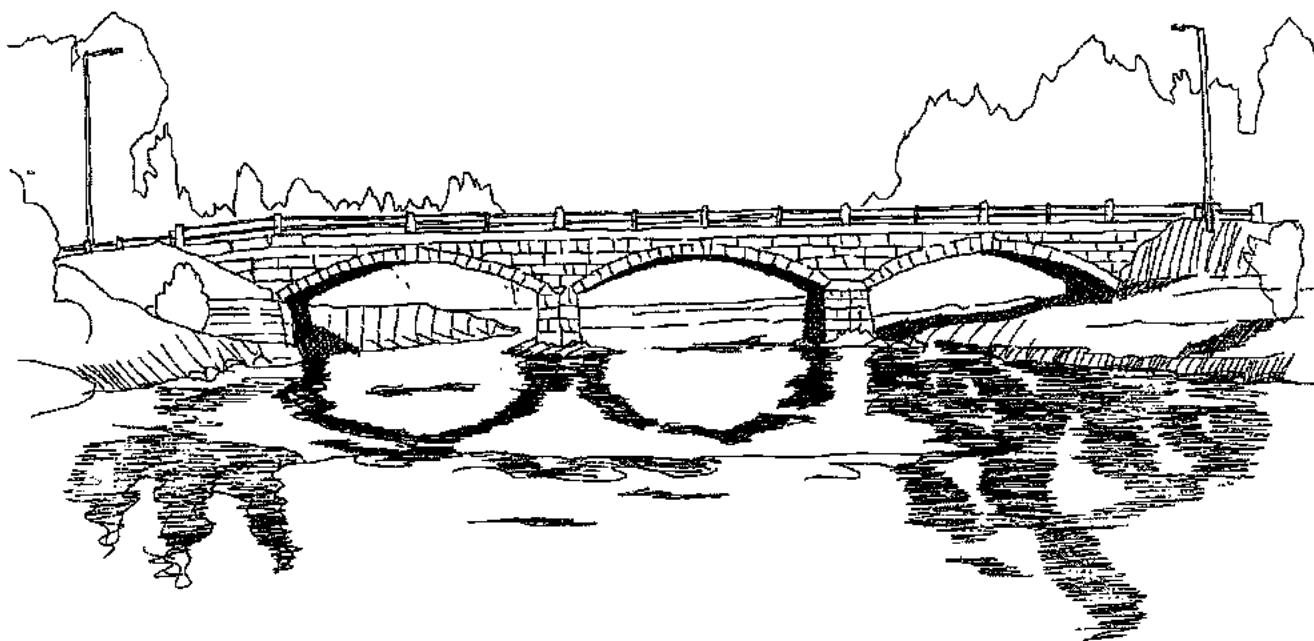
- maantie- ja rautatiesiltojen kunnossapito sekä vanhojen säilyneiden maanteiden huoltaminen. Tiivistetään yhteistyötä tie- ja rautatieviranomaisiin. Vesasen sillan kivikaiteiden sidosraudat tulee hitsata.
- käytöstä poistettujen siltojen kunnosta tulee huolehtia vrt. esim. Veneskosken rautatiesillat
- Kyrönkankaantien kehittäminen museotienä välillä Hämeenkyrö-Kankaanpää
- Laviantien kehittäminen maisematienä osana Vihteljärvi-Niemenkylä -projektia

Tielaitos, VR,
Tekninen keskus

VR/kylätoimi-
kunta

Lions Club,
Puolustusvoimat/
Tielaitos

Tielaitos/Kankaan-
pään kaupunki ja
Lavian kunta sekä
kylätoimikunnat

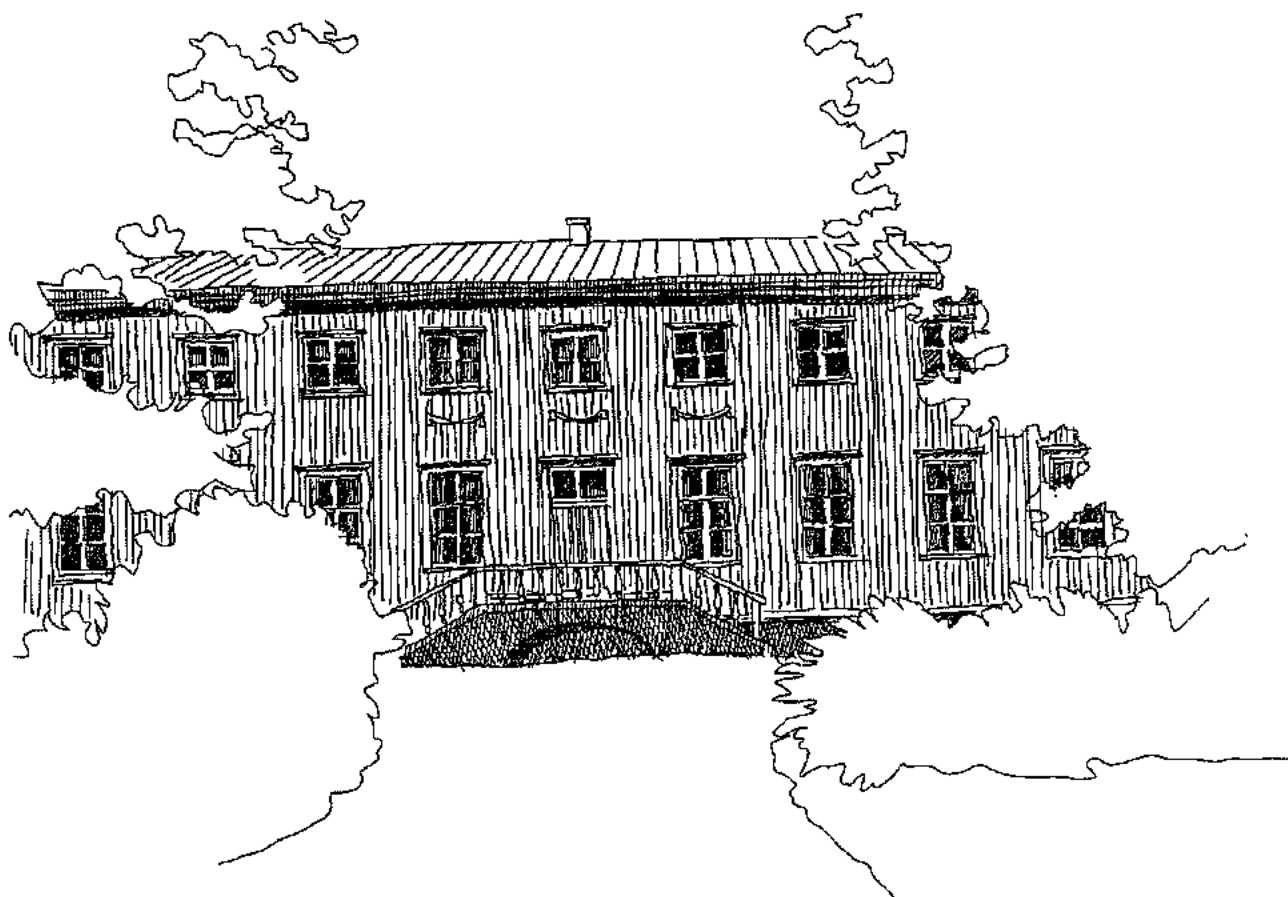
Veneskosken silta vuosilta
1918-19.

Pohjois-Satakunnan kansan-
opisto. Nykyinen pääraken-
nus valmistui 1928.

Keskustan maiseman ja rakennuskohteiden valaistus

- Keskustan rakennusten, puistojen ja taideteosten valaistusta voitaisiin parantaa mm. ydinkeskustaprojektissa tutkitulla tavalla: esim. nykyinen musiikkiopisto/ kulttuurikortteli, kaupungintalo, puuryhmät, kansanopisto/pikkupappila/Venetmäki

Kiinteistöjen
omistajat-

Keskustan järvimaisema

- Ruokojärven pohjoispään ympäristöä tulee kehittää, jotta alue saadaan ympärivuotiseen käyttöön. Järven rannalle tulisi rakentaa polku Kankaanpään opistolta Alakylään.
Rannan vanhat puurivit tulee kunnostaa, pusikot poistaa ja valaistusta lisätä.
- Ruoko-ojan varren ketotalkoita jatketaan.
- Ruoko-ojan varteen keskustan puolelle ideoidaan valaistu kävelypolku ja pajutaidepuisto. Puiston käyttö edellyttää alikulun rakentamista Laviantien alitse hautausmaan vieritse ja sillan rakentamista Ruoko-ojan yli.
- Kirkon ympäristön parantamista tulee jatkaa. Kirkkotarhan puustoa tulisi harventaa, jotta kirkko näkyisi entistä paremmin tielle ja järvelle.
- Seeterin puisto pitää rakentaa huomioiden näkymät kirkolle.
- Narvinlahden rantapusikot ja lepikot pitäisi harventaa. Kaunis näkymä Laviantieltä järvelle tulisi avata.

Ympäristökeskus/
maanomistajat/
Tekninen keskus

Ympäristötalkoot

Taidekoulu/
Tielaitos/Tekninen
keskus

Seurakunta

Tekninen keskus

Maanomistajat

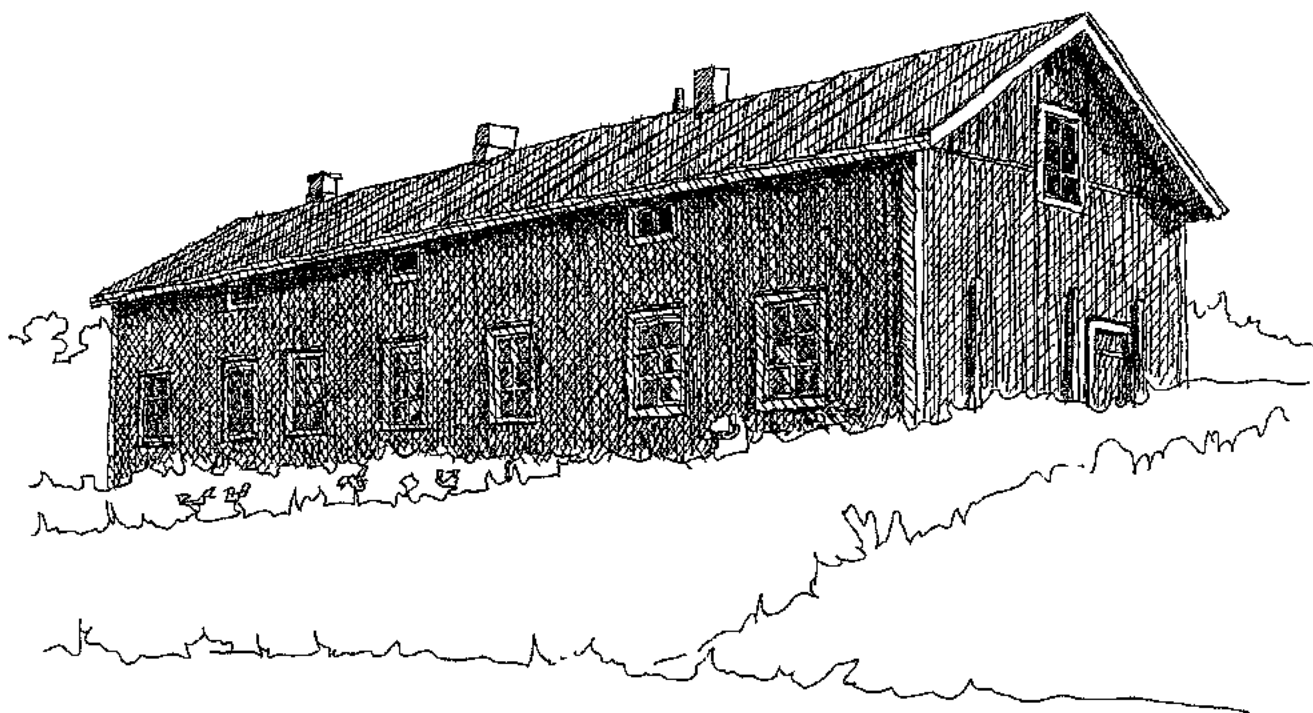
Niinisalon kylän parantaminen

- Niinisalon kylän ilmeen parantaminen tulisi aloittaa palauttamalla kylän keskusaukio ja kehittämällä sitä.
- asemarakennuksen ympäristöä tulisi raivata siten, että se tulisi näkyviin varuskunnan asuinalueen tien päätteenä
- Niinisalonkadun tiejärjestelyjen ja kevyen liikenteen väylän huolellinen suunnittelu sekä viimeistelyt ja kyläkuvaan sopiva toteutus.

Kylätoimikunta/
Tekninen keskus

Tielaitos

Riihiluoman talo,
Lauri, Ala-Honkajoki.

6.4 Maankäytön suunnittelu

Kaavoituksessa otetaan huomioon kulttuurimaisemanäkökulma ja hyödynnetään ympäristön ajallisia kerroksia. Uusilta kaava-alueita tulisi tehdä historialliset karttasarjat.

Kulttuuriympäristön hoidon kannalta tärkeät uudet osayleiskaavat

- Karvianjoen varsi: Karvianjokivarteen tulisi tehdä laaja useammankin kunnan yhteinen suunnitelma. Työn kuluessa tulee inventoida myös alueen vanha rakennuskanta.

Satakuntaliitto/
Kaavoitusyksikkö/
Honkajoen kunta

Kyläsuunnitelmat

Kaikille kulttuurimaisema-alueille ei kannata tehdä kovin sitovia ja työläitä osayleiskaavoja, vaan niiden sijaan voisi tehdä vapaamuotoisempia kulttuuriympäristösuunnitelmia.

Kylätoimikunnat/
kaavoitusyksikkö

- Hapuan kyläsuunnitelma
- Lamminkylän kyläsuunnitelma
- Niinisalon Jokivarren kulttuuriympäristösuunnitelma

Kulttuuriympäristön hoidon kannalta tärkeät uudet asemakaavat

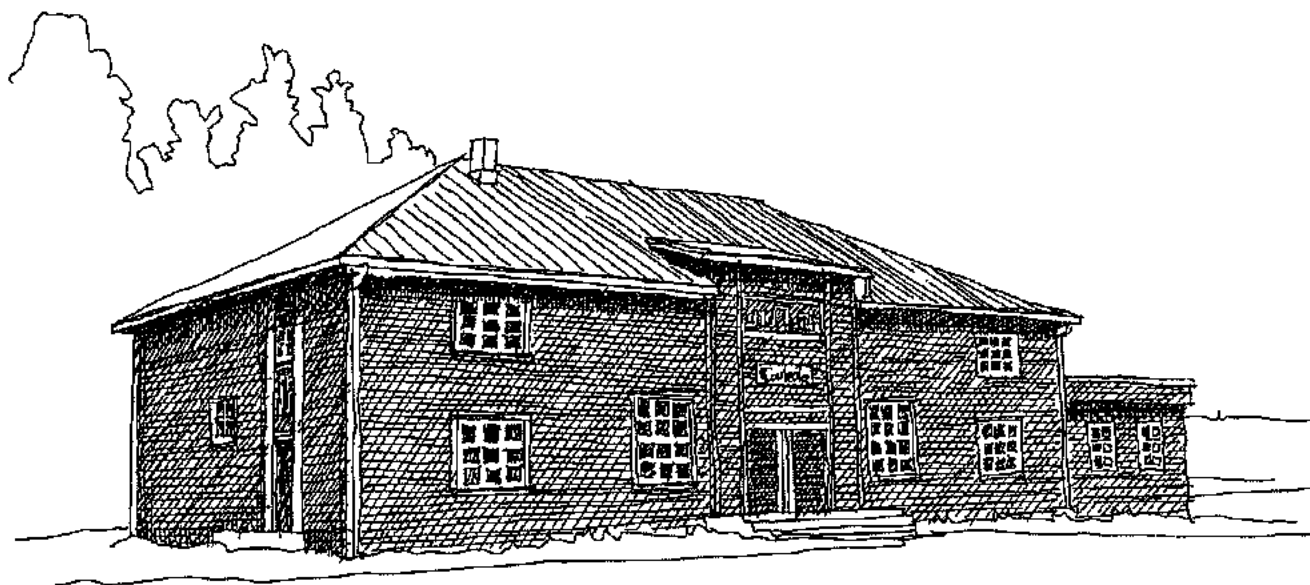
Kulttuuriympäristön hoito edellyttää ajanmukaistettuja asemakaavoja seuraavasti:

- Käpylän vanhan rakennuskaavan päivittäminen asemakaavaksi. Rakennuskaava on vanhentunut ja alueella on lisärakentamispaineita. Lisärakentamismahdollisuudet ja tavat tulee tutkia uudessa kaavassa ja siihen liittyvissä rakennustapaohjeissa.
- Niinisalon asemakaava. Niinisalon asemakylä on rapistunut 1940- ja 1950-lukujen "kulta-ajasta". Alueella oleva uudisrakentaminen tulisi tehdä siten, että hajanainen kyläkuva eheytyisi. Niinisalon kylän kehittäminen edellyttäisi kaavoituksen lisäksi myös toiminnallista ideointia.

Kaavoitusyksikkö

Kaavoitusyksikkö/
kylätoimikunta

Vihelijärven seurantalo
Toukola.

Arvokkaiden kohteiden suojele kaavoituksen keinoin

Asemakaava-alueilla on yksittäisten rakennusten ja osa-alueiden suojele helpointa hoitaa kaavamääräyksiin. Haja-asutusalueilla voidaan suojele hoitaa yleiskaavan suojelumääräyksiin tai epävirallisen kyläkaavan suosituksiin, perustuen rakennusinventointeihin.

Kaavoitusyksikkö

Rakennustapaohjeet

Rakennustapaohjeilla voidaan ohjata uudis- ja lisärakentamista hyvään suuntaan.

- osayleiskaavatyön seurauksena Venesjärvelle laadittiin rakennustapaohjeet. Samoin tulisi menetellä muidenkin kylien kohdalla.
- myös haja-asutusalueille tulisi laatia rakennustapaohjeet; kuinka hoitaa kulttuuriympäristöä ja kuinka sijoittaa uudisrakennukset maisemaan?
- rakennustapaohjeita kaivataan lisää myös taajamien rakennetuille alueille: esim. ohjeet siitä, kuinka suunnitella lisärakentaminen Veljestenkatujen ja Käpylän alueen tonteille.

Kaavoitusyksikkö

Rakennusvalvonta

Kaavoitusyksikkö/
opinnäytetyöt

Nimistö

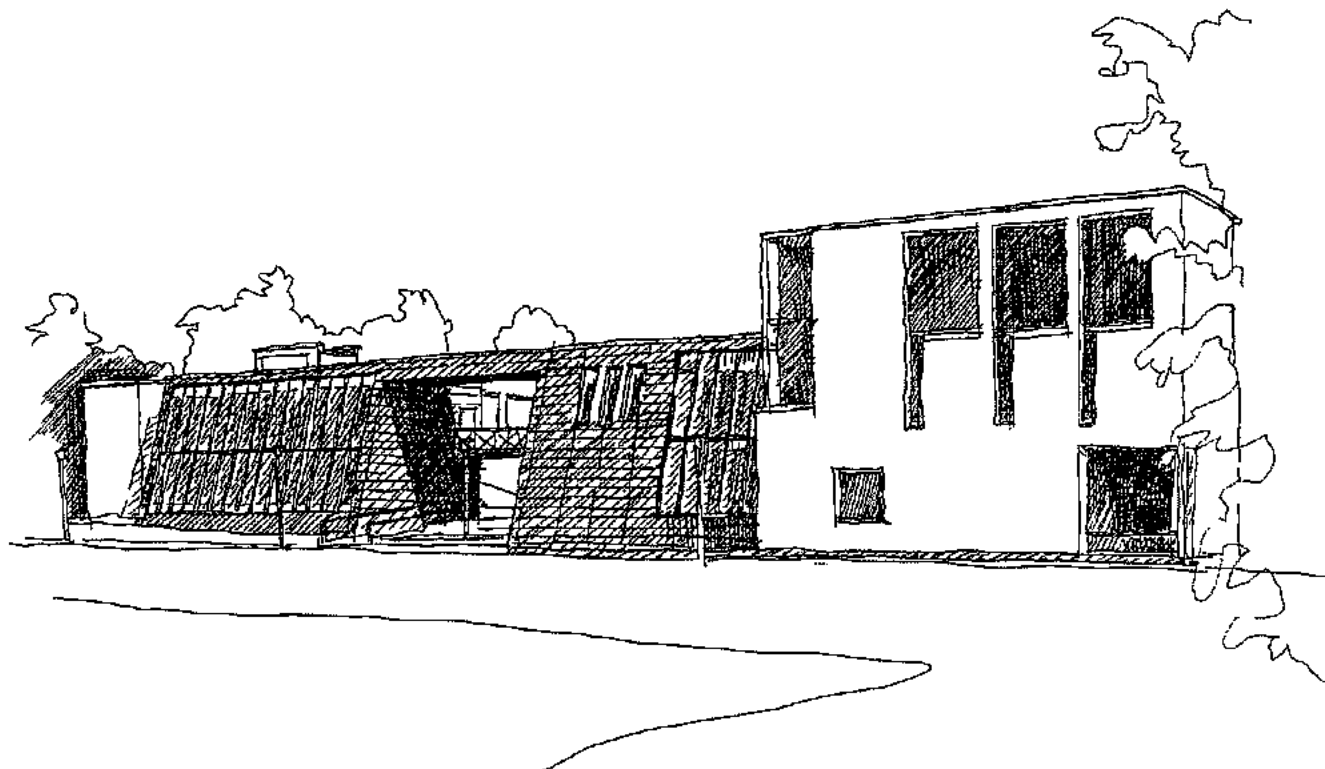
- kulttuuri-identiteetin vahvistaminen myös nimistön kautta.

Toimikunta

6.5 Kulttuuriympäristön kehittämisideat

Kankaanpään identiteettiä tulisi vahvistaa nostamalla esiin "viiden T:n periaatetta": *tori, taide, tiili, teollisuus, tykistö*

Kankaanpään taidekoulu.
(Arkkitehtuuritoimisto
Kouvo & Partanen, 1995.)

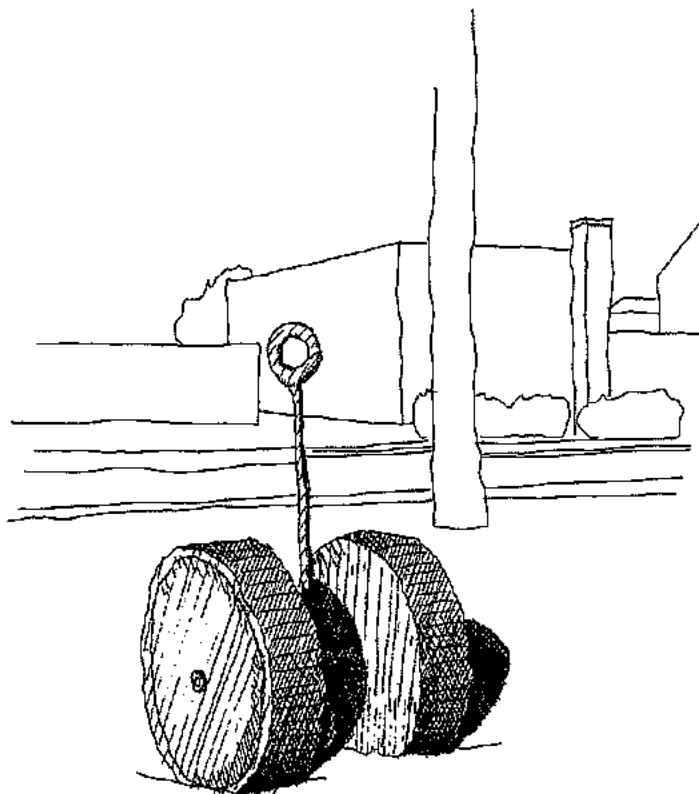
- torin ympäristöä rakennetaan urbaanisti, julkiset rakennukset sijoittuvat vapaasti luonnonläheiseen ympäristöön
- kylärakentamisessa korostetaan puurakentamisen perinnettä, keskusta-alueilla pääpaino tiilirakentamisessa
- teollisuusalueiden ilmeen kohentamiseen tulisi panostaa
- taidekehäsuunnitelman vaiheittainen toteutus osana ydinkeskustan kehittämistä
- Kankaanpään portti -risteysalueen laadukas toteutus suunnittelukilpailun tuloksena
- Taidetiesuunnitelman eteenpäin vieminen
- ympäristöohjelma tulisi laatia kulttuuriympäristö-ohjelman pariksi. Kulttuuriympäristö ja luonnonympäristö limittyvät toisiinsa. Kaikessa suunnittelussa tulee ottaa huomioon kummatkin.
- taidekaupunki Kankaanpää -ohjelman laatiminen sisältäen mm. julkisen taiteen kehittämisen suunnitelman.

Ympäristökeskus/
Tekninen keskus,
Taidekoulu

Tielaitos,
Oy Shell Ab

Taidekoulu, Porin
taidemuseo, alueen
kunnat

Ympäristönsuojelu-
viranomainen

Aurinkopyörä-veistos.
(Martina Klouzová)

Kirjallisuus ja muut lähteet

- Ahtola, Jussi - Koivula, Jukka - Nurmi-Nielsen, Anna - Putkonen, Lauri: Satakunnan rakennusperinne. Satakunnan seutukaavaliitto, Sarja A:177
- Alapaattikoski, Reino: Leivän särvinä. Kankaanpään joulu 1971. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1971.
- Alhonen, Pentti ja Huurre, Matti: Satakunnan historia I, Satakunnan luonnon geologinen historia, Satakunnan kivikausi Satakunnan Maakuntaliitto ry ja Satakuntaliitto, Rauma 1991
- Aukeenpää, Jorma: Muistitietoa vanhoista metsästysoikeuksista Kankaanpäässä. Kankaanpään joulu 1985. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1985
- Carlsson, W.: Entinen Ikaalinen
- Hakala, Mauno: Toripäivät. Kankaanpään joulu 1974. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1974
- Hakila, Raimo ja Kalinainen Pentti: Satakunnan uhanalaiset kasvit Satakunnan seutukaavaliitto, Sarja A:147, 1984
- Härö, Erkki: Satakunnan historiallinen tieverkko. Satakunnan seutukaavaliitto, Sarja A:101
- Heikkilä, Kauko: Ikaalisten seurakunnan vaiheita vv.1641-1941. Ikaalisten seurakunta, Pori 1947
- Heikkilä, Olavi: Koirikuonosta Kauraharjuun, Kankaanpään kruununmaiden historia 1860-1920. Kankaanpään Painopalvelu Ky, 1995
- Hemgård, Gretel - Rosengren, Camilla: Satakunnan kulttuurimaisemat. Satakunnan seutukaavaliitto, Sarja A:139
- Huhtala, Heikki toimittanut: Satakunnan kirkkoteillä, Retkiä vanhimmassa kirkkomakunnassamme. Satakuntaliitto, 1995. A:225 Nousee Satakunnan kansa Ry
- Isonjaon kartat Kankaanpäästä. Maanmittauslaitoksen arkisto
- Jokipii, Mauno: Satakunnan historia IV, Satakunnan talouselämä uuden ajan alusta Isoovihaan. Satakunnan Maakuntaliitto ry, Satakunnan Kirjateollisuus 1974
- Jutikkala, Eino toim.: Suomen historian kartasto. WSOY, Porvoo-Helsinki 2. painos 1959
- Jutila, Heli - Pykälä, Juha - Lehtomaa, Leena: Satakunnan perunna- ja metsämaisemat. Suomen ympäristökeskus, 1996
- Kaavakartat. Kankaanpään kaupungin kaava-arkisto
- Kankaanpään kaupunki, Kaavoitusosasto - Suunnittelukeskus Oy, Tampereen aluetuomisto: Kankaanpää, Taajamien osayleiskaava 1992. Kankaanpään kaupunki, 1992
- Kankaanpään kaupunki, Tekninen virasto/Kaavoitusosasto - A-konsultit, Suunnittelukeskus: Ydinkeskustan kaavarunko. Kankaanpään kaupunki, 1989.
- Kankaanpään kaupunki, Ympäristökeskus/Kaavoitusyksikkö: Kaavoituskatsaus 1995 - Kaavoitusohjelma 1996-1998. Kankaanpään kaupunki
- Kankaanpään kaupunki, Ympäristökeskus/Kaavoitusyksikkö - Kaavoitus- ja arkkitehtipalvelu Mattila Oy: Venesjärven osayleiskaava. Kankaanpään kaupunki, 1995
- Kankaanpään Taidekoulu: Kankaanpään taidekoulu 1965-1996, näyttelyjulkaisu Porin Taidemuseoon. Kankaanpään taideyhdistys ry, Satakunnan Painotalo Py, Kokemäki 1990
- Karvianjoen vesistön melontareitit. Tampereen vesi- ja ympäristöpiiri
- Karvianjoen vesistön moninaiskäyttö, esiselvitys. Satakunnan seutukaavaliitto, Sarja A:180
- Karvianjoki suunnittelukohteena, Ranta-alueiden käytön yleissuunnitelma. Satakuntaliitto, julkaisematon luonnos
- Kiviranta, Nordberg: Kankaanpää, kaupunki luonnostaan. Kustannuskiila Oy, 1990 Kuopio
- Koivu, Pentti: Kankaanpään työväentalon vaiheita. Kankaanpään joulu 1971. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1971.
- Korvala, Reino: Korvaluoman kylätie 2-osa. Kankaanpään joulu 1986. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1986
- Korvala, Reino: Korvaluoman kylätien alkuvaiheet. Kankaanpään joulu 1985. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1985
- Kujansuu, Antti: Vihteljärvi. Kankaanpään joulu 1983. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1983

- Kukkonen, Heikki - Lievonen, Mirja - Rautamäki, Maija: Asutuksen kehitys Satakunnassa, Asutuksen kehitys Satakunnassa 1800-luvun jälkipuoliskolta 1980-luvun alkuun. Satakunnan seutukaavaliitto, Sarja A:138
- Kulttuuriympäristöohjelma 1994, Varsinais-Suomi. Turun ja Porin lääninhallituksen julkaisusarja 98/1995
- Kuntatieturi, Turun ja porin lääni. Tilastokeskus, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1990
- Kuosa, Kalle: Niinisalon varuskunta. Satakunnan Tykistörykmentin Perinneyhdistys, Joensuu 1985
- Kuosa, Tauno: Jokamiehen Suomen historia. WSOY, Porvoo 1963
- Kyrönkankaantie: Alueen LC-klubit, Ikaalinen 1996
- Lahdenranta, Voitto: ... ja sois ehtoolliskello. Kankaanpään jouluku 1978. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1978
- Lähteenmäki, Maria: Yksimielisyys on voimaa, Kankaanpään työväenyhdistys 1906-1986 Kankaanpää 1986
- Lintula, Heikki: Kiertokoulusta peruskouluun. Kankaanpään koululaitos 100-vuotias. Kankaanpään jouluku 1975. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1975
- Maisema-aluejärjestelmän mietintö 1: Maisemanhoito. Ympäristöministeriö Ympäristön-suojeluosasto, Mietintö 66/1992
- Mäkinen, Anne: Hygieniä, tekniikkaa ja taloudellisuutta - puolustuslaitoksen arkkitehtuuri 1930-luvulla. Taidehistorian seura. taidehistoriallisia tutkimuksia 12, Helsinki 1991
- Mäkinen, Anne: Puolustusministeriön naisarkkitehdit 1927-1939. Taidehistoriallisia tutkimuksia 10, Jyväskylä 1987
- Mattila, Ilmari: Venesjärven rakennusinventointi, 1993
- Mattila, Ilmari: Vihteljärven rakennusinventointi, 1995-96
- Mikkola, Marja, MA-Arkkitehdit: Vihteljärven-Kaukojärven maisemaselvitys. Satakunnan seutukaavaliitto, Sarja A:170
- Mukala, Jorma, toim.: Näkökulmia maisemaan. Kankaanpään taidekoulu
- Naskila, Marja toim.: Rakentamisen aika, Asutus ja maanhankinta. Maanhankintalain 40-vuotisjuhlaulkaisu. Kirjayhtymä, Helsinki 1984
- Niemipelto, Anssi: Elinolosuhteet Satakunnan kylissä ja maaseutualueilla. Satakuntaliitto, 1995. A:226
- Nurminen, Jouko: 1800-luvun nälkävuodet Kankaanpään seudulla. Kankaanpään jouluku 1976. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1976
- Nurminen, Jouko: Kankaanpään nuorisoseura ry 1893-1993. Kankaanpään nuorisoseura ry, Ikaalisten kirjapaino OY, 1993
- Nurminen, Jouko: Kankaanpään puhelin-yhtiön historiikki
- Nurminen, Jouko: Kankaanpään Osuuspankki 1928-1978. Kankaanpään Osuuspankki, Kankaanpään Kirjapaino Oy 1978
- Nurminen, Jouko: Kuninkaanlähden lomahotellin alkuvaiheista. Kankaanpään jouluku 1984. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1984
- Otavan iso tietosanakirja, 4. osa. Otava, Keuruu 1962
- Palin, Harri: Kankaanpään Niinisalo 1900-luvulla. Kankaanpään kaupunginmuseon julkaisu 1
- Palin, Harri: Niinisalon kylän muodonmuutos. Kasarmin aidan kahden puolen 1993
- Pieni tietosanakirja. Otava. Helsinki 1952
- Räikkälä, Matti: Erään kankaanpääläisen tilan isännistä 400 vuoden aikana. Kankaanpään jouluku 1969. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1969
- Räikkälä, Matti: Kankaanpääläisten varallisuudesta 400 vuotta sitten. Kankaanpään jouluku 1973. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1973
- Räikkälä, Matti: Kankaanpään entisistä yhteyksistä ja tiesuunnista. Kankaanpään jouluku 1968. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1968
- Räikkälä, Matti: Muinainen Kankaanpää. Kankaanpään jouluku 1967 Kankaanpää seura, Kankaanpää 1967
- Salminen, Kaapo ja Toivari, Pertti, toimittaneet: Kotikontu kuntoon, maaseutuympäristön parantamisopas. Maatilahallitus. Rakennusalan RAK kustantajat
- Salmo, Helmer: Satakunnan historia II, Rautakausi. Satakunnan Maakuntaliitto ry, Vammala 1952
- Satakunnan kiinteät muinaisjäännökset, Kuntakohtaiset raportit: Kankaanpää. Satakuntaliitto, 1994. Liittyy julkaisuun a:216
- Satakuntakirja. Satakunnan maakuntaliitto, 1958

Satakunta, Kulttuuriympäristöohjelma 1995. Lounais-Suomen ympäristökeskus

Sevio, Martta: Kankaanpään seurakunnan vaiheita vuoteen 1970. Rauma, 1975

Sevio, Veikko: Hämeen-Pohjankankaan synty. Kankaanpään jouluku 1965. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1965

Sevio, Veikko: Kankaanpääläisen tervan kulku. Kankaanpään jouluku 1978. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1978

Siistonen, Pasi: Valtimon kulttuuriympäristöohjelma. Ympäristöministeriö, Alueiden käytön osasto, Selvitys 3 1994

Suominen, Eeva: Apteekki Kankaanpäässä 90 vuotta. Kankaanpään Painopalvelu Ky, 1995

Tietosanakirja, 4-osa. Otava, Helsinki 1912

Vähätalo, Kalle: Korvaluoman kansakoulun alkuvaiheita. Kankaanpään Jouluku 1973 Kankaanpää seura, Kankaanpää 1973

Vähätalo, Kalle: Kun Vatajankosken Sähköä perustettiin.. Kankaanpään Jouluku 1972. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1972

Villikka, Markku - Vuorinen, Tapani: Hollolan Kirkonseutu - Pyhäniemi, Kulttuurimaisen suojelu osayleiskaavalla. Ympäristöministeriö, Alueiden käytön osasto, Selvitys 4 1994

Vuorela, Toivo, toim.: Suomen kansankulttuurin kartasto. Aineellinen kulttuuriSuomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1976

Yli-Paattikoski, Martta: Eräiden tuntumassa. Kankaanpään jouluku 1965. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1965

Yli-Paattikoski, Martta: Niilo Santaharju, vanhan Kankaanpään kuvaaja. Kankaanpään jouluku 1978. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1978

Yli-Paattikoski, Viljo: Paattikoskelta "keskeltä maailmaa". Kankaanpään jouluku 1987 Kankaanpää seura, Kankaanpää 1987

Yli-Paattikoski, Viljo: Tarinaa silloistamme. Kankaanpään jouluku 1988. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1988

Yli-Paattikoski, Viljo: "Vooromyllyjä" etsimässä. Kankaanpään jouluku 1983. Kankaanpää seura, Kankaanpää 1983

Taloudellinen tuki kulttuuriympäristön hoitoon

Valtionavustus kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten ja alueiden korjauksiin

Avustus on tarkoitettu kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten ja niiden välittömän ympäristön välttämättömyyskorjauksiin, kuntokartoituksiin sekä korjaussuunnitelmien tekemiseen. Kyseeseen tulevat lähinnä ulkopuoliset korjaukset. Kunnat voivat saada avustusta myös tällaisten kohteiden ostamiseen. Avustus voi olla enintään 50 % korjaustyön kustannuksista. Avustuksen hakuaika päättyy vuosittain 30.9. Avustuksen jakaa Turun ja Porin läänissä Lounais-Suomen ympäristökeskus. Hakukaavakkeita ja lisätietoja saa joko ympäristökeskuksesta, tarkastaja Terttu Niinivuo, puh. (02) 2661 659 tai Satakunnan Museosta, tutkija Liisa Nummelin, puh. (02) 6211 077.

Entistämisavustus

Avustus kohdennetaan ensisijaisesti valtakunnallisesti merkittävien rakennusten, rakennussuojelulain nojalla suojeltujen kohteiden sekä kansatieteellisesti merkittävien yksittäisten talousrakennusten (vesi- ja tuulimyllyt, aitat, jne.) kunnostukseen. Avustusta maksetaan myös interiöörien konservoihin korjaustöihin (esim. seinä- ja kattomaalaukset, sabloonakuviot, erikoismaalaustyöt, jne.). Avustuksen myöntää Museovirasto, eikä omarahoitussuutta vaadita. Hakuaika päättyy 30.9. Hakulomakkeita ja lisätietoja saa Museovirastosta, tutkija Ulla-Riitta Kauppi, puh. (09) 4050 393 tai Satakunnan Museosta, tutkija Liisa Nummelin, puh. (02) 6211 077.

Avustus työväen- ja seurantalojen korjaukseen

Avustus on tarkoitettu erilaisten yhdistysten omistamien, vapaaseen kansalaistoimintaan tarkoitettujen seurantalojen korjaamiseen. Korjauskustannusten lisäksi avustusta voidaan myöntää korjausten suunnittelukustannuksiin, talon toimivuutta parantavien laajennusten rakentamiseen, talon tyyliin soveltuvan kalustuksen ja sisustuksen kunnostamiseen tai hankkimiseen sekä kiinteän erityisvarustuksen parantamiseen tai hankintaan.

Avustusta myönnettäessä kiinnitetään erityistä huomiota rakennuksen kulttuurihistorialliseen arvoon sekä kokoontumistilan tarpeellisuuteen alueen väestön sivistys-, harrastus- ym. vapaa-ajan kansalaistoiminnan kannalta. Hakuaika päättyy vuosittain syyskuun lopussa. Avustusta haetaan opetusministeriön lomakkeella n:o 4, jota voi tilata puh. (09) 5660 266. Lisätietoja saa Suomen kotiseutuliitosta, puh. (09) 643 205.

Maaseutuelinkeinolain mukaiset lainat ja avustukset

Maaseutuelinkeinolain nojalla voidaan myöntää tukea maatilojen asuinrakennusten peruskorjaukseen, asuinympäristön parantamiseen, perinneympäristön vaalimiseen sekä kulttuurihistoriallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaan rakennuksen peruskorjaukseen. Tukea myönnetään pääasiallisesti vain sellaisille henkilöille, jotka koonaan tai osaksi saavat toimeentulonsa maaseutuelinkeinolain mukaisesta elinkei-

notoiminnasta. Valtion tuki on pääsääntöisesti korkotukea. Lisätietoja saa Satakunnan maaseutuelinkeinopiiristä, puh. (02) 622 0300 tai maa- ja metsätalousministeriöstä puh. (09) 1601.

Asuntorahaston lainat ja avustukset

Yksityishenkilöt voivat saada korkotukilainaa omakotitalon perusparantamiseen. Lainan myöntää kunta.

Vuokratalojen korjaamiseen on saatavissa sekä arava- että korkotukilainaa. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaisiin kohteisiin aravalainan voi saada alennetulla korolla. Asunto-osakeyhtiöt voivat saada korkotukilainaa korjaustöiden rahoittamiseen. Vuokra- ja asunto-osakeyhtiötilojen lainat myöntää valtion asuntorahasto.

Korjausavustuksia myönnetään sekä yksityishenkilöille että taloyhtiöille. Avustuksen määrä on 10 - 70 %:iin korjauskustannuksista avustuksen saajasta ja avustuskohteesta riippuen. Asunto-osakeyhtiöt voivat saada kulttuurihistoriallisesti arvokkaisiin kohteisiin avustuksen korotettuna. Avustukset myöntää pääosin kunta. Myös valtion asuntorahaston myöntämistä avustuksista saa tietoa kunnasta.

Tarkempaa tietoa valtion lainatuesta ja avustuksista saa Kankaanpään kaupungin asunto- ja rakennusvalvontatoimistoista, puh. (02) 578 291.

EU:n rakennerahastot

Rakennerahastot tarjoavat mahdollisuuden sellaisten kulttuurihankkeiden rahoittamiseen, joihin ei muuten löydy riittävää rahoitusta. Tuen piiriin on mahdollista päästä kulttuuriympäristöä koskevissa hankkeissa pääasiassa yhteisöaloitteiden kautta. Kankaanpään kaupunki on Satakunnan tavoite 5B-ohjelman alueella. 5B-ohjelman toimenpideohjelmassa on esitetty yhtenä luettavana toimenpidekokonaisuutena Kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden entisöinti. EU:n rakennerahastojen varoilla tuettuun hankkeeseen täytyy aina liittyä myös kansallinen rahoitus – EU-rahoitus ei koskaan ole 100 %:nen. Lisätietoja saa Satakuntaliitosta, puh. (02) 620500.

Maatalouden ympäristötuen erityiset

Maatalouden ympäristötukiohjelma on laadittu Suomessa noudatettavaksi Euroopan yhteisön asetuksen (ETY) 2978/92 mukaiseksi ympäristötukiohjelmaksi. Ohjelma on laadittu vuosiksi 1995-99 ja se on tehty yhteistyössä maatalous- ja ympäristöviranomaisten sekä muiden yhteistyötahojen kanssa. Sen perusteella maksetaan perustukea ja erityistukea ohjelman mukaisiin toimenpiteisiin. Lisätietoja saa Kankaanpään maaseututoimistosta, puh. (02) 5782 9484.

Suomen ympäristö -sarjassa ilmestyneet kulttuurimaisemajulkaisut

Kaukoniemi Tapani, Tikkanen Hannu (1996). Kulttuurimaiseman kasvot. Nivalan Kotila. Suomen ympäristö 14. Helsinki.

Ilen Pekka, Rautavuori Leena, Salminen Eero (1996). Uukuniemen kirkonkylän kulttuurimaiseman hoitosuunnitelma. Suomen ympäristö 40. Vantaa.

Siistonen Pasi (1997). Jokioisten kulttuuriympäristöohjelma. Suomen ympäristö 90. Vantaa.

Suomen ympäristö -sarjan julkaisuja myy Oy Edita Ab, puh. (09) 566 0266

Kansainvälisiä sopimuksia ja julistuksia

Euroopan Neuvosto

Euroopan kulttuuriyleissopimus (1954)

Yleissopimus Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelemisesta (1985)

Yleissopimus Euroopan arkeologisen perinnön suojelemisesta (1969, muutettu 1991)

UNESCO

Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta (1972)

ICOMOS

Julistus monumenttien suojelusta (Venetsian julistus) (1964)

Julistus historiallisten kaupunkien ja kaupunkimaisten alueiden suojelusta (1987)

Julistus arkeologisen perinnön suojelusta ja hoidosta (1990)

*Euroopan Neuvoston julkaisuja myy mm. Akateeminen kirjakauppa
ICOMOS:in julkaisuja voi tilata museovirastosta*

Kohdeluettelo

Liite

Kohdeluettelo on suhteellisen kattava vain kaupungin keskustan, Niinisalon, Venesjärven ja Vihteljärven osalta. Rakennusinventoinnin edetessä se tarkentuu ja kohteita tulee lisää muilla alueilla. Kohteet on merkitty kartoille sivut 72-74. Venesjärven kohteiden osalta viitataan osayleiskaavaraporttiin vuodelta 1995.

Numerointi:

- K1-14 - kulttuurimaisemat
- A1-22 - alueet
- R1-116 - rakennukset
- T1-11 - tiet, sillat ja rautatie
- P1-8 - perinnemaisemat

Valintaperusteet:

- R - rakennushistorialliset tai rakennustaiteelliset perusteet
- H - historialliset perusteet
- M - maisemallisesti arvokas
- MK - maisemakokonaisuus

Lyhenteitä:

- SK = seutukaava, kh-merkintä
- YK = yleiskaava
- YK eok = erityispiirteitä omaava kohde yleiskaavan selostuksessa
- AK = asemakaava
- KYO = kulttuuriympäristöohjelmassa ehdotettu uusi kohde

N:o	Kohde	Kuvaus	Kohteen arvo, valintaperusteet ja kaavamerkintä
Kulttuurimaisemat			
K1	Alakylä ja Ruokojärven kulttuurimaisema 	Vanha Kankaanpään kylä, joka asutettiin jo 1500-luvulla edustaa seudun vanhinta asutusta. Kylä sijaitsee edustavasti Laviantien ja Ruokojärven välissä järveen viettävällä rinteellä. Ruokojärven rannassa sijaitseva Kelminmäki on ikimuistoinen nuorten kokoontumispaikka. Kylän rakennusryhmä ja rantapellot muodostavat yhdessä Kankaanpään kirkon kanssa merkittävän maisemakokonaisuuden. Kirkon itäpuolella maisemakokonaisuuteen liittyy Mäkkylän vanha käsityöläisalue sekä Kärjen vanhan maatilan rakennusryhmä, jossa vanhempi asuinrakennus on viime vuosisadan alkupuolelta ja uudempi vuosisadanvaihteesta.	Valtakunnallisesti arvokas kohde. R, MK • SK kh-83 • YK AP/s, V/s
K2	Vihteljärven kulttuuri-maisema 	Kuninkaanlähteenojan, Vihteljärven, Isojoen ja Kaukojärven rannalla levittäytyvät laajat viljelysmaisemat. Maiseman muotoutumiseen on vaikuttanut järvienlasku vuosisadan vaihteessa. Yksittäisistä rakennuksista on mainittava Vihteljärven seurojentalo sekä Seppälän ja Puuskan tilojen rakennusryhmät vuosisadan alusta. Samanlaisen edustavan kokonaisuuden muodostavat Jaakkolan ja Ruonilan tilojen rakennusryhmät, joiden rakennuskanta myös on vuosisadan vaihteesta. Suodenniemelle johtavan tien varrella on Voipion vanha rakennusryhmä, johon kuuluu kaunis kuistinen päärakennus 1800-luvulta, vanha luhtiaitta, navetta ja hirsinen makasiini. Rajahalmeen pihapiiriin kuuluu vanhan torpan lisäksi aitta ja riihi. Mattilan aitat ovat peräisin 1700-luvulta. Etelämpänä sijaitsee maisemallisesti edustavasti Kouran tilan rakennusryhmä, jonka kaksi asuinrakennusta ovat vuosilta 1904 ja 1915. Tilakokonaisuuteen kuuluvat lisäksi kivi-navetta vuodelta 1909 sekä kivinen vilja-aitta. Kulttuurimaisema jatkuu edelleen Lavian kunnan puolella.	Valtakunnallisesti arvokas kohde. R, MK • SK kh-89

K3	Karvianjokivarssi Kyynärjärvellä	Pohjanmaantien, Karvianjoen ja Pukanluoman väliin jäävä vesijättö, jonka ympärillä on kauniita peltoaukeita. Vanhatalon ja Santin rakennusryhmät sijaitsevat metsäsaarekkeessa. Pukanluoman yli johtava yksikaarinen kivilta on vuodelta 1898.	Valtakunnallisesti arvokas kohde. R, MK • SK kh-87
K4	Karvianjokivarssi Ala-Honkajoella	Karvianjoki virtaa loivasti mutkitellen läpi niitty- ja viljelysmaiseman. Alueen pohjoisosassa jokirannat, jotka kohoavat äyräsmäisinä ovat metsien reunustamat ja joki on säilyttänyt luonnontilaisen luonteensa. Asutus seuraa jokivarretta ylempänä rinteillä teiden varsilla. Vanhaa rakennuskantaa on Lankosken, Laurin ja Honkasalon tiloilla.	Valtakunnallisesti arvokas kohde. R, MK • SK kh-401
K5	Karvianjokivarssi Hapuaalla	Karvianjoen, Pitäjänjoen ja Hapuanjoen varsilla aukeava laaja viljelysaukea. Jokivarresta on löydetty kivikautisia asuinpaikkoja. Yksittäisistä rakennuksista on mainittava Joukasen talouskeskus, jonka päärakennus on 1860-luvulta, Karvianjoen rantamaisemaan liittyvä Hakalan talon päärakennus sekä Rajasalonselällä Vanha Rajasalonselän talouskeskus, jonka päärakennus on jugendvaikutteinen. Maisema-alueen keskellä kohoaa pieni Piiskurinmäki, joka on muinoin ollut rangaistuspaikkana.	Seudullisesti arvokas kohde. MK SK • kh-86
K6	Karvianjokivarssi Paattikoskella 	Karvianjoen kaunis koskimaisema, jonka läheisyydessä kivikautisia asuinpaikkoja.	Paikallisesti arvokas kohde. MK • KYO
K7	Karvianjokivarssi Veneskoskella	Veneskosken kylässä Karvianjoki mutkittelee vuolaana jyrkkien rantapenkereiden lomassa. Koskimaisemaa on puolisen kilometriä ja alueella on aikoinaan toiminut neljä myllyä ja sahalaite. Nykyisin paikalla on yksi huonoon kuntoon päässyt mylly viime vuosisadan jälkipuolelta. Viljelyalat ovat varsin pieniä ja asutus sijaitsee ylempänä rinteillä. Vanhaa rakennuskantaa on mm. Kaapan ja Kuninkaisten tiloilla. Kylässä on säilynyt vanha kansakoulurakennus. Karvianjoen yli johtava kolmikaarinen maantiesilta on rakennettu vuonna 1918. Vuonna 1938 liikenteelle avatun Haapamäen-Porin radan rautatiesilta hallitsee myös jokimaisemaa.	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • SK kh-85
K8	Karvianjokivarssi Veneskosken eteläpuolella	Veneskosken kylän eteläpuolella Karvianjoki halkoo alavaa pelto- maisemaa muodostaen välillä jyrkkiä rantatörmäitä, ympäröiviä viljelysalueita korkeammalla olevia piittoja, kunnes se vuolaan Majankosken jälkeen levittäytyy Kynäsjärveksi. Järvenrantamaisemaa hallitsevat laajat vesijättöalueet.	Seudullisesti arvokas kohde. MK • SK kh-403
K9	Venesjärvi	Venesjärven tiheähkosti rakennettu kyläkeskus muodostaa omaleimaisen kokonaisuuden. Kyläkuvassa merkittävä entinen V. V. Lehtisen kauppa on peruskorjattu asuinkäyttöön. Kylän itäpuolella on soranotto turmellut maisemakuva.	Seudullisesti arvokas kohde. R, MK • SK kh-402
K10	Naurisjoen varsi Niinisalossa	Niinisalon kylän vanhin asutus sijaitsee Naurisjoen varressa. Muuttamat kauniit rakennusryhmät ja kaunis joki muodostavat hienon kokonaisuuden.	Paikallisesti arvokas kohde. R, MK • KYO
K11	Hemiän kylä 	Kaunis kylä Valkiajärven ja Majajärven välisellä kannaksella. Hemiantalon kauniit aitat. Jussilan torppa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, MK • KYO
K12	Ässälänkulma, Luomajärvi 	Kaunis maisemakokonaisuus Pönttölän kaupan, vanhan kansakoulun ja Ässälänjärven välissä.	Paikallisesti arvokas kohde. R, MK • KYO

K13	Pukanluoman varsi Lammin- kylässä ja Santas- kylässä	Vaihteleva joenvarsiasutus mutkittelevan pikkujoen varressa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, MK • KYO
K14	Kuninkaanlähde ja puron varsi	Kyrönkankaan tien varrella sijaitseva lähde, joka oli tietä käyttävien suosittu pysähdyspaikka jo keskiajalla. Nykyisen nimensä lähde sai kuningas Adolf Fredrikin pysähtyessä sen partaalle vuonna 1752. Parhaimmillaan Kuninkaanlähteestä pulppuava vesi pyöritti seitsemää myllyä.	Seudullisesti arvokas kohde. H • SK kh-89, SL-428
Keskustan alueet			
A1	Hautausmaa	Hautausmaa, vanha ruumishuone vuodelta 1890 ja siunauskappeli vuodelta 1956. (Kts. R6 ja R37)	Paikallisesti arvokas kohde. R, M, H • KYO
A2	Vanhan sairaalan alue	Alueella on rakennuksia eri ajoilta: vanha sairaalarakennus, ent. lääkärintalo, Keltainen talo, asuntola ja ent. sairaalan taloustoimisto. (Kts. R9, R14, R29, R30, R15.)	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
A3	Asevelikylä, Lohikko	Asevelikylän asuinalue on tyypillistä 1940-luvun omakotiasutusta. Poikkeavaksi sen tekee rakennusten vapaa sijoittelu maantien varressa. Nykyään runsaasti myös uutta asutusta.	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • SK kh-400 • YK AP/s
A4	Hiitolankadun- Kappelinkadun alue 	Yhtenäinen omakotiasutus 1940-50 -luvulta, 1 1/2 -kerroksiset rakennukset, ent. Aspin ja Salosen tyypilliset 50-luvun talot.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AP/s
A5	Rauhankadun omakotialue	1 1/2 -kerroksisten omakotitalojen yhtenäinen alue, kaunis kaareva katunäkymä.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AP/s
A6	Mettälänkankaan omakotialue	1 1/2 -kerroksisten omakotitalojen yhtenäinen alue.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AP/s
A7	Keskuskadun varsi, pohjoispää	1 1/2 - 2 -kerroksisten asuin- ja liiketalojen muodostama kokonaisuus, mm. Räikkeen ateljeetalo (kts. R38).	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK eok
A8	Kotitien alue	Yhtenäinen 1 1/2 -kerroksinen omakotiasutus	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK eok
A9	As. Oy Tupa- vainio	Maaseudun keskusrakennustoimisto Oy:n suunnittelema yhtenäinen rivi- ja omakotialue vuodelta 1959, lajissaan ensimmäisiä.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AP/s • AK AP/s -2
A10	Myllymäen omakotialueen vanhin osa, nk. Veljestenkatujen alue	Myllymäen laaja, yhtenäinen omakotialue on rakennettu 1960-luvulla professori Olli Kivisen laatiman rakennuskaavan mukaan.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AP/s
A11	Justeerin vuokrataloalue	Kaupungin vuokrataloalue vuosilta 1963-66 aikanaan lajissaan harvinaisen "kokeilualue", rivi- ja omakotitalojen muodostama kokonaisuus.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AP/s
Keskustan rakennukset			
R1	Kankaanpään kirkko 	Intendentinkonttorin 1834 suunnittelema ja vuosina 1834-39 rakennettu puukirkko. Matti Kuorikoski oli aiemmin laatinut kirkkoa varten hyvinkin samantyyppiset piirustukset. Pohjamuoto on tasavartinen, sisänurkista viistetty risti, johon lännessä liittyy torni. Sisätilassa keskikupoli kohoaa ristivarsien tynnyriholveja ylemmäksi. Ulkovuoraus on vuodelta 1845. Tyylillisesti kirkko edustaa puhdaslinjaista empireä. Kauno S. Kallion suunnittelema korjaustyö valmistui 1936. Vuonna 1988 kirkko peruskorjattiin arkkitehtitoimisto Heikki Elomaan suunnitelmien mukaan. Kirkon sisätila palautettiin tällöin alkuperäiseen asuunsa. Kirkko sijaitsee mäellä erittäin hallitsevana paikalla näkyen kauaksi Ruokojärven taakse.	Valtakunnallisesti arvokas kohde. R, H, M • SK kh-81 • YK sr-1 • AK sr-1

R2	Oukari	Ruokojärven Alakylässä (kts. K1). Oukarin päärakennuksen runko lienee 1700-luvulta. Kaikki rakennukset on peruskorjattu 1990-luvulla.	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • YK AP/s
R3	Vanha-Honko	Ruokojärven Alakylässä (kts. K1). Vanha-Hongon päärakennus on vuodelta 1840 ja aitta vuodelta 1810	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • YK AP/s
R4	Päivike	Ruokojärven Alakylässä (kts. K1). Nykyinen päärakennus on 1820-luvulta ja sitä on korotettu v. 1913. Pihapiiristä purettiin vuonna 1937 edellinen päärakennus, joka oli 1720-luvulta. Samalta ajalta peräisin olevat luhti ja pakari ovat jäljellä vuonna 1838 rakennetun "isoliite-rin" sisällä.	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • YK AP/s
R5	Kärki 	Kärjen vanhan maatilan rakennusryhmä, jossa vanhempi asuinrakennus on viime vuosisadan alkupuolelta ja uudempi vuosisadanvaihteesta. (kts. K1)	Paikallisesti arvokas kohde. R • YK sr-1 • AK sr-2
R6	Vanha ruumis-huone 	Kankaanpään uudella hautausmaalla sijaitseva vanha paanukattoi-nen ruumishuone on vuodelta 1890.	Seudullisesti arvokas kohde. R • YK sr-1
R7	Kappalaisen pappila	Vuonna 1905 rakennettu uusrenessanssityylinen pappilan päära- kennus.	Seudullisesti arvokas kohde. R • YK sr-1 • AK sr-4
R8	Kansanopisto 	Pohjois-Satakunnan kansanopisto on perustettu vuonna 1909. Tulipa-lon tuhottua opiston vanhan päärakennuksen rakennettiin nykyinen opistorakennus 1928 ajan klassisistiseen henkeen. Opistorakennusta vanhempi, jugend-tyylinen asuntolarakennus on vuodelta 1914. Yhdessä hyvinhoidetun puutarhan kanssa ne muodostavat Ruoko-järven rantamaisemassa arvokkaan kokonaisuuden.	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • SK kh-84 • YK sr-1 • AK sr-4
R9	Musiikkiopisto	Vuosisadan alussa rakennettu kunnanlääkärin virkaasunto sijaitsee puistomaisessa ympäristössä. Rakennuksessa toimii nykyisin Kan-kaanpään musiikkiopisto.	Seudullisesti arvokas kohde. R • SK kh-82 • YK sr-1
R10	Toivontien torppa	Toivontien ja Rauhankadun kulmassa omakotialueella on vanha hir-sipintainen torppa. Malkakattoinen rakennus on siirretty paikalle.	Seudullisesti arvokas kohde. R • YK eok
R11	Norkion torppa	Vanhan torpan tyyppilinen rakennusryhmä.	Paikallisesti arvokas kohde. R • YK eok
R12	Kaivolän torppa	Harmaa hirsinen torppa piharakennuksineen.	Paikallisesti arvokas kohde. R • YK eok
R13	Vanha-Narvi, Narvi	Ruokojärven etelärannalla sijaitsee Vanha-Narvin tilanrakennusryh-mä, jossa jugend-vaikutteinen päärakennus on vuodelta 1922. Lähei-sen Seppälänlahden rantamaat ovat kaunista katajakettoa.	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • SK kh-399 • YK sr-1
R14	Ent. Pohjois-Satakunnan sairaala	Vuosisadan alun puurakennus, myöhemmin jatkettu punatiilisillä osilla.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK eok
R15	Ent. sairaalan taloustoimisto.	Nykyään rakennuksessa toimii kansalaisopiston piirivintti.	Paikallisesti arvokas kohde. R • KYO
R16	Venetmäki	Ruokojärven rantanäkymään kuuluva, klassisia piirteitä omaava kar-tanomainen entinen asuinrakennus vuodelta 1938, nykyään kaupun-gin omistuksessa. Siunnettu muuttamista päiväkodiksi.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-2 • AK sr-4
R17	Rautatieaseman alue	Asema-, asuin- ja talousrakennukset muodostavat yhtenäisen miljöökokonaisuuden, joka on rakennettu VR:n tyyppipiirustusten mukaan 1930-40-luvuilla. Kaikki rakennukset on peruskorjattu 1990-luvulla.	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • YK AP/s • AK AP/s-1, sr-4

R18	Ent. postitalo 	Pieni kaunis klassinen tiilirakennus torin tuntumassa 1930-luvun alusta. Asemakaavaluonnoksessa suojelukohde.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R19	Kauppa Oy:n liiketalo 	Funkis talo vuodelta 1949. (Rak.mest. Jalmari Salovaara.) Peruskorjattu v. 1997.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-1
R20	Funkistalo Knuuttilankadun varrelta	Asuinkäytössä, peruskorjauksen yhteydessä kattomuotoa muutettu.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R21	Kankaanpään vehnämylly 	1930-luvun lopulla rakennettu edelleen toimiva mylly	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R22	Varumon liiketalo	Vuonna 1938 valmistunut kaareva liiketalo, joka muodostaa Keskuskadun päätteen. Rakennus on kaupunkikuvan kannalta merkittävä.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-2 • AK sr-3
R23	Paloasema	Vuonna 1938 rakennettu tornilla varustettu funkistalo. Rakennusta on korotettu ja jatkettu vuosina 1941 ja 1948. Ehtinen kunnantalo. Suunniteltu saneerattavaksi musiikkiopiston käyttöön.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-2
R24	Soininkulma	Funkis-liiketalo, rakennettu neljässä vaiheessa vuosina 1936-46, peruskorjattu useaan otteeseen.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-2
R25	Osuusmeijerin konttorirakennus	Funkistyylinen liike- ja asuinrakennus.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-2
R26	Lohikon vanhainkoti	Ensimmäinen rakennusvaihe funkista. Remontoitu ja laajennettu 1990-luvulla. Arkkitehti 8-studio Ky.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • AK sr-4 • YK eok
R27	Entinen säästöpankin talo	Vuodelta 1947(arkkitehti Bertel Strömmer), peruskorjattu 1988.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-1 AK sr-4
R28	Ent. terveystalo, nk. Keltainen talo	Rakennettu 1950-luvun alussa Bollnäsän kunnan tuella, myöhemmin laajennettu. Nykyään kansalaisopiston käytössä.	Paikallisesti arvokas kohde. R • KYO
R29	Tuberkuloositilo	Tyypillinen 1950-luvun rakennus Keskuskadun varressa (arkkitehti Olaf Küttner).	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R30	Ent. sairaalan asuntola-rakennus	1950-luvun lopulta (arkkitehti Olaf Küttner).	Paikallisesti arvokas kohde. R • KYO
R31	Keskustan ala-aste 	Keskustan kansakoulu valmistui vuonna 1953. (Arkkitehti Hannu K. Vainio)	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R32	Aravatalo	Kankaanpään ensimmäinen aravakerrostalo As Oy Kankaanpään kauppakulma 1950-luvun alusta Keskuskadun varrella.	Paikallisesti arvokas kohde. R, H • KYO
R33	Ent. osuus-kauppa	Keskuskadun ja torin varrella, rakennettu 1950-luvulla. Peruskorjattu vuonna 1995.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M KYO
R34	Päiväkotijalava	Tyypillistä 50-luvun arkkitehtuuria edustava rakennus, entinen Reima Oy:n toimitusjohtajan yksityistalo, suunnitellut arkk.tsto Lappi-Seppälä.	Paikallisesti arvokas kohde. R • YK sr-1

R35	Yhdyspankki	Arkkitehti Jaakko Tähtisen mallipiirustuksen mukainen pankkitalo 50-luvulta, säilynyt alkuperäisessä asussaan.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-2
R36	Osuuspankin talo	Vuonna 1951 valmistunut rapattu liiketalo, vesitorneineen omaleimainen rakennus.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-2 Ak sr-3
R37	Kankaanpään siunauskappeli	Kankaanpään siunauskappeli on valmistunut vuonna 1956 arkkitehti Matti Haapalan laatiman suunnitelman mukaan. Kappelia ympäröi hautausmaa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-1.
R38	Räikkeen ateljeetalo	Arkkitehti Kalle Räikkeen suunnittelema ateljeetalo kuvanveistäjä Kauko Räikkeelle, 1952.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R39	Kankaanpään kaupungintalo	Arkkitehdit Kaija ja Heikki Siren ovat suunnitelleet Kankaanpään kaupungintalon, joka valmistui 1967. Rakennuksen julkisivut ovat punatiiltä.	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • SK kh-398 • YK sr-1
R40	Seurakuntakeskus	Kankaanpään seurakuntakeskus on rakennettu vuonna 1971 arkkitehtien Kaija ja Heikki Sirenin laatiman suunnitelman mukaan.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-1
R41	Liikuntakeskus	Vuosina 1970 ja 1975 rakennettu liikuntakeskuksen uima- ja palloiluhalli liittyy Kaija ja Heikki Sirenin Kankaanpään suunnitteleminen julkisten rakennusten joukkoon. Uimahallin peruskorjaus ja laajennus valmistui 1995 ja rakennusryhmää täydentävä jäähalli 1994 (Siren Arkkitehdit Oy).	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-1
R42	Reima Oy	Reima Oy:n tuotantolaitokset ja toimitusjohtajan asuinrakennus on rakennettu vuonna 1970 arkkitehti Timo Penttilän laatiman suunnitelman mukaan.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-1
R43	Kankaanpään kuntoutuskeskus	Laadukasta modernia arkkitehtuuria. Arkkitehti Helamaa & Heiskanen, valmistui 1991.	Paikallisesti arvokas kohde. R • KYO
R44	Kiint. Oy Kankaanpään Virastokeskus	Kankaanpään punatiilistä arkkitehtuuriperinnettä jatkava virastotalo, joka sisältää valtion ja kunnan tiloja. Kutsukilpailu 1988. Valmistui 1992. Arkkitehtuuritoimisto Kouvo & Partanen.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R45	Kankaanpään taidekoulu	Euroopan kauneimpia uusia taidekoulurakennuksia. 1995. Arkkitehtuuritoimisto Kouvo & Partanen.	Seudullisesti arvokas kohde. R • KYO
Hapua			
R46	Joukasen talo	Rakennusryhmä lähellä Karvian jokea.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R47	Tuomisaaren talo	Rakennusryhmä lähellä Karvian jokea.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R48	Hapuan koulu	Rakennettu 1950-luvulla.	Paikallisesti arvokas kohde. R, H • KYO
Niinisalo – alueet			
A 12a	Niinisalon varuskunta-alue	Niinisalo valittiin valtakunnalliseksi reservin harjoituskeskukseksi 1930-luvun puolessa välissä. Lamellikasarmin rakennustyö alkoi 1935, ja ensimmäiset kertausharjoitukset pidettiin 1936. 1947 Niinisalosta tuli varuskunta. Varuskunta-alueesta on muodostunut omaleimainen, eri aikakausille tunnusomaisista rakennuksista koostuva yhdyskunta. (Kts. R54-R61.)	Valtakunnallisesti arvokas kohde. R, H

A 12b	Niinisalons varuskunnan asuntolualue	Niinisalons varuskunta-alueella on edustava valikoima yhtenäisesti rakennettuja asuntoluuetta kolmelta vuosikymmeneltä. Näistä vanhin on 1937 rakennettu aliupseerien asuntoluue Rantakylä. Ns. sushitalot on rakennettu vuosina 1948-49 ja selvaag-menetelmällä rakennetut asuintalot vuosina 1957-58. 1950-luvulta on kerrostalo "Neljäseiska". (Kts. R56.)	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • SK- kh-405 • YK EP/s
A13	Niinisalons asemakylä	Keskustan kyläraitti, parhaimmillaan ollut mm. 7 kahvilaa, kuten "Linnunlaulu", "Leivo", "Hiillos", "Mattsson", "Saimaa". (Kyläkuvaan kuuluneet merkittävät rakennukset Saloharju ja elokuvateatteri Kino Mars ovat tuhoutuneet tulipaloissa.)	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AP/s
Niinisalo – rakennukset			
R49	Mattilan talo	Niinisalons asemakylän vanhimpia rakennuksia. Kaunis päärakennus on 1800-luvulta. Kaunis hyvin säilynyt pihapiiri.	Paikallisesti arvokas kohde. R, H • KYO
R50	Ylikosken talo, Jokivarsi	Kylän vanhimpia tiloja. Kaunis pihapiiri. Päärakennus vuosisadan alusta, vanhoja aittoja. Talon mylly vähän matkan päässä on tuhoutunut 1990-luvun puolessa välissä. Myllärin kaunis mökki on säilynyt.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R51	Uusitalo, Jokivarsi	Vanha päärakennus ja aitta kauniissa pihapiirissä Naurisjoen pientareella.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R52	Niinisalons vanha kansakoulu	Yksi harvoista säilyneistä puukouluista. Kaunis puujugend-piirteitä omaava rakennus, jossa toimi koulu 1910-67. Rakennus toimii nykyään maamiesseuran talona.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R53	Jussilan talo	Funkispiirteitä omaava entinen Kiparin kauppa. Rakennus on näkyvällä paikalla kyläkuvaissa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R54	Niinisalons lamellikasarmi	Puolustusvoimien kertausharjoituskeskukseksi vuonna 1935 rakennettu kasarmirakennus. Funktionalistinen lamellirakennus suunniteltiin puolustusministeriön rakennusosastolla, arkkitehtinä Kalle Lehtovuori.	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • SK kh-90 • YK sr-1
R55	Niinisalons varuskunnan sairaala	Niinisalons varuskunnan sairaala on rakennettu vuonna 1937. Se on säilyttänyt hyvin arkkitehtonisesti edustavan funktionalistisen ilmeensä. (Arkkitehdit Kalle Lehtovuori ja Pirkko Kiianlinna.)	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • SK kh-406 • YK sr-1
R56	Upseeritalo	Upseereille tarkoitettu funktionalistinen asuinkerrostalo varuskunnan asuntoluueella Valkiajärven rannalla. Valmistunut 1939. Komendantin asunto ylimmässä kerroksessa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-1
R57	Sotilaskoti	Entinen lottakahvila 1940-luvulta. Kunnostettu kauniisti 1990-luvulla.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R58	Esikuntarakennus	Vuonna 1940 valmistunut funktionalismia edustava rakennus. Ikkunat uusittu.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R59	Nyk. komendantin toimisto	Varuskunta-alueen vanhin rakennus 1930-luvun alusta.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R60	YK-koulutuskeskus	Funktionalismin perinteitä hyvin jatkava uusi koulutuskeskus 1990-luvulta. (Arkkitehti Marjukka ja Hirvo Tyynilä.)	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R61	Hevostallit	1930-luvun lopulla valmistuneet hevostallit ovat säilyneet sisätiloiltaan alkuperäisinä ja ne toimivat vieläkin alkuperäisessä tarkoituksessaan. Tallit on vuokrattu Niinisalons ratsastajat ry:lle.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO

R62	Niinisalonen läntinen kansakoulu	1950-luvun alussa rakennettu iso kansakoulu. Rakennuksessa sijaitsee nykyään Kankaanpään kaupunginmuseo.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R63	Niinisalonen rautatieasema	Hyvin säilynyt paikallishistorian kannalta merkittävä rakennus.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr-1
R64	Ent. Kino Marsin hoitajan talo	Palaneen Kino Marsin hoitajan asunnoksi rakennettu omaleimainen 2-kerroksinen puurakennus vuodelta 1940.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
Taulunkylä			
R66	Haapaniemi, Taulunkylä	Kaunis pihapiiri. Päärakennus vuosisadan vaihteesta. Kauniit kuistit, pihapiirissä vanhoja aittoja.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
Korvaluoma			
R67	Korvaluoman vanha koulu	Kaunis vanha koulurakennus, jonka arvo palautuisi, jos ikkunat palautettaisiin alkuperäiseen asuunsa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
Ala-Honkajoki ja Kyynärjärvi			
R68	Luomaniemi, Ala-Honkajoki	Karvianjoen rantamaisemaan liittyvän Luomaniemen vanhan talonpoikaistilan rakennukset sijaitsevat nelimäisen pihan ympärillä. Uusrenessanssivaikutteinen päärakennus on 1800-luvun lopulta. Pilattu peruskorjauksella.	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • SK kh-88
R70	Honkasalo, Hongankylä, Ala-Honkajoki	 Vanhoja rakennuksia. Mainittu osana Karvianjoen kulttuurimaisemaa.	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R71	Velhonoja, Ala-Honkajoki	 Kaunis vanha päärakennus 1800-luvun lopulta.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R72	Riihiluoma	 Pitkä rauhallinen päärakennus 1800-luvun loppupuolelta.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R73	Vanhatalo, Kyynärjärvi	Tärkeä osa arvokasta kulttuurimaisemaa. Mainittu osana Karvianjoen kulttuurimaisemaa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M
R74	Linnamäen kyläkauppa	Vielä toimiva pieni kyläkauppa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R75	Kiviojan talo, Ala-Honkajoki	Kaunis vanha päärakennus ja pihapiiri.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
Venesjärvi – kulttuurihistoriallisesti merkittävät alueet			
A14	Tuomikosken alue	Luomajärventien varressa oleva vanhojen rakennusten tiiviisti rakennettu ryhmä. Rakennukset muodostavat kylän portin.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AO/s, AM/s
A15	Vanhatalon alue	Aikanaan Vanhatalosta ja Venemäestä jakaantuneet tilat muodostavat yhtenäisen isompien tilakeskusten alueen. Alueella on myös yksi pienempi torppa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AM/s, AO/s
A16	Lindbergin alue	Tiiviisti rakennettu alkuaan torpista koostuva alue muodostaa mielenkiintoisen pienempien rakennusten alueen.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AO/s

A17	Junnilan alue	Junnila ja siitä erotettu Raiskio muodostavat yhtenäisen isompien tilakeskusten alueen Venesjärventien ja Klanipääntien risteykseen.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AM/s
A18	Venesjärvitilan alue	Aikanaan Venesjärvi-tilasta erotettujen Mattila, Yrkkölä, Jussila ja Anttila tilojen tilakeskukset muodostavat tärkeän osan kylän ilmeestä.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AM/s
A19	Koskin alue	Asuin- ja kesämökkikäytössä ollut alue, jonka rakennukset ja muut rakennelmat ovat omaperäisiä.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AO-r/s
A20	Tuomolan alue	Tuomola ja siitä erotettu Alitalo ovat alueelle tyypillisiä vanhoja tilakeskuksia.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AM/S
A21	Tommilan alue	Tyypillinen torpparirakennus, jonka pihapiirissä luhti. Sijaitsee Venesjärventien varressa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M. • YK AO/s
A22	Nokanpään alue	Vanhat rakennukset muodostavat kylän portin Kankaanpäästä tultaessa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK AO/s
Venesjärvi – rakennukset			
R76	Myllykankaan päärakennus	Alkuperäiskunnossa säilyneet, kylälle tyypilliset keskikokoiset rakennukset Luomajärventien varressa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr
R77	Uudentalon päärakennus ja luh-tiaitta	Tyypillinen 1900-luvun alun suurempi tilakeskus. Venesjärven ensimmäisiä tiloja. Alueelle tyypillinen luhti, jossa hienot ovat.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr
R78	Kotimaan päärakennus ja aitta	Tyypillinen 1900-luvun alun pienempi torppa ja pihapiiri. Erikoinen aitta, jonka alaosa on kellari. Venesjärventien varressa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr
R79	Raiskion aittarivi	Harvinaisen pitkä aittarivi aivan Venesjärventien varressa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr
R80	Vanhan Junnilan päärakennus	Tyypillinen 1900-luvun alun suurempi päärakennus. Hienoja puukuvioita julkisivuissa. Venesjärven ensimmäisiä tiloja.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr
R81	Koulun navetta	1900-luvun alkupuolella rakennettu hirsirunkoinen navetta, jossa ehkä Kankaanpään ensimmäinen betonivälipohja.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr
R82	Lehtisen kauppa	1900-luvun alkupuolen asun kunnostettu kaupparakennus Venesjärventien ja Venestien risteyksessä.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr
R83	Mattilan päärakennus	Tyypillinen 1900-luvun alun suurempi päärakennus. Alueelle tyypillinen kuisti. Venesjärven ensimmäisiä tiloja.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr
R84	Riihimäen kivi-navetta	Ainoa kylällä säilynyt kivi-navetta.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr
R85	Yrkkölän päärakennus	Tyypillinen 1900-luvun alun suurempi tilakeskus. Kunnostettu. Venesjärven ensimmäisiä tiloja.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr
R86	Vanha lava	1940-luvulla rakennettu vanha lava. Tärkeä osa kylän historiaa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr
R87	Tuomolan päärakennus	Ulkopuolelta 1900-luvun alkupuolen asussa oleva päärakennus. Hirsi pinnalla. Venesjärven ensimmäisiä tiloja.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • YK sr
R88	Venesjärven kansakoulu	1950-luvulla rakennettu.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R89	Rajasalon talo, Venesjärvi	Venesjärvelle vievän tien varressa lähellä Karvianjokea.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R90	Latvajärven talo, Leväjärv, Veneskosken kylä	Kaunis rakennus ja pihapiiri.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO

Veneskoski			
R91	Kansakoulu	Puinen kansakoulu.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R92	Nylundin talo 	Kaunis rakennusryhmä, jossa useita hirsirakennuksia vuosisadan alkupuolelta. Rinteeseen rakennettu navetta, savusauna, sikala ja suuli ja riihi.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
Luomajärvi			
R93	Luomajärven vanha kansakoulu	Koulu sijaitsee keskeisellä paikalla Ässälän kulmalla.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R94	Pönttölän kauppa, Ässälän kulma 	Maantien mutkassa sijaitseva erikoisen muotoinen ent. kauppa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
Karhoismaja			
R95	Hemian talon aitat 	Hemian talon vanhoista rakennuksista on säilynyt kaksi vanhaa aittaa. Aitat sijaitsevat niin keskeisesti kylässä, että niillä on suuri merkitys maisemaan.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R96	Jussilan torppa 	Kaunis rakennuskokonaisuus. Vanha hirsinen päärakennus ja yksinkertainen aittarivi. Rakennukset ovat tyhjillään, joten niiden säilyminen on epävarmaa.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
Vihteljärvi			
R97	Rajala	Rajala on kaunis, pieni asuinrakennus vuodelta 1931 Vihteljärventien varrella. Rakennusta on korjattu 1984. Ulkoasultaan rakennukset ovat melko alkuperäiset.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
R98	Kujala	Asuinrakennuksen vanhin osa n 1900. Laajennettu 1920-luvulla. Kujansuu sijaitsee Kuninkaanlähteelle johtavan tien varressa näkyvällä paikalla. Se on kaunis, hyväkuntoinen aikansa edustaja. Kujansuun alkuperäinen asu on säilynyt, myös sisällä.	Paikallisesti arvokas kohde. R M • KYO
R99	Kulhua	Maisemallisesti tärkeällä paikalla. Yksi Vihteljärven vanhimpia tiloja ja on ollut samalla suvulla pitkään. Suurin osa rakennuksista vanhoja.	Paikallisesti arvokas kohde. R H M • KYO
R100	Seppälä-Puuska	Maisemallisesti arvokkaalla paikalla. Tiilinen 1930-luvulta oleva päärakennus poikkeaa Vihteljärven muusta rakennuskannasta.	Paikallisesti arvokas kohde. R M • KYO
R101	Puuska	Puuska on yksi Vihteljärven vanhimista tiloista. Päärakennus 1903. Hyväkuntoiset rakennukset muodostavat tyylikkään kokonaisuuden.	Paikallisesti arvokas kohde. R H M • KYO
R 102	Koskela 	Koskelan rakennukset ovat aivan Koskelantien varressa ja näkyvät pitkälle Vihteljärven suuntaan. Vanha asuinrakennus ja navetta 1920-luvulta.	Paikallisesti arvokas kohde. R M • KYO
R 103	Sikala	Sikala on kylän vanhimpia taloja. Piharakennuksessa oli alakansakoulu aina vuoteen 1959 asti. Sikalan rakennukset ovat maisemallisesti näkyvällä paikalla.	Paikallisesti arvokas kohde. R H M • KYO

R 104	Mattila 	Mattilan pihapiirissä on kolme vanhaa hyvin säilynyttä aittarakennusta. Aittarakennukset ovat aukealla, näkyvällä paikalla.	Paikallisesti arvokas kohde. R M • KYO
R 105	Voipio 	Voipio on Kankaanpään parhaiten säilyneitä pihapiirejä. Rakennukset ovat säilyttäneet alkuperäisen asunsa. Myös asuinrakennuksen tupa on vanha ja hyvin säilynyt.	Seudullisesti arvokas kohde. R M • KYO
R 106	Luoma	Luoman asuinrakennus on vanha ja alkuperäisasuinen noin vuodelta 1870. Kaunis kuisti. Pihapiirissä on myös luhtiaitta vuodelta 1934 ja vanha aitta.	Paikallisesti arvokas kohde. R M • KYO
R 107	Riihiluoma	Pihapiiri on säilynyt vanhan mallisena ja rakennukset ovat säilyttäneet alkuperäisen asunsa. Vanha aitta- ja tallirivi, sekä navetta. Päärakennus on uusi.	Paikallisesti arvokas kohde. R M • KYO
R 108	Polvi	Vanha, iso tilakeskus näkyvällä paikalla. Asuinrakennus on tyypillinen 1900-luvun alun iso asuinrakennus.	Paikallisesti arvokas kohde. R M • KYO
R 109	Ruonila	1920-luvun iso tilakeskus. Erikoinen, komea asuinrakennus näkyy kauas Laviantielle.	Paikallisesti arvokas kohde. R M • KYO
R 110	Setälä 	Keskikokoinen tilakeskus, melko alkuperäisasuinen vuosisadan vaihteesta. Näkyvällä paikalla. Setälän pihapiiristä aistii vuosisadan alun hengen.	Paikallisesti arvokas kohde. R M • KYO
R 111	Rajala	Entinen torppa vuosisadan vaihteesta, rakennukset ovat säilyneet hyvin lähes alkuperäisinä.	Paikallisesti arvokas kohde. R • KYO
R 112	Ruonin kansakoulu	1930 valmistunut kansakoulu vilkkaasti liikennöidyn Laviantien varressa. Nykyään kesäasuntona.	Paikallisesti arvokas kohde. R H M • KYO
R 113	Koura	Iso vanha tilakeskus näkyvällä kauniilla paikalla. Pihapiirissä monta komeaa, alkuperäisasuista rakennusta. Pihapiirissä kaksi asuinrakennusta vuosilta 1906 ja 1915.	Paikallisesti arvokas kohde. R M • KYO
R 114	Susilahti	Asuinrakennus vuodelta 1914 on säilynyt alkuperäisessä asunsa. Pihapiirissä on myös muita vanhoja rakennuksia.	Paikallisesti arvokas kohde. R • KYO
R 115	Maamiesseurantalo Toukola 	Keskeisellä paikalla sijaitseva kaunis seurantalokompleksi. Kaunista kokonaisuutta häiritsee hieman myöhemmin rakennettu laajennussiipi.	Paikallisesti arvokas kohde. R , M • KYO
R 116	Kuninkaanlähden lomahotelli	Rakennus valmistui keväällä 1939. Rakennuksen suunnitteli rakennusmestari Erkki Lehtinen.	Paikallisesti arvokas kohde. R , M • KYO
Tiet ja sillat			
T1	Kyrönkankaantie	Mahdollisesti jo keskiajalla syntynyt kangastie johtaa Mouhijärven Häijäältä Kyröskoskelle ja sieltä helppokulkuisia Hämeenkaan ja Pohjankankaan hiekkaharjuja pitkin Niinisalon ja Karvian kautta Pohjanmaalle. Raivattuna tienä se mainitaan jo 1556. Kohde jatkuu Jämijärven ja Karvian puolella.	Valtakunnallisesti arvokas kohde. H, M • SK kh-79
T2	Vanha Kankaanpää - Pori maantie	Vanhaa maantietä on jäänyt jäljelle Leppäruhkan vanhan risteyksen kohdalle, kun uutta tietä on oikaistu.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
T3	Soikan silta Veneskoskella 	Vanhan Pori-Parkano maantien silta Karvian joen yli. (1918-1919.)	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO

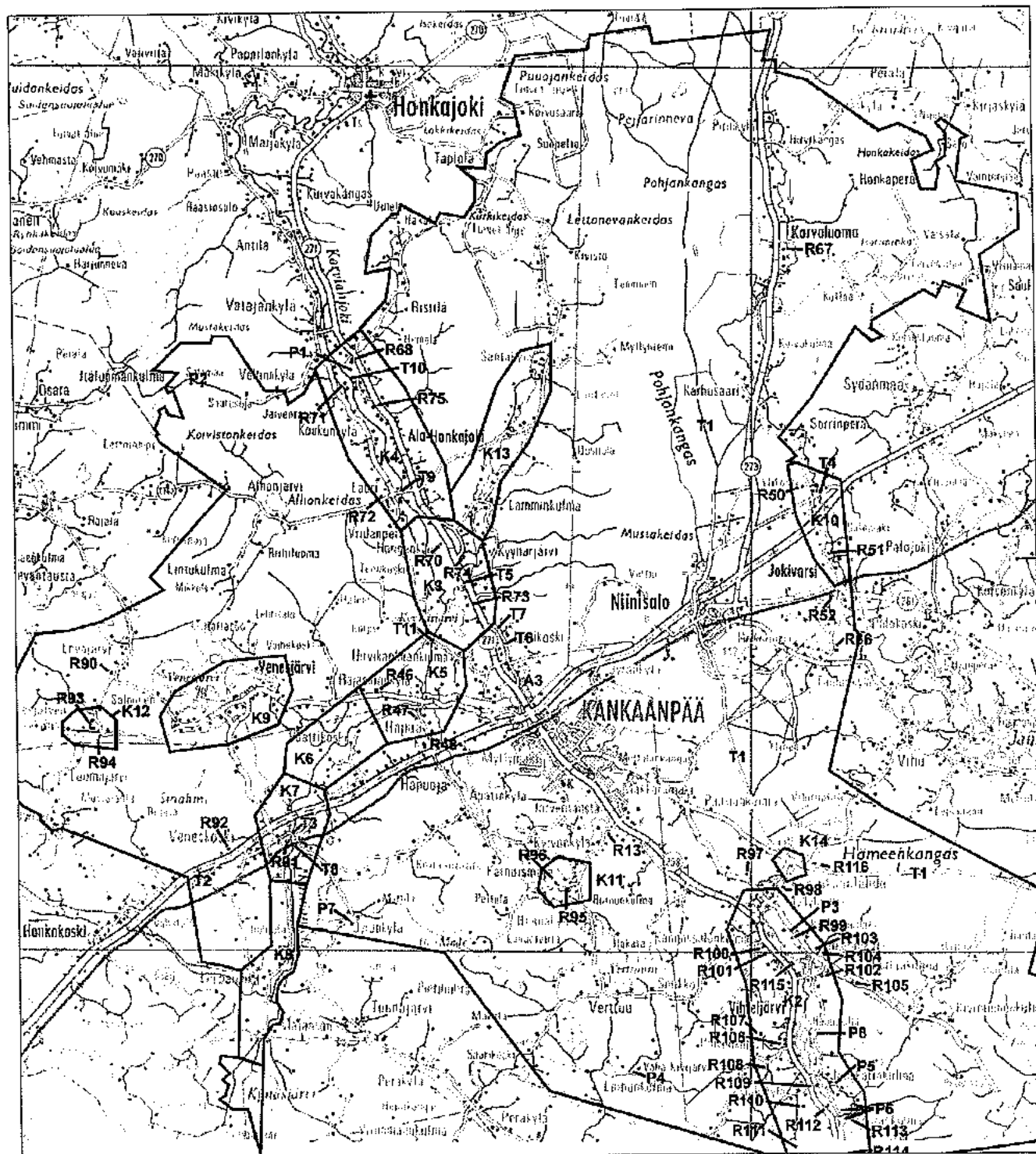
T4	Vesasen silta 	Naurisjoen ylittävä vanha silta vanhalla Pori-Parkano-tiellä. Kauniin sillan kaiteet on rakennettu pitkistä jyrkeistä kivilohkareista. Alhaalla kulkee Naurisjoki kauniissa, syvässä syrkeässä laaksossa.	Seudullisesti arvokas kohde. R, M • KYO
T5	Leppihalmeen silta Kyynärjärvenellä	Kankaanpää - Honkajokimaantie. Pukanluoman yli johtava yksikaarinen kivisilta on vuodelta 1898. Se sijaitsee aivan uuden sillan vieressä.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
T6	Narilan silta, Lohikoski	Vanha Kankaanpää - Honkajokimaantie. Kaksikaarinen kaunis, pieni kivisilta.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
T7	Heinisilta, Vuorenmaa	Vanha Kankaanpää - Honkajokimaantie. Vähän matkaa Lohikoskelta Kyynärjärvelle päin. Pieni huomaamaton silta.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
T8	Rautatiesillat Veneskoskella 	Rautatiesilta Karvianjoen yli ja silta maantien yli.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
T9	Laurin silta 	Vanha teräksinen maantiesilta Karvianjoen yli Ala-Honkajoella.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
T10	Kovaluoman kävelysilta	Velhonojan talolta Kovaluoman talolle johtava kävelysilta Karvianjoen yli.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO
T11	Hirvikankaan riippusilta	Teräksinen riippusilta Karvianjoen yli.	Paikallisesti arvokas kohde. R, M • KYO

Perinnemaisemat

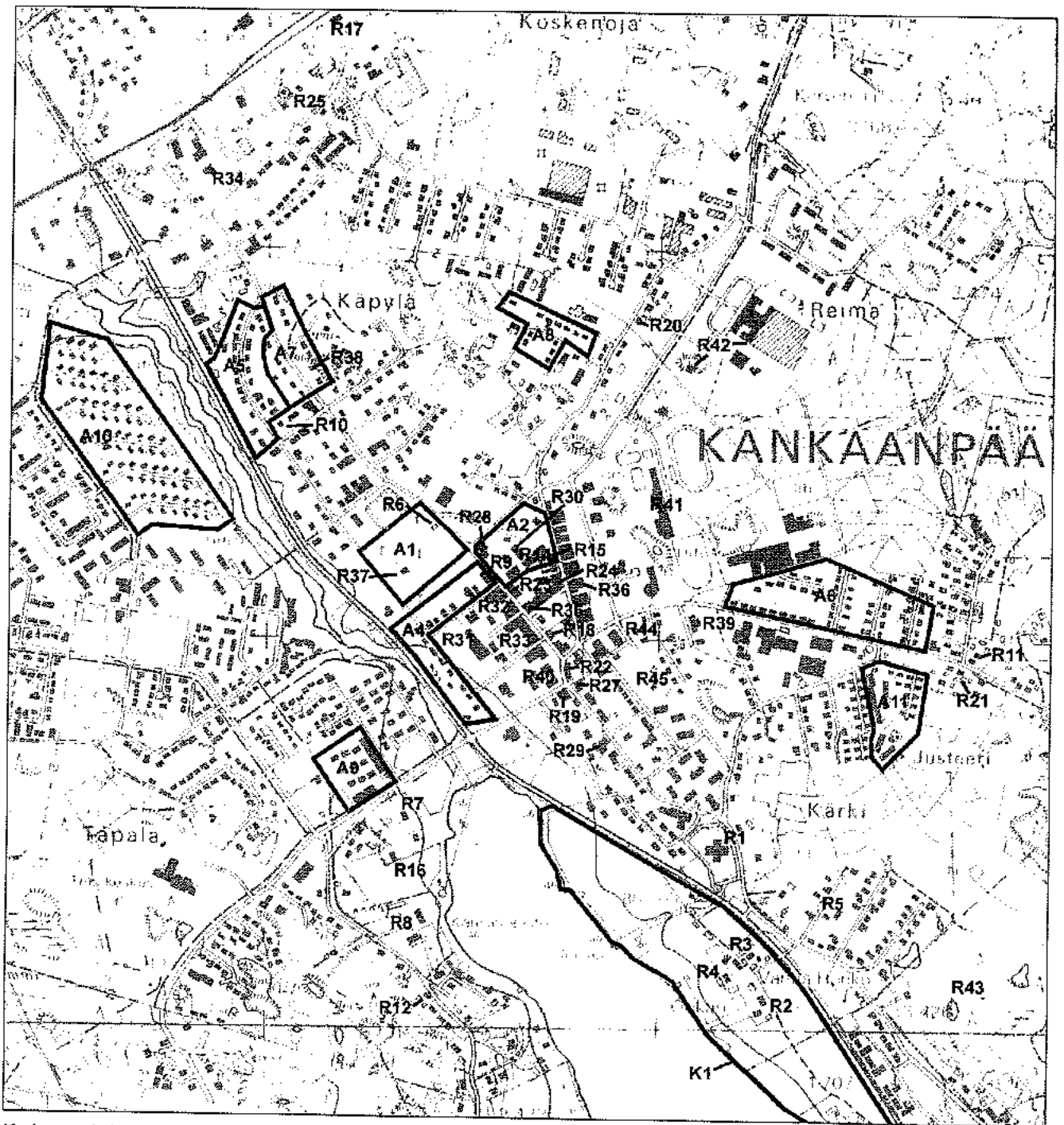
P1	Kavokosken laidun, Ala-Honkajoki	Kankaanpäästä Honkajoelle johtavan tien länsipuolella, Velhonojan-kylän tienoilla on laidun, johon kuuluu metsäalueiden lisäksi edustavia niitty- ja hakalaikkuja. Syväälle maaperään kovertunut hietainen purolaakso on maisemallisesti viehättävä.	Maakunnallisesti arvokas perinnemaisema.
P2	Salomaan laitumet, Ala-Honkajoki	Kankaanpään ja Honkajoen rajalla Velhonkylästä 4 km länteen Osaran suuntaan kulkevan pikkutien varrella on metsäinen ja soinen laidun, jolla on pidetty karjaa 1920-luvulta lähtien. Vuonna 1993 siellä laidunsi muutama lehmä sekä hieho.	Maakunnallisesti arvokas perinnemaisema.
P3	Kulhuan laitumet, Vihteljärvi	Kulhuan laitumet sijaitsevat Vihteljärven-Niemenkylän valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella, Kankaanpäästä kymmenisen kilometriä kaakkoon. Laidun alueiden väliin jäävä Kulhuan tilan pihapiiri on hieno puutarhoineen ja poikkeavan tyyllisine päärakennuksineen.	Maakunnallisesti arvokas perinnemaisema.
P4	Vähä-Kivijärven metsälaidun	Verttuun kylän eteläosassa, noin 15 km Kankaanpään keskustasta etelään on käytöstä poistunut metsälaidun, jonka monipuolisessa lajistossa on vielä nähtävissä laidunnuksen vaikutus. Mäen päällä sijaitsevilla aukiolla on tuoretta pienruohoniittyä, jolla vallitsevat mm. niittyleinikki, karhunputki, niittynätkelmä, kevätlinnunherne, metsävirna, ahomansikka ja metsäorvokki.	Paikallisesti arvokas perinnemaisema
P5	Jankkarin laitumet	Jankkarin laitumet sijaitsevat Kankaanpään kirkolta toistakymmentä kilometriä kaakkoon, Vihteljärven-Niemenkylän valtakunnallisesti arvokkaalla maisema-alueella. Haka sekä erityisesti peltojen keskellä sijaitsevat kalliosaarekkeet ovat maisemallisesti viehättäviä.	Paikallisesti arvokas perinnemaisema
P6	Kouran laitumet	Kouran laitumet sijaitsevat Vihteljärven-Niemenkylän valtakunnallisesti arvokkaana maisema-alueella, Kankaanpään kirkolta noin 12 kilometriä kaakkoon. Tilan pihanuljoo on hieno monilajisine puutarhoineen ja upeine rakennuksineen. Tilalla on emolehmiä ja lypsykarjaa.	Paikallisesti arvokas perinnemaisema

P7	Kankaron laitumet	Jyränkylässä, noin kymmenen kilometriä Kankaanpään keskustasta lounaaseen, sora- ja hiekkamaalla on pieniä lehmien ja nuoren karjan laitumia.	Paikallisesti arvokas perinnemaisema
P8	Haapasillan lam- mashaka	Kahdesta osa-alueesta koostuva Haapasillan lammashaka sijaitsee Vihteljärven-Niemenkylän valtakunnallisesti arvokkaana maisema-alueella, Kankaanpäästä toistakymmentä kilometriä kaakkoon. Tien itäpuolella on lampaiden laiduntama, harvaksen lehtipuita kasvava nurmilauha-valkoapilavaltainen tuore niitty.	Paikallisesti arvokas perinnemaisema

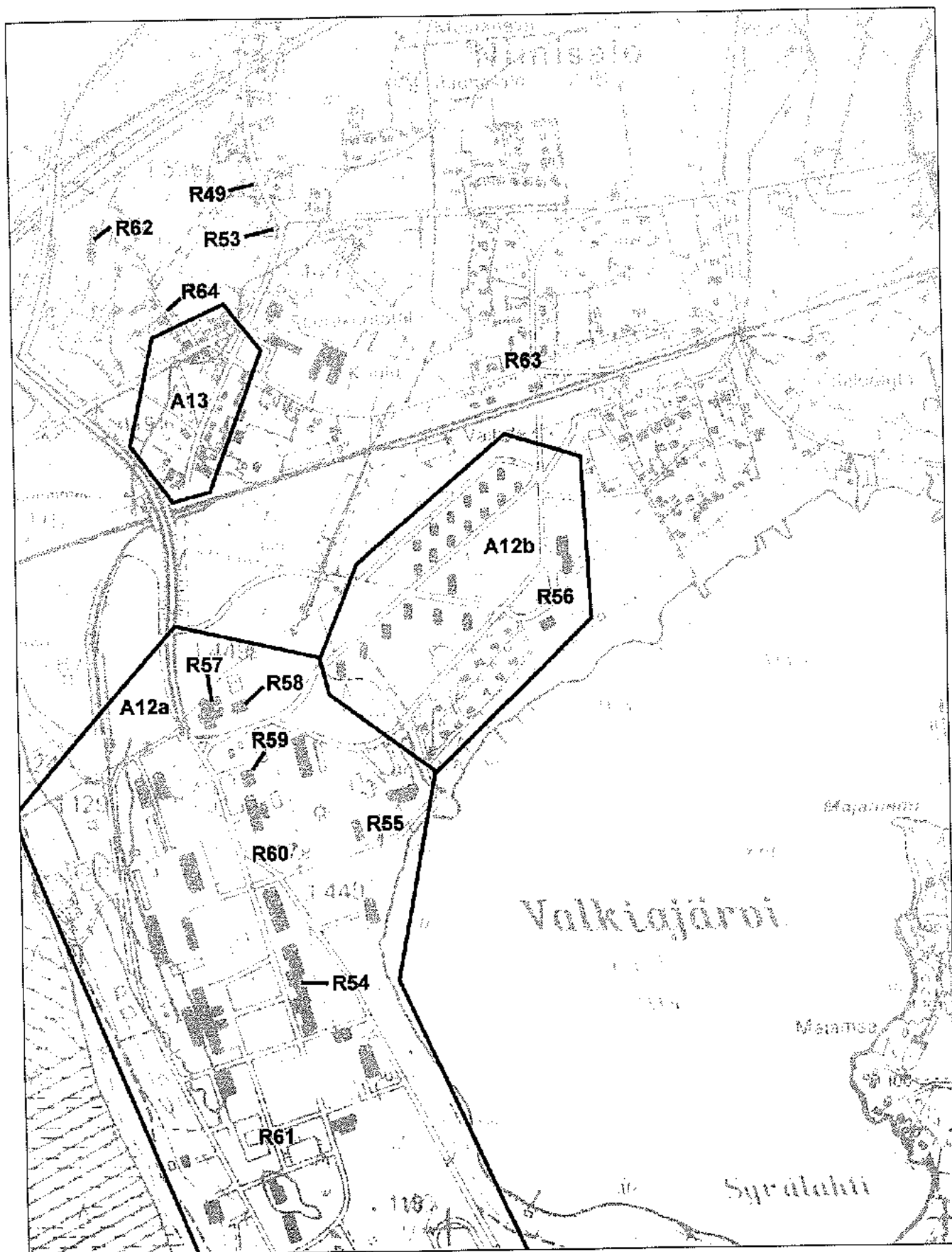
Kohdekartat

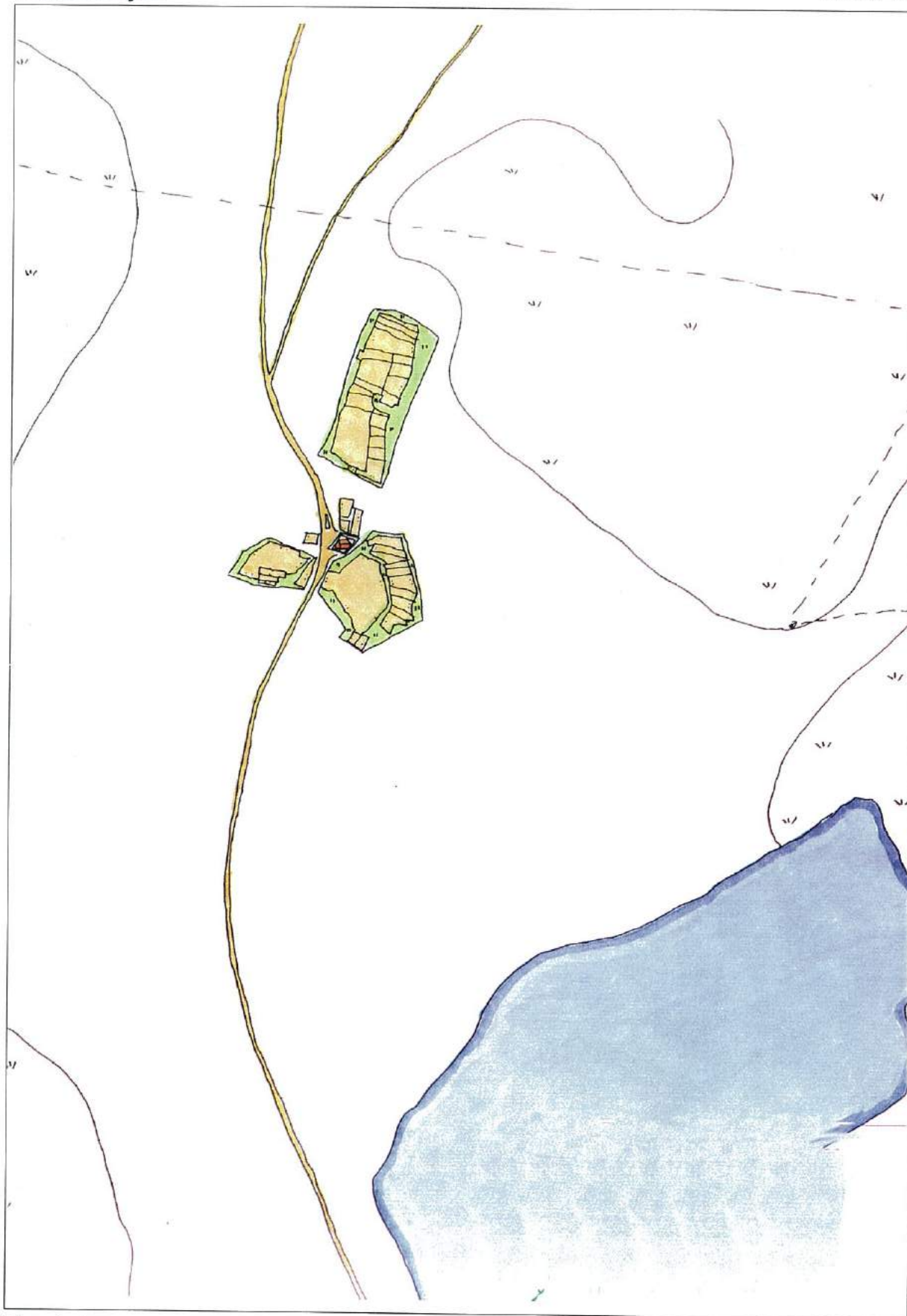
Koko kunta.

Keskustan kohteet

Niinisalon kohteet.

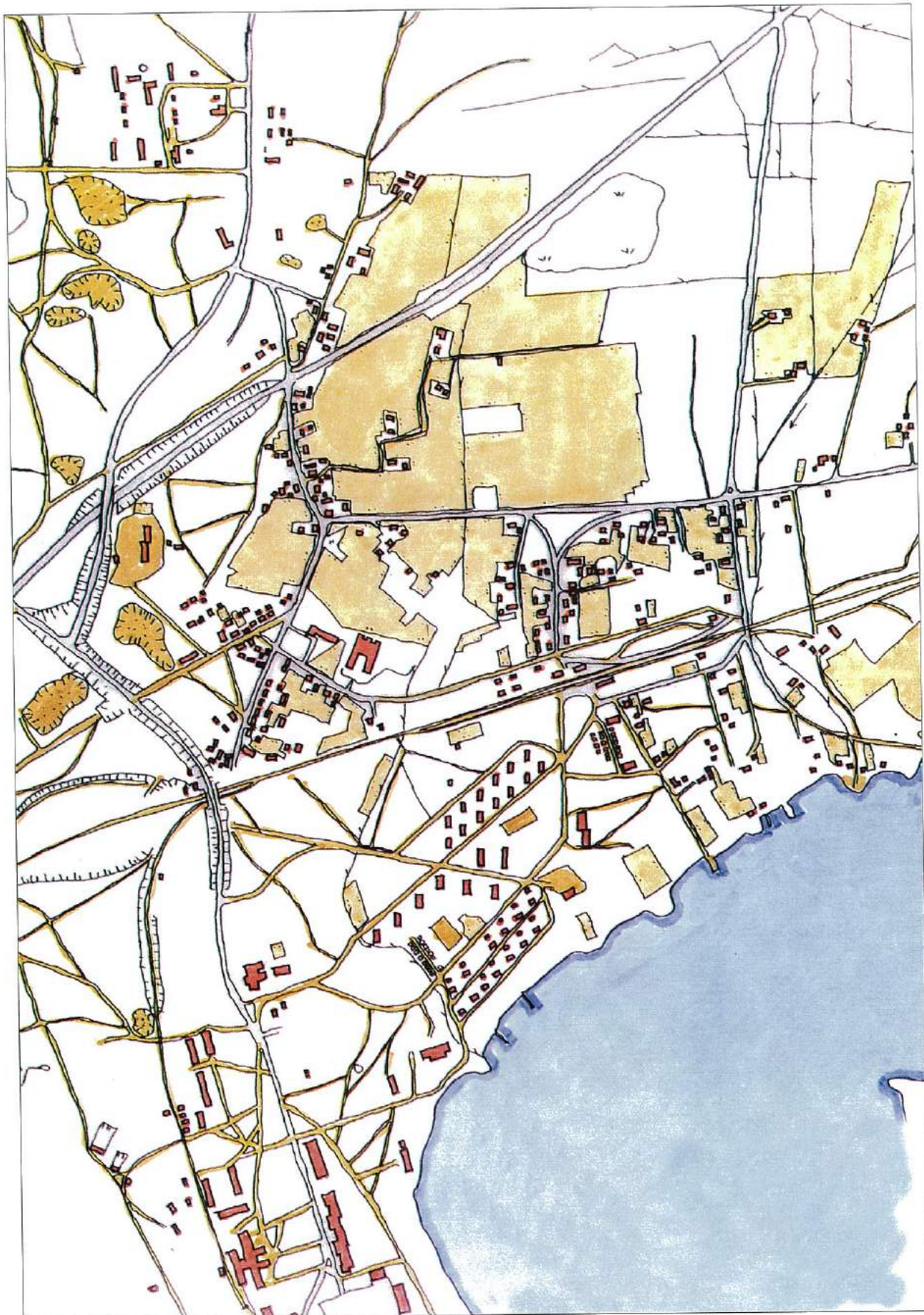
Niinisalon kylää vuonna 1800 isojaon kartan mukaan. Niinisalon asemakylän paikalla oli Niinisalon kestäkievari, joka sijaitsi nykyisen Kiparin mutkan paikalla. Kievarin ympärillä oli pieniä peltopalstoja, joiden välissä ja ympärillä oli niittyä. Kievarin pohjoispuolella Kyrönkankaan tieltä haarautui kylätie Naurisjoen varteen, jossa kylän varsinaiset talot sijaitsivat. Kyrönkankaan tie jatkoi kohden pohjoista ja Kyrön skanssia.

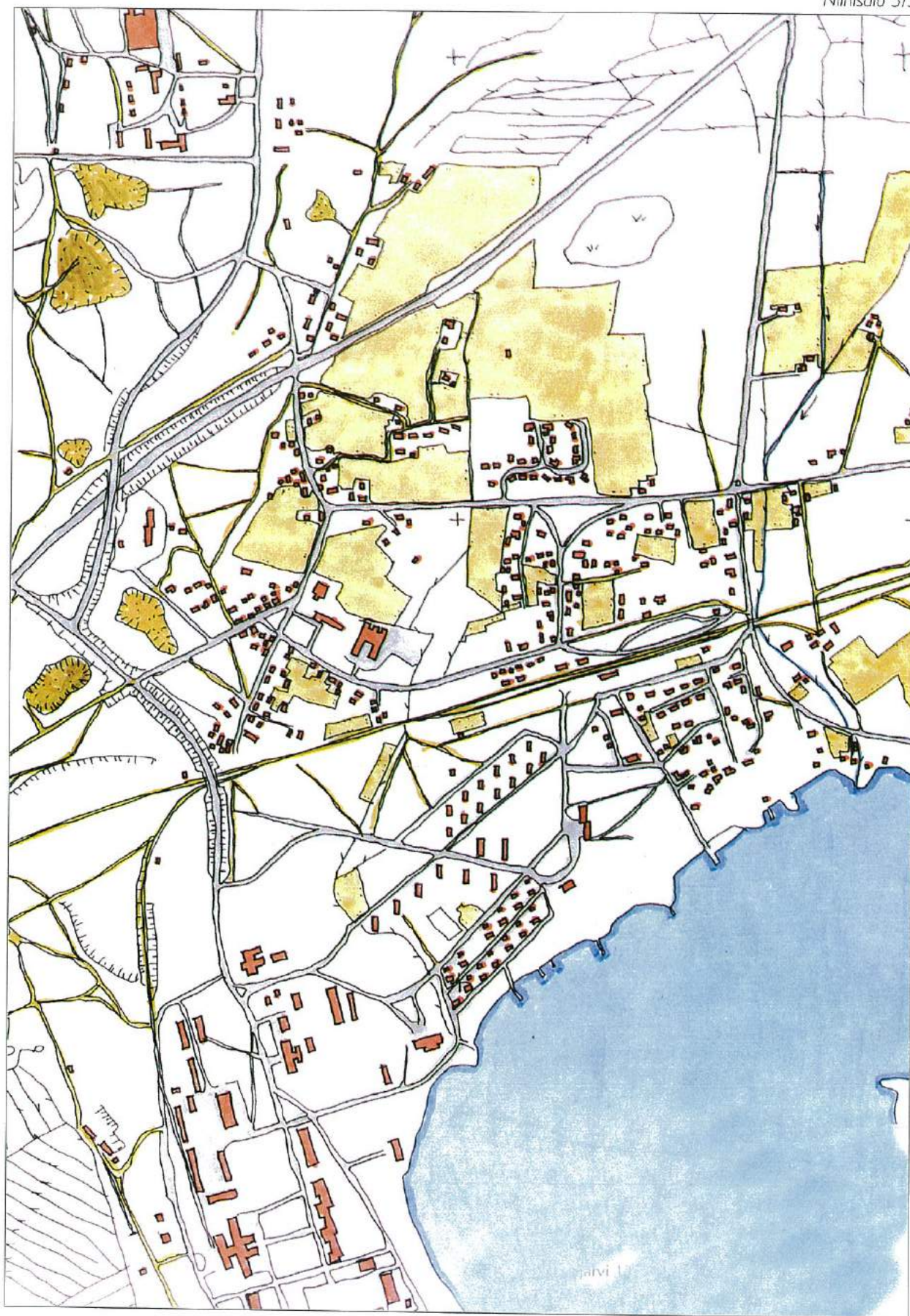
Niinisalon kylää vuonna 1937 topografigunnan ilmakuvaan mukaan. Varsinainen kylä sijaitsee entisen kestikievarin ympärillä Kiparin mutkassa. Kylän pellot ovat laajentuneet, kun metsää ja soita on raivattu pelloiksi. Rautatie ja kertausharjoituskeskus ovat juuri valmistuneet. Kylän kautta kulkevat maantiet Parkanoon ja Jämijärvelle.

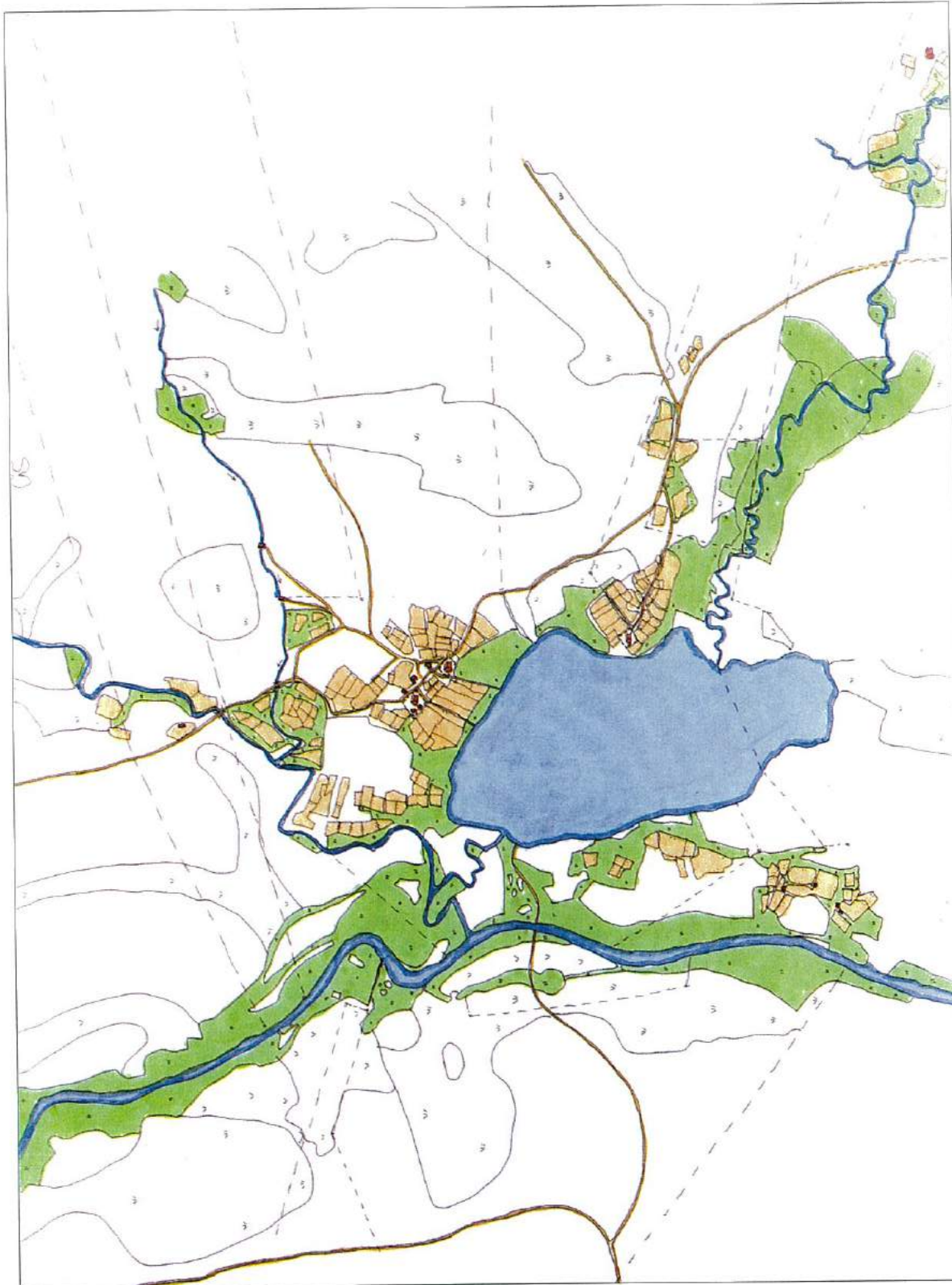
Niinisalon kylää 1940-luvun loppupuolella topografikunnan ilmakuvan mukaan. Kylän rakenne on hajonnut useisiin osiin: vanhin kylä on yhä entisen kestikievarin ympärillä. Varuskunnan ja kylän väliin on kasvanut uusi pieni liikekeskus. Aseman lähelle on syntynyt pientaloasutusta ja varuskunnalle on alettu rakentaa omaa asuntoaluetta.

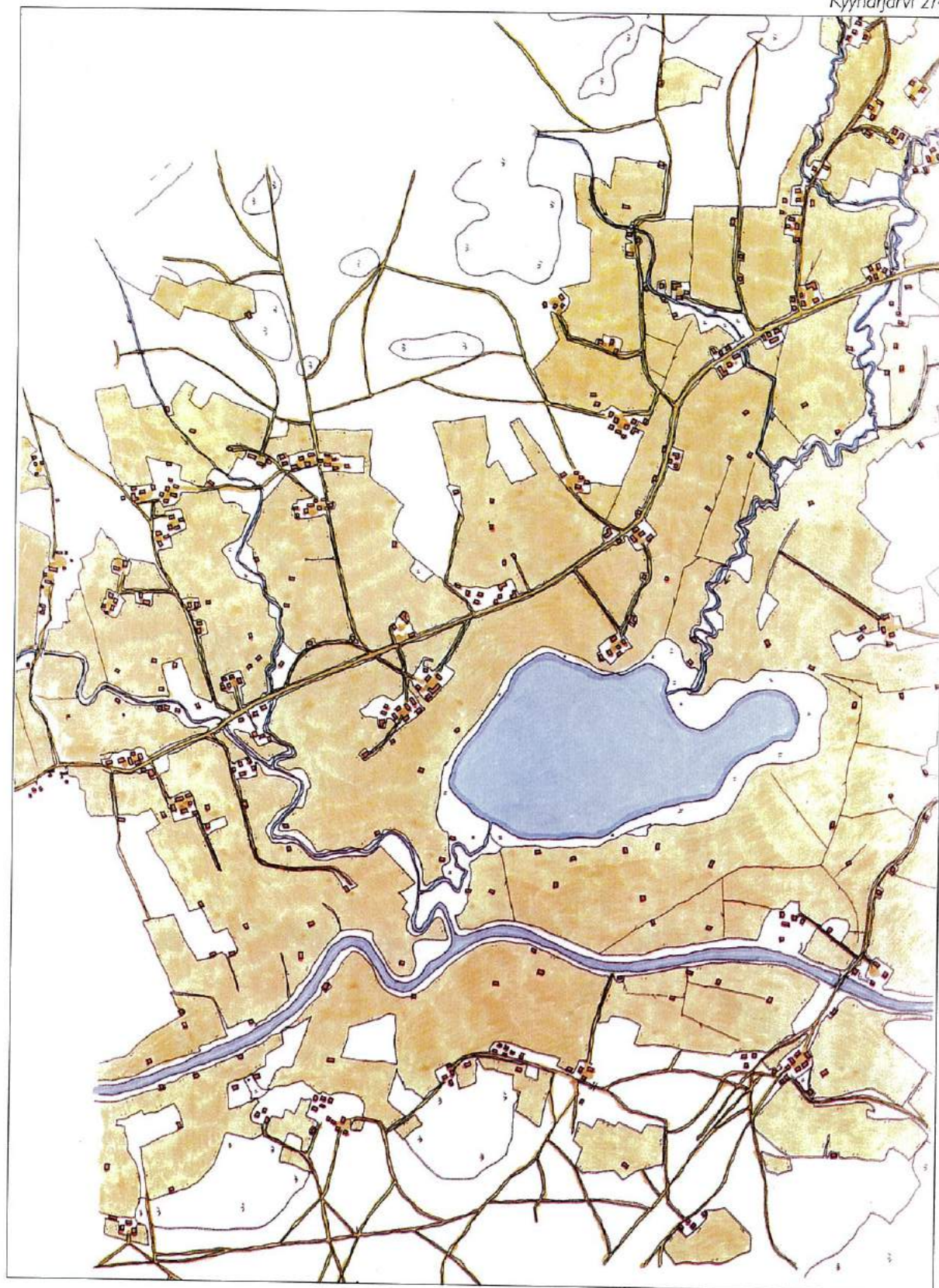
Niinisalon kylää 1967 peruskartan mukaan. Varuskunta-alue on kasvanut voimakkaasti. Kylän kasvu on kohdistunut tasaisesti eri puolille hajanaista kylärakennetta. Kylän pohjoisosan kautta on rakennettu uusi kylän ohittava Pori-Parkano maantie.

Niinisalon kylää 1985. Kylän rakenne on hajonnut edelleen, kun uusille alueille on alettu rakentaa omakotitaloja vahvistamattoman rakennuskaavan mukaan. Varuskunta on tullut entistä omavaraisemmaksi ja parantuneet liikennemuodot mahdollistavat palveluiden haun suoraan Kankaanpään keskustasta. Siviilikylän palvelutaso on laskenut.

Kyynäjärven ja Vuorenmaan kylä vuonna 1800 isojaan kartan mukaan. Kyynäjärven rannalla oli kolme taloa. Talojen ympärillä oli pieniä peltopaloja. Järven, joen ja purojen varret olivat niittyinä. Järven pinta oli jonkin verran nykyistä korkeammalla. Maantie mutkitteli talojen pihojen kautta. Pukanluomaan laskevan puron varressa oli kaksi myllyä. Karttaan on piirretty idästä tuleva polku, jonka mukaan Kyynäjärven kohdalla olisi ehkä ollut Karvianjoen ylityspaikka. Polku johti järven rantaan, jossa on saattanut olla venepaikka.

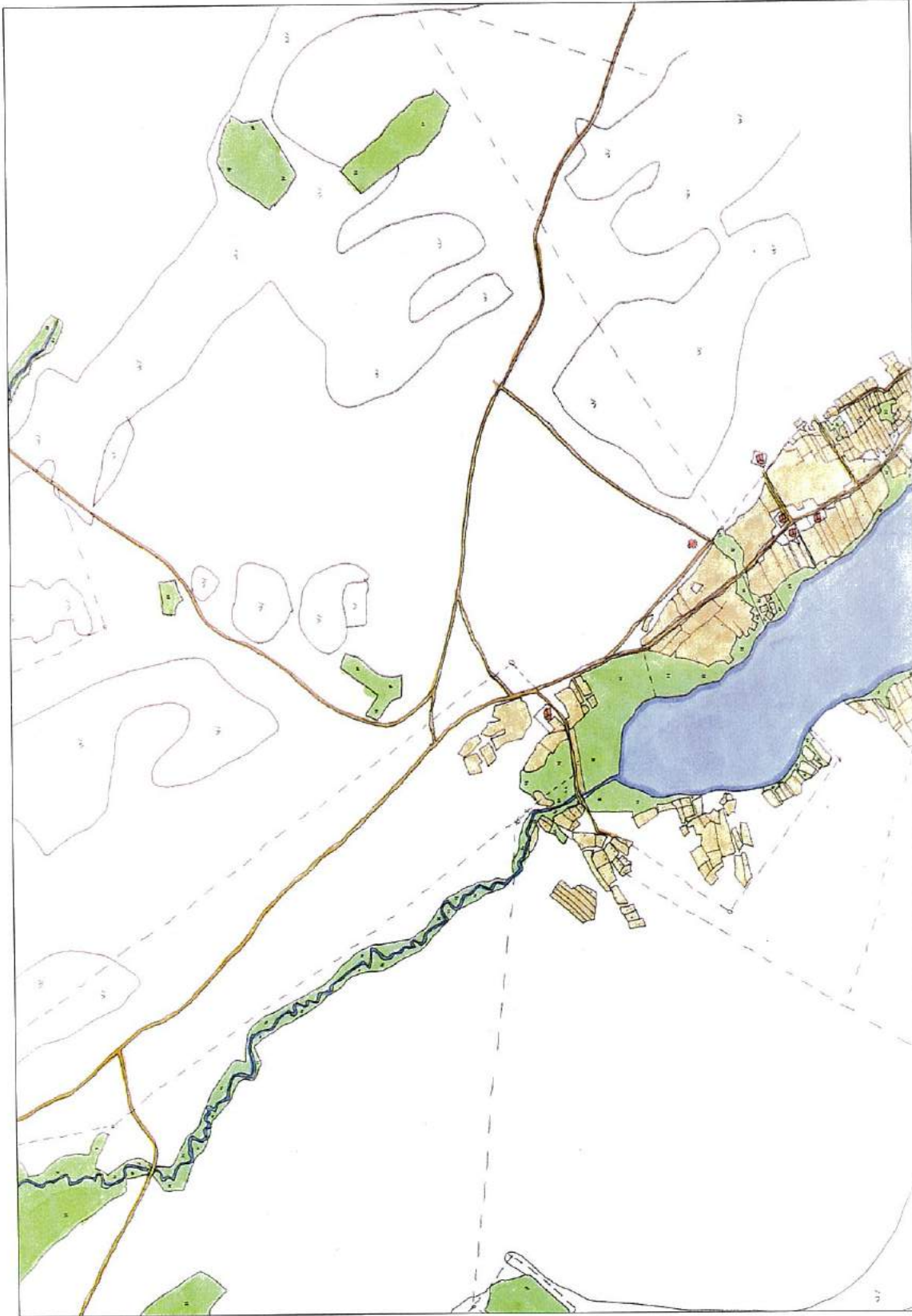
Kyynärjärven ja Vuorenmaan kylä vuonna 1937 ilmakuva ja pitäjänkartan mukaan. Peltoala on kasvanut 140 vuodessa moninkertaiseksi. Metsiä, niittyjä ja soita on raivattu pelloiksi. Kyynärjärven pintaa on laskettu. Uusia taloja on syntynyt itsenäistymisen kautta. Kylätien tilalle on rakennettu Pohjanmaalle vievä maantie. Heinälädot täplittävät peltomaisemaa.

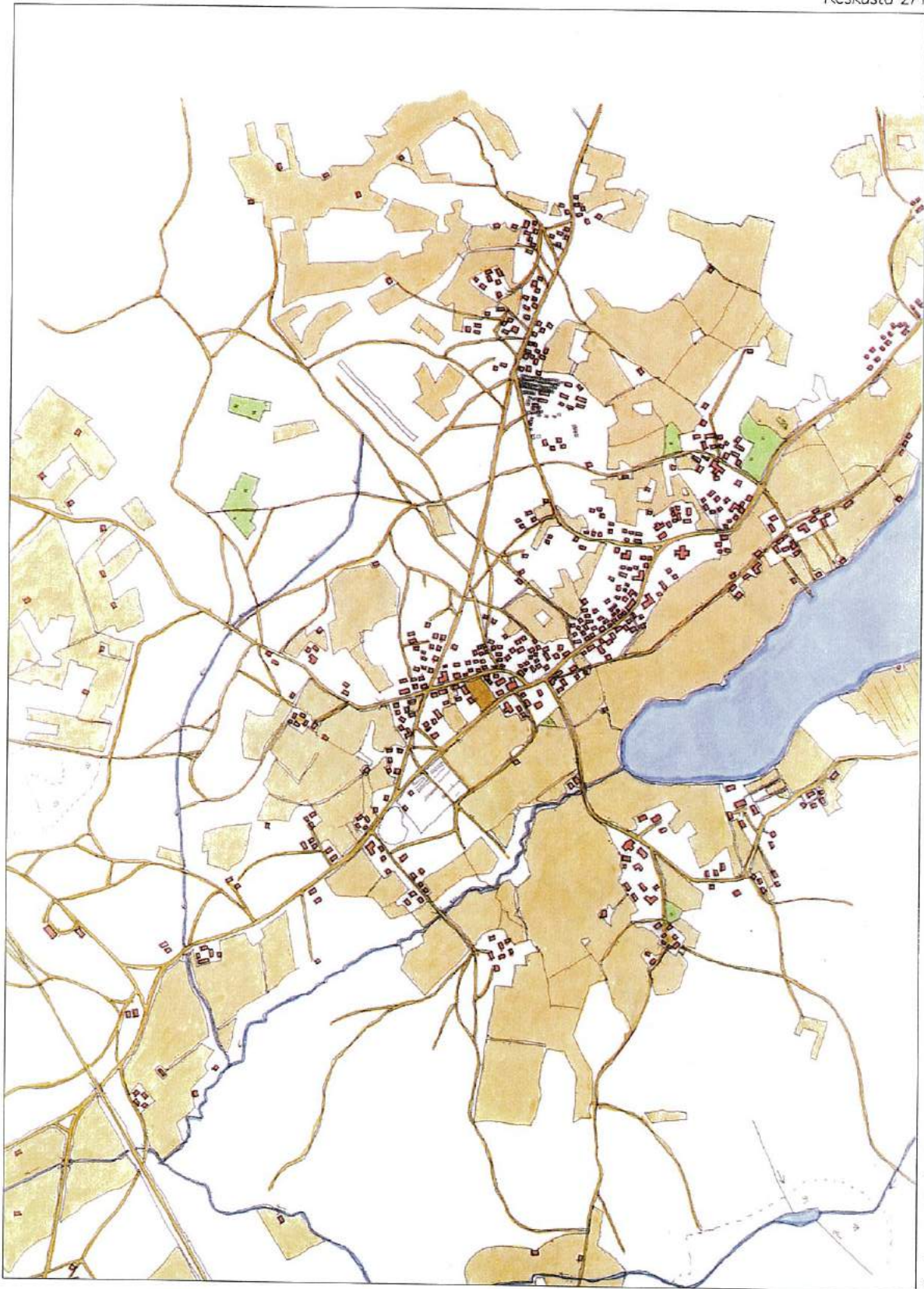
Kyynäjärven ja Vuorenmaan kylä vuonna 1967 peruskartan mukaan. Kylän rakenne ei ole muuttunut paljoa 30 vuodessa. Uusia taloja on tullut vain muutamia. Sodan jälkeen Kankaanpäähän on asutettu karjalaista siirtoväkeä. Pieniä heinälatoja on entistä vähemmän.

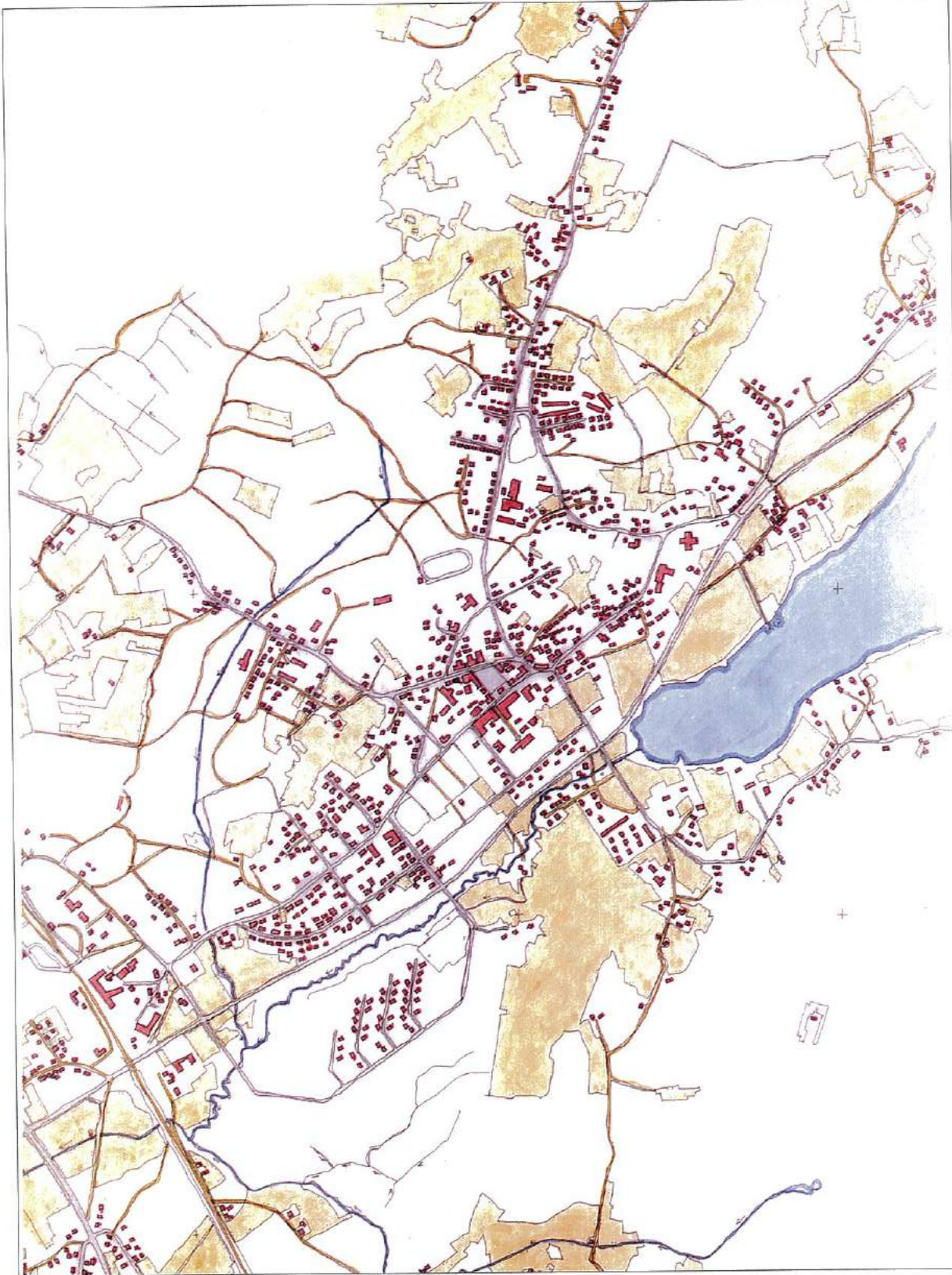
Kyynärjärven ja Vuorenmaan kylä vuonna 1985 peruskartan mukaan. Kylässä on tapahtunut vain vähän muutoksia. Pohjanmaantietä on oikaistu Vuorenmaan kylässä ja Kyynärjärven pohjoispuolella.

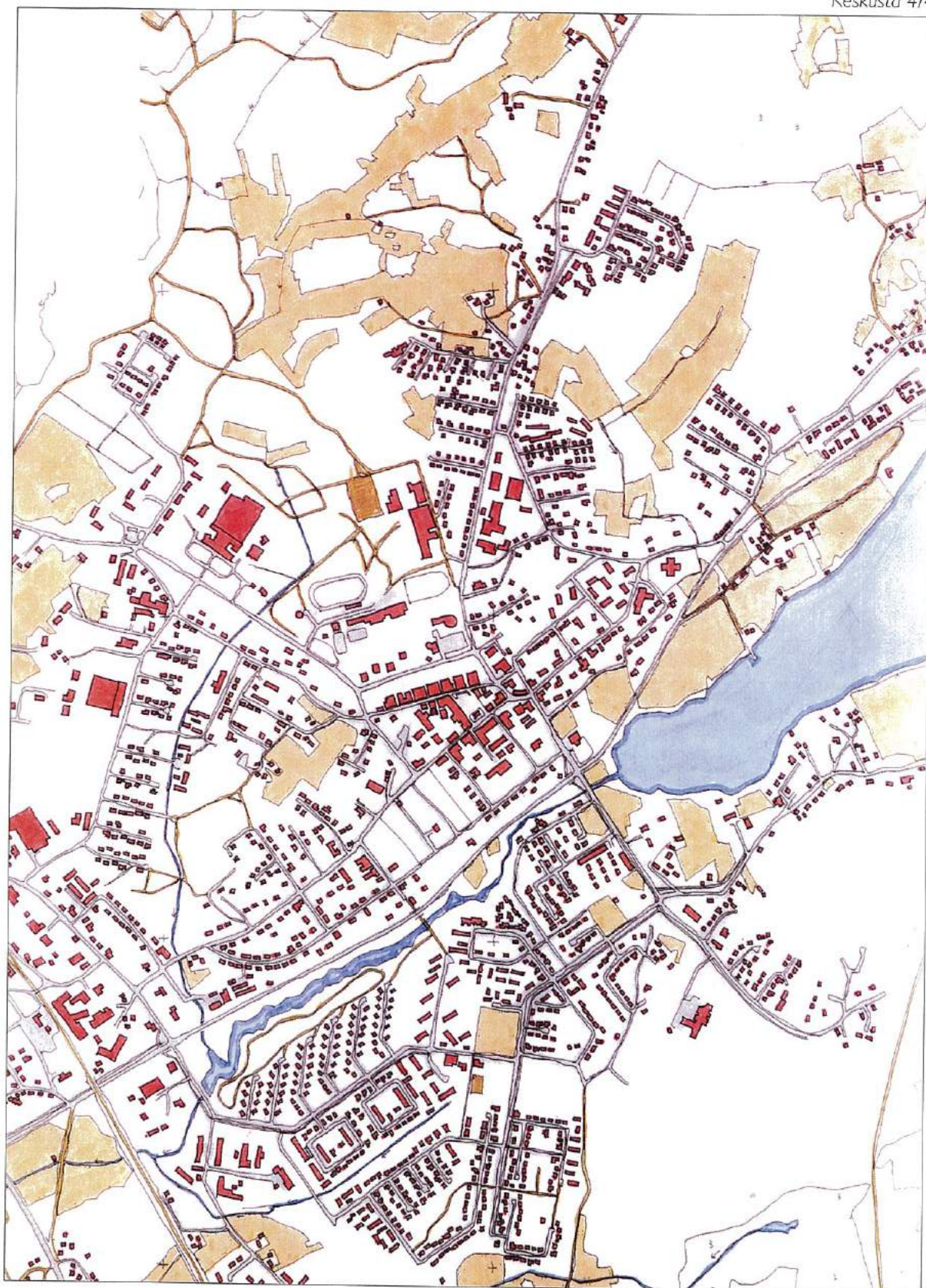
Kankaanpään keskusta vuonna 1800 isojaan kartan mukaan. Silloisessa Ruokojärvenkylässä oli 4 taloa, kappelirkko ja kappalaisen pappila. Pellot olivat pieninä palstoina pääosin talojen lähetyksillä. Järven ja ojan varressa oli niittyjä ja kauempana metsän keskellä muutamia suoniittyjä. Pappilassa oli ollut pappi vasta 23 vuotta. Kappalaiselle varatun maapalstan pitkä muoto pappilasta maantienvartta pohjoiseen tuli yli 130 vuotta myöhemmin vaikuttamaan voimakkaasti tulevan kaupungin rakenteeseen, kun seurakunta 1930-luvulla palstoitti omistamiensa maita tonteiksi. Kylän 4 taloa: Päivike, Oukari, Vanha-Honko ja Kärki sijaitsivat niin lähellä toisiaan, että on mahdollista, että kylä on ollut sarkajakainen ennen isojakoa.

Kankaanpään keskusta vuonna 1937 ilmakuva ja pitäjänkartaan mukaan. Kylä on kasvanut voimakkaasti 140 vuodessa. Alakylän vanhojen talojen ympäristö on säilynyt lähes ennallaan. Vanhimman Alakylän talojen välistä kulkeneen kylänraitin on korvannut uudempi kirkon ohi kulkeva maantie. Uusi kirkonkylä on kasvanut kirkon ja pappilan välille maantien varteen. Pappilan pellolle rakennettu uusi torin paikka on alkanut kuitenkin vetää puoleensa palveluita. Vasta valmistunut rautatieasema on alkanut samaan aikaan siirtää kylän painopistettä yhä enemmän luoteeseen Honkajoen tien varteen.

Kankaanpään keskusta vuonna 1967 peruskartan mukaan. Kirkonkylästä on kasvanut kauppalaa. Katri Janssolin rakennussuunnitelman mukaan on rakennettu lähes valmiiksi Rauhankadun ja Mettälän alueet. Uusi keskustan halkaiseva Lavantie on muuttanut kylän rakennetta ratkaisevasti. Keskustan maanteitä seuraileva nauhamainen rakenne on alkanut muuttua, kun Ruoko-ojan länsipuolelle on dlettu rakentaa uusia pientaloalueita.

Kankaanpään keskusta vuonna 1984 peruskartan mukaan. Kauppalasta on kasvanut kaupunki. Torin ympärille on muodostunut tiivis kaupunkimainen rakenne. Kaupunkiin on syntynyt urheilu- ja hallintokeskus torin itäpuolelle. Keskustan laitamille on rakennettu kerrostaloja ja Ruoko-ojan länsipuolelle ovat kasvaneet laajat asuinalueet. Kaupunkirakenteesta erottuvat myös uudet suuret teollisuusrakennukset.

Kuvailulehti

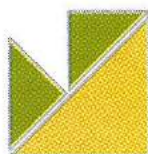
Julkaisija	Ympäristöministeriö Alueidenkäytön osasto	Julkaisu-aika
Tekijä(t)	Immo Teperi	Kesäkuu 1997
Julkaisun nimi	Kankaanpään kulttuuriympäristöohjelma	
Julkaisun osat/ muut saman projektin tuottamat julkaisut		
Tiivistelmä	Kankaanpään kulttuuriympäristöohjelman on laatinut arkkitehti Immo Teperi. Laatumiseen ovat osallistuneet kaupunginarkkitehti Maija Anttila Kankaanpäästä, rakennustutkija Liisa Nummelin Satakunnan museosta ja ylitarkastaja Soiliikki Franssila Lounais-Suomen ympäristökeskuksesta. Ohjelmassa luodaan katsaus kaupungin kulttuuriympäristön historialliseen kehitykseen ja esitellään perustiedot nykytilanteesta. Ohjelmatyön päämääränä on tarjota tietoa kaavoituksen ja muun suunnittelun välineeksi sekä vahvistaa asukkaiden paikallisidentiteettiä ja tietoisuutta omasta ympäristöstään. Keskeistä sisältöä ovat arvokkaiden alueiden ja kohteiden luettelo sekä toimenpide-ehdotukset kohteiden säilyttämiseksi ja kehittämiseksi.	
Asiasanat	kulttuuriympäristö, kulttuuriympäristöohjelma, rakennettu ympäristö, rakennusperintö, maisemanhoito, perinnemaisema, muinaismuistot	
Julkaisusarjan nimi	Suomen ympäristö 127	
Julkaisun teema	Alueiden käyttö	
Projektihankkeen nimi ja projektinumero		
Rahoittaja/ toimeksiantaja	Ympäristöministeriö, Kankaanpään kaupunki, Lounais-Suomen ympäristökeskus	
Projektiryhmään kuuluvat organisaatiot		
	ISSN 1238-7312	ISBN 952-11-0969-6
	Sivuja 91	Kieli suomi
	Luottamuksellisuus julkinen	Hinta
Julkaisun myynti/ jakaja	Oy Edita Ab, puh. (09) 5660 266, telefax (09) 5660 380, Kankaanpään kaupunki (02) 578 291, Lounais-Suomen ympäristökeskus (02) 266 1777	
Julkaisun kustantaja	Ympäristöministeriö, Kankaanpään kaupunki, Lounais-Suomen ympäristökeskus	
Painopaikka ja -aika	Sinari Oy, Vantaa 1997	
Muut tiedot	Yhteyshenkilö ympäristöministeriössä Liisa Tarjanne, puh. (09) 1991 9566	

Presentationblad

Utgivare	Miljöministeriet Markanvändningsavdelningen	Datum Juni 1997
Författare	Immo Teperi	
Publikationens titel	Kankaanpään kulttuuriympäristöohjelma (Kulturmiljöprogrammet för Kankaanpää)	
Publikationens delar/ andra publikationer inom samma projekt		
Sammandrag	Kulturmiljöprogrammet för Kankaanpää är utarbetat av arkitekt Immo Teperi. Andra deltagare i projektet var stadsarkitekt Maija Anttila från Kankaanpää, byggnadsforskaren Liisa Nummelin från Satakunta museum och överinspektör Soilikki Franssila från Sydvästra Finlands miljöcentral. Programmet ger en översikt över den historiska utvecklingen av stadens kulturmiljö och lägger fram fakta om nuläget. Programmet syftar till att ta fram uppgifter som behövs vid planläggning och övrig planering samt att stärka kommuninvånarnas lokala identitet och medvetenhet om sin omgivning. En förteckning över värdefulla områden och objekt är det centrala innehållet, och programmet innehåller också förslag om hur de skall bevaras och förbättras.	
Nyckelord	kulturmiljö, kulturmiljöprogram, den byggda miljön, byggnadsarv, landskapsvård, kulturlandskap, forminnen	
Publikationsserie och nummer	Miljön i Finland 127	
Publikationens tema	Markanvändning	
Projektets namn och nummer		
Finansiär/ uppgångsgivare	Miljöministeriet, Kankaanpää stad, Sydvästra Finlands miljöcentral	
Organisationer i projektgruppen		
	ISSN	ISBN
	1238-7312	952-11-0969-6
	Sidantal	Språk
	91	finska
	Offentlighet	Pris
	offentlig	
Beställningar/ distribution	Oy Edita Ab, telefon (09) 5660 266, telefax (09) 5660 380, Kankaanpää stad (02) 578 291, Sydvästra Finlands miljöcentral (02) 266 1777	
Förläggare	Miljöministeriet, Kankaanpää stad, Sydvästra Finlands miljöcentral	
Tryckeri/ tryckningsort och -år	Sinari Oy, Vanda 1997	
Övriga uppgifter	Kontaktperson vid miljöministeriet Liisa Tarjanne, telefon (09) 1991 9566	

Documentation page

Publisher	Ministry of the Environment Land Use Department	Date June 1997								
Author(s)	Immo Teperi									
Title of publication	Kankaanpään kulttuuriympäristöohjelma (Cultural heritage programme of Kankaanpää)									
Parts of publication/ other project publications										
Abstract	The Kankaanpää cultural heritage programme was drawn up by Immo Teperi, architect, in cooperation with town architect Maija Anttila from Kankaanpää, building researcher Liisa Nummelin from the Satakunta museum and Senior Adviser Soilikki Franssila from the Southwest Finland Regional Environment Centre. The programme gives an overview of historical developments and presents basic data on the present situation. The programme provides information to be used in land use planning and other planning work and to strengthen the local identity and awareness of the cultural environment. The contents include a list of valuable sites and buildings and proposals for their conservation and maintenance.									
Keywords	cultural heritage, programme, built environment, landscape management, antiquities									
Publication series	The Finnish Environment 127									
Theme of publication	Land Use									
Project name and number, if any										
Financier/commissioner	Ministry of the Environment, Kankaanpää town, Southwest Finland Regional Environment Centre									
Project organization	<table><tr><td>public</td><td></td></tr><tr><td>ISSN 1238-7312</td><td>ISBN 952-11-0969-0</td></tr><tr><td>No. of page 91</td><td>Language Finnish</td></tr><tr><td>Restrictions for public use</td><td>Price</td></tr></table>		public		ISSN 1238-7312	ISBN 952-11-0969-0	No. of page 91	Language Finnish	Restrictions for public use	Price
public										
ISSN 1238-7312	ISBN 952-11-0969-0									
No. of page 91	Language Finnish									
Restrictions for public use	Price									
For sale at/ distributor	Edita Ltd, phone (09) 5660 266, telefax (09) 5660 380, Kankaanpää town (02) 578 291, Southwest Finland Regional Environment Centre (02) 266 1777									
Financier of publication	Ministry of the Environment, Kankaanpää town, Southwest Finland Regional Environment Centre									
Printing place and year	Sinari Oy, Vantaa 1997									
Other information	Contact at the Ministry of the Environment: Liisa Tarjanne, phone (09) 1991 9566									

**ALUEIDEN
KÄYTTÖ**

Kankaanpään kulttuuriympäristöohjelma

Kulttuuriympäristössä näkyvät ihmisen jäljet. Kulttuuriympäristöohjelman tarkoituksena on välittää tietoa rakennetusta ympäristöstä ja siihen liittyvistä arvoista sekä esittää toimenpiteitä, joiden avulla kulttuuriympäristöä hoidetaan suunnitelmallisesti.

Kankaanpään kulttuuriympäristöohjelma kokoaa yhteen tiedot kaupunkiympäristön historiasta ja nykytilasta ja esittää keinoja ympäristön dokumentointiin ja kehittämiseen. Hyväksi koettu ympäristö on yleensä myös historiallisesti monimuotoinen ja kerroksellinen. Ohjelman tavoitteena on edistää hyvän ympäristön muodostumista Kankaanpäässä. Keskeisenä päämääränä on vahvistaa ihmisten paikallisidentiteettiä sekä tietoisuutta ja ylpeyttä omasta ympäristöstä.

ISBN 952-11-0969-6

ISSN 1238-7312

JULKAISUN MYYNTIPAIKAT:

Oy EDITA Ab
ASIAKASPALVELU
puh. (90) 566 0266, telefax (90) 566 0380
EDITA-KIRJAKAUPAT HELSINGISSÄ
Annankatu 44, puh. (90) 566 0566
Eteläesplanadi 4, puh. (90) 662 801

KANKAANPÄÄN KAUPUNKI
YMPÄRISTÖKESKUS
Kuninkaanlähteenkatu 12
38700 Kankaanpää
puh. (02) 578 291
telefax (02) 5782 9700

LOUNAIS-SUOMEN
YMPÄRISTÖKESKUS
Itsenäisyydenaukio 2
208000Turku
puh. (02) 266 1777
telefax (02) 266 1635